

PŘÍRUČNÍ ORÁKULUM A UMĚNÍ MOUDROSTI

Baltasar Gracián

Hledáte místo, kde...

... můžete celý den studovat nebo pracovat?

... seženete knížku pro zábavu, do školy, k poučení?

... stahujete e-knihy, posloucháte hudbu, tisknete 3D?

... osobně potkáte české i světové autory?

... můžete zajít na koncert, filmy artové i 3D?

Právě jste ho našli!

Městská knihovna v Praze

43 poboček, **3** pojízdné knihovny, **4 000** akcí ročně,
2 000 000 dokumentů, **60** Kč za registraci

www.mlp.cz

knihovna@mlp.cz

www.e-knihovna.cz

www.facebook.com/knihovna

Městská knihovna v Praze

Příruční orákulum a umění moudrosti

Baltasar Gracián

Přeložil Josef Forbelský

Znění tohoto textu vychází z díla [Příruční orákulum a umění moudrosti](#) tak, jak bylo vydáno nakladatelstvím Odeon v Praze v roce 1990. Pro potřeby vydání Městské knihovny v Praze byl text redakčně zpracován.

§

Text díla (Baltasar Gracián: Příruční orákulum a umění moudrosti), publikovaného [Městskou knihovnou v Praze](#), je vázán autorskými právy a jeho použití je definováno [Autorským zákonem](#) č. 121/2000 Sb.

Vydání (obálka, upoutávka, citační stránka a grafická úprava), jehož autorem je Městská knihovna v Praze, podléhá licenci [Creative Commons Uved'te autora-Nevyužívejte dílo komerčně-Zachovejte licenci 3.0 Česko](#).

Verze 1.0 z 20. 2. 2019.

OBSAH

1. Všechno již dospělo k vrcholu, a umění být osobností, k nejvyššímu	17
2. Mysl a důmysl	17
3. Ponechávat v nejistotě o vlastních záměrech	17
4. Vědění a odvaha spoluvytvářejí velikost	18
5. Vytvářet závislost	18
6. Zralý muž	18
7. Vyhybat se vítězství nad pádem	19
8. Člověk nenechávající se unést vášní je ozdobou největší vznešenosti ducha	19
9. Popírat neduhy svého národa	19
10. Štěstí a věhlas	20
11. Stýkat se s tím, od něhož se lze přiučit	20
12. Příroda a umění, látka a dílo	21
13. Jednat z hlediska buď prvního, buď druhého záměru	21
14. Skutečnost a způsob	22
15. Mít pomocníky ducha	22
16. Vědět a mít přímý záměr	23
17. Měnit způsob jednání	23
18. Píle a schopnost	23
19. Neočekávat zpočátku příliš	24
20. Muž ve své době	24
21. Umění být šťastným	24
22. Muž s chvályhodnými vědomostmi	25
23. Být bez poskvrny	25
24. Usměrňovat představivost	26
25. Chápavý člověk	26
26. Vyhmátnout u každého jeho slabé místo	26
27. Honosit se jakostí, ne šíří	27
28. V ničem nebýt přizemní	27

29. Poctivý muž.	28
30. Nevěnovat se znevážené činnosti.	28
31. Znat šťastné, abychom se k nim přidružili, a nešťastné, abychom před nimi prchli.	29
32. Mít pověst člověka prokazujícího laskavosti.	29
33. Umět se držet stranou.	29
34. Znat svou velikost.	30
35. Učinit si správnou představu.	30
36. Je třeba zkoumat své štěstí.	31
37. Znat špičky a umět jich používat.	31
38. Umět zavčas zanechat dařící se hry.	32
39. Poznat věci ve chvíli zralosti a tehdy jich dosáhnout.	32
40. Přízeň lidí.	32
41. Nikdy nenadsazovat.	33
42. O přirozené nadvládě.	33
43. Myslet s menšinou a mluvit s většinou.	34
44. Sympatie s vynikajícími muži.	34
45. Využívat a nezneužívat obezřelé úvahy.	35
46. Mírnit svou antipatii.	35
47. Unikát závazkům.	35
48. Natolik je člověk osobností, nakolik hluboké má nitro.	36
49. Člověk soudný a pozorný.	36
50. Nikdy neztrácet sebeúctu.	37
51. Správná volba.	37
52. Nikdy se nenechat vyvést z míry.	37
53. Pečlivost a rozum.	38
54. Být moudře odvážný.	38
55. Vyčkávající muž.	38
56. Mít pohotové nápady.	39
57. Spolehlivější jsou lidé uvážliví.	39
58. Umět zvolit správnou míru.	40
59. Muž zanechávající příznivý dojem.	40

60. Správné názory	40
61. Vynikat v tom nejlepším	41
62. Posloužit si dobrými prostředníky	41
63. Výtečnost prvního	42
64. Umět se uchránit strastí	42
65. Vynikající vkus	43
66. Dbát o to, aby věci dopadly dobře	43
67. Dávat přednost chvályhodným úlohám	44
68. Dát na srozuměnou	44
69. Nikdy se nepoddávat pokleslému rozmaru	45
70. Umět odepřít	45
71. Nebýt vrtkavý, nejednat rozporuplně	46
72. Odhodlaný muž	46
73. Umět vyklouznout	47
74. Nebýt nesnesitelný	47
75. Zvolit si hrdinský vzor	47
76. Nebýt samý žert	48
77. Umět se přizpůsobit všem	48
78. Umění průzkumu	49
79. Vtipná povaha	49
80. Pozor na zprávy	49
81. Obnovovat svůj lesk	50
82. Nikdy nepřepínat dobro ani zlo	50
83. Dovolit si prominutelnou chybu	50
84. Mít užitek z nepřátel	51
85. Nebýt obehnanou kartou	51
86. Předejít pomluvám	52
87. Vzdělání a vytríbenost	52
88. V jednání s druhými být velkorysý	53
89. Poznání sebe sama	53
90. Umění, jak dlouho žít	54
91. Jednat vždycky bez obav z nerozvážnosti	54

92. Vynikající hlava	54
93. Univerzální člověk	55
94. Neproniknutelnost vloh	55
95. Umět držet v očekávání	55
96. Přirozená soudnost	56
97. Získat a uchovat dobrou pověst.....	56
98. Zašifrovat vůli.....	56
99. Skutečnost a zdání	57
100. Muž zbavený klamů.....	57
101. Jedna polovice světa se vysmívá druhé, a všichni jsou hlupáci	57
102. Žaludek pro velká sousta štěstí.....	58
103. Každý má být veličenstvem ve svém jednání	58
104. Mít změřený puls různých zaměstnání.....	59
105. Neunavovat.....	59
106. Nestavět na odiv své štěstí	60
107. Nedávat najevo sebeuspokojení	60
108. Zkratka na cestě k osobnosti	61
109. Nebýt žalobníkem	61
110. Nečekat, až se staneme zapadajícím sluncem	61
111. Mít přátele.....	62
112. Získat přívětivou náklonnost	62
113. V štěstí pamatovat na neštěstí.....	63
114. Nikdy nebýt rivalem	63
115. Smířit se se zlými povahami známých	64
116. Stýkat se vždy s odpovědnými lidmi	64
117. Nikdy nemluvit o sobě	64
118. Získat pověst zdvořilého	65
119. Neznělíbit se.....	65
120. Žít v souladu s dobou	65
121. Nedělat záležitost z toho, co jí není	66
122. Být pánem svých řečí a skutku	66

123. Muž bez strojenosti	67
124. Stát se žádoucím	67
125. Nebýt kronikou špatnosti	68
126. Není hloupý ten, kdo se hlouposti dopouští, ale ten, kdo dopustiv se jí, nedovede ji skrýt	68
127. Nenucenost ve všem	69
128. Vznešenost ducha	69
129. Nikdy si nestěžovat	69
130. Jednat a budít zdání	70
131. Vrozená ušlechtilost	70
132. Dvakrát všechno uvážit	71
133. Raději být bláznem se všemi nežli moudrým o samotě	71
134. Zdvojnásobit předpoklady života	71
135. Neosvědčovat namítavého ducha	72
136. Vložit se správně do věci	72
137. Mudrc nechť si postačí sám	73
138. Umění nechat věci být	73
139. Znat své smolné dny	74
140. Rychle odhalit dobrou stránku každé věci	74
141. Neposlouchat se	75
142. Nikdy z umíněnosti nezvolit horší stranu	75
143. Neunikat z vulgárnosti cestou nevěrohodnosti	76
144. Začít s cizím a docílit svého	76
145. Neukazovat bolavý prst	77
146. Nahlédnout dovnitř	77
147. Nebýt nepřístupný	77
148. Ovládat umění rozprávky	78
149. Umět odklonit nepříjemnosti k druhému	79
150. Umět věci prodat	79
151. Myslet dopředu	79
152. Nikdy nevolit společnost takových, kteří nás zastíní.	80
153. Střežme se vyplňovat veliké prázdno	80

154. Nebýt lehkověrný ani nepodléhat zalíbení	81
155. Umění ovládat hněv	81
156. Přátelé na základě volby	82
157. Nemýlit se v lidech	82
158. Umět využít přátel	82
159. Umět snášet nevědomce	83
160. Mluvit pozorně	84
161. Znat své milované vady	84
162. Umět vítězit nad závistí a zlovůli	84
163. Nikdy ze soucitu k nešťátníkovi neupadnout v nemilost obšťátněného	85
164. Vyhodit některé věci do vzduchu	85
165. Vést poctivou válku	86
166. Rozlišovat člověka slov od člověka činů	86
167. Umět si poradit	86
168. Nestat se netvorem hlouposti	87
169. Jednou nechybit je důležitější nežli stokrát uhádnout	87
170. Vždycky mít zálohu	88
171. Neutrátit přízeň	88
172. Nepouštět se do sporu s tím, kdo nemá co ztratit	88
173. Ve styku s druhými nebýt ze skla	89
174. Nežít spěšně	89
175. Zásadový muž	90
176. Vědět anebo naslouchat tomu, kdo ví	90
177. Vyhnout se v společenském styku nemístné důvěrnosti	91
178. Věřit svému srdci	91
179. Mlčenlivost je známkou sebeovládání	92
180. Nikdy se neřídit tím, co by podnikl protivník	92
181. Nelhat, ale neříci všechnu pravdu	92
182. Důležitá moudrost: zrnko odvahy ve všem	93
183. Ničeho se nadržet příliš pevně	93
184. Nebýt příliš obřadný	94

185. Nikdy nevystavovat své dobré jméno jedině zkoušce	94
186. Rozpoznat vady	94
187. Všechno příjemné vyřídit sám, všechno nepříjemné prostřednictvím druhých	95
188. Chválit chvályhodné	95
189. Umět posloužit si cizím strádáním	96
190. Ve všem nacházet útěchu	96
191. Nenechat se obalamutit přílišnou zdvořilostí	97
192. Člověk mírumilovný, člověk dlouhověký	97
193. Pozor na toho, kdo přichází s cizím, aby dosáhl svého	97
194. Rozumně uvažovat o sobě a svých možnostech	98
195. Umět ocenit	98
196. Znat svou šťastnou hvězdu	98
197. Nikdy se nezdržovat s hlupáky	99
198. Umět se přesadit	99
199. Umět se prosadit moudrostí, ne vlezlostí	100
200. Mít si co přát	100
201. Hloupí jsou všichni, kteří na to vypadají, a polovina těch, kteří na to nevypadají	101
202. Skutkem dostat slovu, to dělá dokonalého muže	101
203. Znat vynikající zjevy své doby	101
204. Co je snadné, má se podnikat jako obtížné, a obtížné jako snadné	102
205. Umět si posloužit opovržením	102
206. Je třeba vzít na vědomí, že vulgarita se vyskytuje všude	103
207. Mírnit se	103
208. Nezemřít na neduh hlouposti	104
209. Zbavit se obecných hloupostí	104
210. Umět používat pravdy	104
211. Na nebi všechno je radost, v pekle všechno je trápení	105
212. Vždy mít v záloze nejlepší kousky umění	105
213. Umět odporovat	106

214. Nedělat z jedné hlouposti dvě	106
215. Pozor na toho, kdo přichází s postranním úmyslem	107
216. Umět se vyjádřit	107
217. Nemá se milovat ani nenávidět provždy	108
218. Nikdy nejednat ze vzdoru, ale z obezřetnosti	108
219. Nebýt považován za člověka lsti	108
220. Nemůže-li se člověk odít kůží lva, nechť se oděje kůží lišky.....	109
221. Nebýt svárlivý	109
222. Zdrženlivý člověk, důkaz rozvážnosti	110
223. Nebýt příliš výstřední.....	110
224. Umět brát věci správně.....	110
225. Znat svůj základní nedostatek.....	111
226. Všímat si závazků	111
227. Nespokojit se s prvním dojmem	112
228. Nevést řeči nactiutřače	112
229. Umět svůj život moudře rozdělit	112
230. Zavčas otevřít oči	113
231. Nikdy nepřipustit, aby se věci dělaly napůl	113
232. Mít něco z podnikatele	114
233. Strefit se do cizího vkusu.....	114
234. Nikdy nesvěřovat druhému vlastní pověst, aniž máme v zástavě tu jeho.....	115
235. Umět žádat	115
236. Předem učinit závazek z toho, co potom by bylo odměnou	115
237. Nesdílet tajemství s nadřízenými.....	116
238. Vědět, čeho se nám nedostává.....	116
239. Nebýt nadmíru důmyslný	117
240. Umět využít nevědomosti	117
241. Žerty snášet, ale nepoužívat jich.....	117
242. Směřovat k cíli.....	118

243. Nebýt jen holubicí	118
244. Umět zavazovat	119
245. Uvažovat občas osobitě, a ne jako ostatní	119
246. Nikdy neposkytovat zadostiučinění tomu, kdo o ně nežádal	120
247. Vědět trochu víc a žít trochu méně	120
248. Nedávat za pravdu tomu poslednímu	120
249. Nezačínat žít život tam, kde jej máme ukončit	121
250. Kdy máme uvažovat opačným způsobem?	121
251. Je třeba vynaložit prostředky lidské, jako by nebylo božských, a božské, jako by nebylo lidských	121
252. Ne všechno sobě, ne všechno druhým	121
253. Nebýt nadmíru srozumitelný	122
254. Nepodceňovat malé zlo	122
255. Umět prokazovat dobro	123
256. Být ve střehu	123
257. Nikdy nepřipustit roztržku	124
258. Vyhledat někoho, kdo by nám pomáhal snášet neštěstí	124
259. Předcházet křivdám a učinit z nich laskavosti	125
260. Nikomu zcela nenáležet a nikoho nemít zcela pro sebe	125
261. Nesetrvávat v omylu	125
262. Umět zapomínat	126
263. Nevlastnit mnohé příjemné věci	126
264. Nemít nedbalé dny	126
265. Umět postavit podřízené před nesnadné cíle	127
266. Nebýt zlý ze samé dobroty	127
267. Hedvábná slova a laskavé založení	128
268. Moudrý ať učiní na počátku to, co hlupák na konci	128
269. Využít své novoty	128
270. Jeden ať neodsuzuje to, co se zamlouvá mnohým	129
271. Ten, kdo zná málo, ať se v každém oboru drží toho, co zná bezpečně	129

272. Prodávat věci za cenu zdvořilosti	129
273. Pochopit založení toho, s kým máme co činit	130
274. Být přitažlivý	130
275. Být obyčejný, ne však neslušný	131
276. Umět obnovit ducha pomocí přírody i umění	131
277. Okázalý muž	132
278. Nechtít být nápadný	132
279. Neodporovat odporujícím	133
280. Správný muž	133
281. Přízeň moudrých	133
282. Používat nepřítomnosti	134
283. Vynalézavý muž	134
284. Nebýt vtíravý	135
285. Nezahynout na cizí neštěstí	135
286. Nenechat se vším a všemi zavázat	135
287. Nikdy nejednat v rozvášnění	136
288. Žít podle okolnosti	136
289. Největší hanba muže	136
290. Je štěstím spojit ocenění s láskou	137
291. Umět zkoumat	137
292. Necht' osobnost stojí výš nežli povinnosti úřadu	137
293. O zralosti	138
294. Mírnit se v názorech	138
295. Nebýt vychloubačný, ale udatný	138
296. Muž vzácných a vznešených vloh	139
297. Jednat vždycky jakoby před zraky druhých	139
298. Tři věci činí z člověka div	140
299. Ponechávat o hladu	140
300. Jedním slovem, svatý; tím je řečeno vše a naráz	140

Jeho Excelenci
*donu Luisi Méndezovi de Haro*¹

Excelence,
toto Orákulum rozvahy se nedožaduje tolik Vaší záštity jako Vaší autority; nechce štěstí, byt' sebevětší, ale zásluhu, neboť ta je víc. Snaží se nevypadat nevěrohodně v množství svých rad, má-li před očima toho, kdo je proměňoval v skutek. Skládá muže dokonalých vloh a vykládá o těch, jež ve Vaší Excelenci uctilo; a z toho, co zprvu bylo obdivem, činí umění. U nohou Vaší Excelence necht' omluvou jeho smělému údělu je totéž, co bylo lichotkou slavnému Makedonci.² Obyvatelé vzdělaného Korintu mu nabídli privilegium svého občanství, a ježto taková služba by byla směšná dobyvateli celého světa, pozlatili svůj skutek výrokem, že takovouto pozorností zahrnuli pouze Herkula a jeho. Budiž mi ospravedlněním, že tyto spisy nebyly věnovány nikomu leda našemu králi, našemu princí³ a Vaší Excelenci, jejíhož přívlastku Katolická se uctivě dovolávám. Tak tomu jest.

Don Vincencio Juan de Lastanosa⁴

1 Španělský politik, první ministr krále Filipa IV.

2 Je míněn Alexandr Veliký.

3 Jde o španělského krále Filipa IV. a jeho syna Baltasara Carlose.

4 Aragonský šlechtic a učenec, proslulý ochránce umělců a sběratel paměti-hodností, přijímal Graciána ve svém paláci v Huesce a byl též vydavatelem některých jeho spisů.

Čtenáři

Spravedlivému netřeba zákonů, ani moudrému rad, a přesto nikdo nikdy neměl sdostatek potřebných vědomostí. Jednu věc mi musíš prominout a za druhou poděkovat: že nazvu Orákulem tuto rukověť životní moudrosti, neboť ona jím svou poučností a stručností vsutku je; a že ti naráz nabídnu všech dvanáct Graciánů, z nichž každý je natolik ceněn, že sotva se Vychovaný muž objevil ve Španělsku, byl ve Francii přeložen do tamějšího jazyka a vytištěn v tamější stolicy. Necht' toto je pamětní kniha sloužící Rozumu při hostině moudrých, do níž se zanesou všechny pokrmy moudrosti, jež budou předkládány v ostatních dílech, aby vhodně mohly nadílet potěšení.

1. Všechno již dospělo k vrcholu, a umění být osobností, k nejvyššímu

Dnes se žádá po jednom moudrém víc než kdysi po sedmi; a víc je toho zapotřebí k styku s jediným člověkem v této době nežli s celou obcí v době minulé.

2. Mysl a důmysl

Dvě osy skvělého úspěchu; jedna bez druhé je štěstím napůl; nestačí pochopit, žádá se skvělá vloha. Neštěstím nevědomce je minout se stavem, zaměstnáním, krajem a přáteli.

3. Ponechávat v nejistotě o vlastních záměrech

Obdiv k novotě je uznáním úspěchů. Hrát s odkrytou kartou ani nebaví, ani neprospívá. Nedat hned najevo svůj názor, to udržuje v napětí, a především tam, kde vznešenost postavení je cílem velkého očekávání, všechno zahaluje tajemstvím a samotnou tajuplností budí úctu. Ba i když chceme, aby nám bylo rozuměno, je lépe uniknout otevřenosti, vždyť ani v společenském styku nelze zpřístupnit nitro všem. Zdrženlivé mlčení je totiž svatostánkem moudrosti. Prozrazený záměr nikdo nikdy necenil; snáze se vystavuje výtce, a skončí-li nezdarem, bude nadvakrát neblahý. Budiž proto napodobováno boží počínání, aby druzí museli číhat a bdít.

4. Vědění a odvaha spoluvytvářejí velikost

Dělají nesmrtelným, protože samy takové jsou. Člověk je tím, nakolik zná; a znalý může vše. Člověk bez vědomostí je svět v temnotách. Obmysl a síla; oči a ruce; bez odvahy je vědění nanic.

5. Vytvářet závislost

Netvoří bůžka ten, kdo ho zlatí, ale ten, kdo ho zbožňuje. Prozíravý má raději lidi potřebné nežli vděčné. Doufat v nízký vděk znamená okrádat zdvořilou naději, vždyť ta si pamatuje, kdežto tamten zapomíná. Více se získá ze závislosti nežli z laskavosti; kdo uhasil žízeň, obrací se zády k prameni, a vymačkaný pomeranč padá ze zlata do bláta. Konec závislosti je koncem zdvořilosti, a s ní i úcty. Budiž tedy první lekcí zkušenosti: uchovat si závislost a neuspokojovat ji, a tak být vždy nezbytný dokonce i korunovanému pánu. Nesmí se však překročit mez a mlčet, aby se druhý dopustil chyby; ani kvůli vlastnímu prospěchu nelze bránit zhojení cizí újmy.

6. Zralý muž

Nikdo se nerodí hotový; každým dnem se zdokonaluje jeho osoba a jeho dílo, až dospěje k míře dokonalé bytosti, k završení svých vloh a své výtečnosti. Tehdy se má prozrazovat vznešenost vkusu, jasnost důmyslu, zralost soudu, ryzost vůle. Někteří lidé nikdy nedospějí k úplnosti, vždycky jim cosi chybí; jiní až pozdě. Dokonalý muž, moudrý ve výročích a obezřelý v skutcích, je přijímán, a dokonce vyhledáván vybranou společností moudrých.

7. Vyhýbat se vítězství nad pánem

Každá porážka je hanebná, avšak porážka pána je buď nerozumná, anebo osudná. Převaha byla vždycky v nenávisti, a nejvíc samotnou převahou. Prosté přednosti dokáže zastříť ohleduplnost, stejně jako krásu lze skrýt nedbalostí. Snadno se najde takový, kdo bude ochoten ustoupit ve štěstí a vloze, v důmyslu však žádný, tím méně svrchovanost; vždyť toto je královská vlastnost a jakýkoli přečin proti ní by byl urážkou majestátu. Ti, kdo jsou svrchovaní, chtějí jimi být i ve věcech nejvyšších. Vladaři si potrpí na pomoc, ne však nadřazenost; upozornění nechť je jim proto připomínkou toho, co opomněli, ne toho, co nedokázali. Šťastně nás této vytríbenosti učí nebeské hvězdy; ačkoli jsou skvícími se dítky slunce, nikdy si netroufají na jeho záři.

8. Člověk nenechávající se unést vášní je ozdobou největší vznešenosti ducha

Sama jeho nadřazenost ho vysvobozuje z poddanství podivných pokleslých vlivů. Není vznešenější panování nežli být pánem sobě, svým sklonům, neboť se stává vítězstvím svobodné vůle. A jestliže vašeň zachvátí osobu, ať si netroufá na úřad; a tím spíš ne, čím by byl vyšší. Toto je vzdělaný způsob, jak si ušetřit nepříjemnosti, a dokonce jak si zkrátit cestu k dobré pověsti.

9. Popírat neduhy svého národa

Voda přejímá dobré nebo špatné vlastnosti podzemních žil, jimiž protéká, a člověk vlastnosti podnebí, v němž se rodí. Jedni dluží své vlasti více než druhí, neboť jim nabídla příznivější obzor.

Nevyskytuje se však národ, a to ani mezi nejvzdělanějšími, jenž by unikl některému vrozenému nedostatku, a ten potom kritizuje sousedy, aby tím projevil obezřelost anebo si ulevoval. Je obratným vítězem, kdo si opraví nebo alespoň odmítne tyto národní nečnosti: docílí tím chvályhodné pověsti, že je jedinečný mezi svými; vždyť to, co se nejméně očekávalo, nejvíce se cení. Vyskytují se také nedostatky rodu, stavu, úřadu a věku, a jestliže všechny se setkají v jediné bytosti, učiní z ní nesnesitelnou zrudu.

10. Štěstí a věhlas

Zatímco štěstí je nestálé, věhlas trvá. První platí pro život, druhý pro potom; první proti závisti, druhý proti zapomnění. Po štěstí se touží a leckdy se mu napomáhá, o věhlas je třeba se přičinit. Touha po dobré pověsti se rodí ze ctnosti. Sláva byla a je sestrou gigantů; vždy kráčí krajnostmi: buď zrudy, buď zázračné bytosti; v opovržení, anebo za potlesku.

11. Stýkat se s tím, od něhož se lze přiučit

Přátelský styk nechť je školou vzdělanosti a rozhovor vybraným vyučováním; z přátel je třeba udělat si učitele a užitek z učení prolnout radostí z konverzace. S lidmi znalými se střídá požitek, který se získává chválou za to, co bylo řečeno, a poučením z toho, co bylo vyslechnuto. Obvykle nás vede k druhému vlastní prospěch, zde však je povznesený. Dbalý muž navštěvuje domy statečných dvořanů, které jsou víc divadly hrdinství nežli paláci marnivosti. Vyskytují se páni s pověstí moudrých a vychovaných, kteří nejenže svým příkladným jednáním skýtají orákulum veškeré velikosti, ale i doprovodem, který je obklopuje, nabízejí dvorní akademii vši zdvořilé soudnosti.

12. Příroda a umění, látka a dílo

Nevyskytuje se krása bez přispění ani dokonalost, která nezhrubne, pokud by ji zručné umění nepozvedlo: špatnému je nápomocno a dobré zdokonaluje. Příroda nás v nejlepším opouští; uchylme se proto k umění. Bez něho je i ta nejlepší přirozenost nevzdělaná; a dokonalostem chybí polovice, chybí-li jim kultura. Bez umění je každý člověk cítit hrubostí; proto je třeba, aby se tříbil v každé dovednosti.

13. Jednat z hlediska buď prvního, buď druhého záměru

Lidský život je válka proti lidské zlobě. Chytrost vede boj pomocí lstivých záměrů; nikdy nekoná to, co naznačuje, a míří pouze proto, aby zmátla; obratně šermuje do vzduchu, aby uskutečnila to, co nikoho nenapadlo, vždy dbajíc o to, aby ji neprohlédli. Předstře záměr, jímž se pojistí před soupeřící pozorností, a hned nato ji napadne a vítězí znenadání. Avšak pronikavá inteligence ji předchází svou bdělostí, je uvážlivě ve střehu, vždy chápe opak toho, co se chce, aby bylo pochopeno, a ihned rozpozná jakoukoli záludnost; pomine proto první záměr a čeká na druhý, a dokonce na třetí. Vidí-li chytrost, že její lest je prohlédnuta, umocňuje předstírání a snaží se klamat samou pravdou. Změnivši úskok, mění i postup a lest si učiní z bezelstnosti, takže svou prohanost zakládá na největší prostoduchosti. Přichází však na pomoc pozornost vědomá si své bystrozrakosti a odhalí tmu vydávající se za světlo; a rozluští záměr, jenž byl tím skrytější, čím prostší. Takto Pythonova zchytralost bojuje s průzračností pronikavých paprsků Apollona.

14. Skutečnost a způsob

Nestačí obsah, žádá se i vnějšek. Špatný způsob všechno zmaří, dokonce i spravedlnost a rozum. Zato dobrý všechno vynahradí; pozlatí „ne“, osladí pravdu, nalíčí samo stáří. U všeho konání záleží na tom, „jak“, protože příjemný způsob je svědčím vkusu. „Bel portarse“⁵ je ozdobou života a především přiblíží každý dobrý cíl.

15. Mít pomocníky ducha

Je štěstím mocných, že se obklopují velikány rozumu, kteří je vyvedou z každé tísně neznalosti a vedou za ně obtížné spory. Je osobitou urozeností posloužit si moudrými, a ta překonává barbarské zalíbení Tigrana, toho, jenž zajaté krále měl rád za sluhy.⁶ V nejlepší části života se nabízí nový druh panování: získat poddané pomocí těch, které příroda učinila nadřazenými. Je třeba mnoho znát, a je možné jen krátce žít, avšak kdo nezná, ten nežije. Je tudíž osobitou obratností studovat bez námahy, studovat mnoho prostřednictvím mnohých a získat vědění všech. Potom lze promlouvat ve shromáždění za mnohé, protože takovými ústy hovoří tolik moudrých, kolik jich poskytlo radu, a tím se docílí věhlas proroka za cizí pot. Takoví pomocníci nejprve vyberou to nejvybranější a vědění předkládají v kvintesencích. Ten však, kdo by nemohl dosáhnout vědění od služebnictva, nechť je získá od přátel.

5 Příjemné chování. (*ital.*)

6 Tigran V, v 60. letech n. l. arménský král.

16. Vědět a mít přímý záměr

To zajišťuje hojnost úspěchů. Dobrý rozum spřažený se zlou vůlí byl vždy obludnou zvráceností. Zlovolný záměr je jedem dokonalosti, a je-li podpořen věděním, tím hbitěji působí zkázu. Nešťastná výjimečnost, jíž se užívá k ničemnosti! Vědění bez moudrosti: dvojnásobné šílenství.

17. Měnit způsob jednání

Má-li se zaslepit pozornost, a tím spíš soupeřova, nelze to učinit na jeden způsob. Nikdy ne v prvním záměru, protože se odhalí jeho jednotvárnost a tím předejde, ba zmaří čin. Snadné je zabít ptáka v rovném letu, ne však toho, který jej stáčí. Ani druhý záměr nepostačí, protože po druhé bývá lest prohlédnuta. Zloba je ve střehu; a přistihnout ji, k tomu je třeba veliké obratnosti. Protřelý hráč nikdy nehraje kartou, kterou protivník čeká, natož kterou si přeje.

18. Píle a schopnost

Není výtečnosti bez první nebo druhé, a setkají-li se obě, je jí nadbytek. Prostřednost spojená s pílí je úspěšnější nežli výjimečnost bez ní. Věhlas se kupuje za cenu úsilí; za málo platí to, co málo stojí. Leckdo se dostal na přední místo pouze zásluhou píle, protože ta málokdy zapře nadání. Nebýt vynikající v obyčejném postavení, zato chtít být prostřední ve vznešeném, to lze omluvit velkodušností; avšak spokojit se s prostředností na místě posledním, ačkoli je možné vyniknout na místě prvním, to ušlechtilé není. Vyžaduje se tudíž přirozená vloha i umění, a jejich pečeti je píle.

19. Neočekávat zpočátku příliš

Je obvyklou vadou všeho velice vychvalovaného předem, že to nedospěje k přemíře dosaženého potom. Skutečnost nikdy nedostihne představu, protože smýšlet si dokonalost je snadné, a dostihnout ji velice obtížné. Představivost se snoubí s přáním a zplodí toho vždycky víc, než jak se věci ve skutečnosti mají. Jakkoli skvělé jsou lidské přednosti, nedokážou uspokojit představu druhých, a protože v nemírném očekávání se jim jeví jako klam, snáze skončí zklamáním nežli obdivem. Naděje je veliká padělatelka pravdy; opravuje ji rozvaha dbající o to, aby potěšení přesáhlo touhu. Důvěřivé počátky dokážou probudit zvědavost, nedokážou však přivést k cíli. Lépe to dopadne, když skutečnost překoná představu a je něco víc, než se myslelo. Tato zásada selhává u špatnosti, protože jí slouží sama nadsázka: zakrývá ji chválou, takže to, co se s obavou mělo za nejzazší podlost, nakonec se jeví snesitelným.

20. Muž ve své době

Výjimečné bytosti zřídka kdy závisejí na své době. Ne všem byla souzena ta, kterou si zasloužili; a mnozí takovou měli, ale nedokázali jí využít. Někteří byli hodni lepšího věku, vždyť ne všechno vždycky vítězí. Věci mají svůj čas, a sama výtečnost je podřízena zvyklostem doby. Výhodu však má moudrost, ježto je věčná, a jestliže toto není její věk, budou jím mnohé jiné.

21. Umění být šťastným

Jsou návody, jak docílit štěstí, vždyť moudrý člověk je neponechává zcela náhodě. Lze mu napomoci přičiněním. Někteří lidé se však

spokojí tím, že se bezstarostně postaví u vrat Štěstěny a čekají, až ona se ujme díla. Jiní si vedou lépe; vstoupí dovnitř a uplatní moudrou smělost; vždyť ji mohou dostihnout na křídlech své síly a odvahy a vlichotit se jí. Avšak uváží-li se věc dobře, nenaskýtá se tu jiný prostředek nežli ctnost a pozornost, protože neexistuje jiné štěstí nebo neštěstí než rozvaha a nerozvážnost.

22. Muž s chvályhodnými vědomostmi

Výzbrojí moudrých mužů je dvorná a příjemná vzdělanost: praktická znalost všeho, o čem jde právě řeč, a sice ta poučená, ne ta pochybená. Je třeba mít příhodnou zásobu vtipných průpovědí a pozorných gest a umět jich v pravou chvíli použít. Vždyť leckdy dopadla lépe výstraha vtipem nežli vážným poučováním. Sdílná moudrost posloužila některým víc, nežli sedmero svobodných umění dohromady.⁷

23. Být bez poskvrny

Takový je předpoklad dokonalosti; málokterí však žijí bez neduhu, ať mravního, ať tělesného, a místo aby se jich rychle zbavili, jsou do nich zamilováni. Cizí moudrost lituje toho, že leckdy na vznešený úhrn vloh si troufne ta nejmenší vada, neboť jediný mrak dokáže zastínit celé slunce. Lidská škodolibost ulpí, ba lpí na mateřských znaménkách dobré pověsti. Bylo by svrchovanou dovedností

⁷ Sedmero svobodných umění představovalo základ středověkého scholastického vzdělání; jeho nižší stupeň, trivium, se skládal z gramatiky, rétoriky a dialektiky, a vyšší stupeň, kvadrivium, tvořila aritmetika, geometrie, astronomie a múzika.

změnit je v ozdoby. Takto Caesar dokázal vavřínem zastřít svou tělesnou úhonu.

24. Usměřňovat představivost

Někdy ji brzdit, jindy ji podněcovat, protože je vším pro naše štěstí, a dokonce řídí odvalu. Zvrhává se v tyranku, když se nespokojí uvažováním, ale jedná, ba leckdy ovládá život, činíc ho příjemným anebo tíživým, podle toho, na jakou potřebu narazí; neboť působí, že lidé jsou nespokojeni nebo spokojeni sami se sebou. Proměněna ve vnitřního kata nevědomců jedněm neustále předvádí strasti; naproti tomu jiným nabízí šťastné náhody spolu s veselým rozptýlením. To všechno dokáže, nebrzdí-li ji velice rozvážný rozum.

25. Chápavý člověk

Uměním všech umění bývalo umět uvažovat; to již nestačí, je třeba domýšlet se, a o to víc uprostřed klamů. Nemůže být pochopen ten, kdo sám by nebyl chápavý. Vyskytují se jasnovidci cizích srdcí a rysové cizích záměrů. Pravdy, na nichž nám nejvíc záleží, bývají vyslovovány napůl úst. Jen chápavý člověk je uchopí celým rozumem. Jsou-li příznivé, přitáhne své důvěřivosti uzdu; jsou-li nepříjemné, pobídne ji.

26. Vyhmátnout u každého jeho slabé místo

Je v tom umění, jak pohnout cizí vůlí. Spočívá spíš v obratnosti nežli v rozhodnosti: poznat, jak k druhému proniknout. Nevyskytuje

se vůle, jež by neměla svůj zvláštní sklon, a tyto sklony jsou tak rozmanité, jak pestrá jsou zalíbení. Všichni jsou modloslužebníky: jedni úcty, druzí prospěchu, a všichni rozkoše. Obratnost je v tom, poznat tyto modly sloužící za pohnutku, a tím se u každého zjistí jeho účinná hnací síla; je to jakoby vlastnit klíč k cizí vůli. Je záhodno využít prvního podnětu, byť nebývá nejvznešenější; většinou je nejnižší, protože na světě žije víc lidí oddaných neřádu nežli řádu. Nejprve je třeba ohledat povahu, pak vyzkoušet slovo a posléze zahrnout zájmem, což neomylně dá mat svobodné vůli.

27. Honosit se jakostí, ne šíří

Dokonalost nespočívá v množství, ale v jakosti. Všeho dobrého bývalo vždy poskrovnu: mnohost je znevážením. Mezi lidmi dokonce obří bývají pouhými skřítky. Někteří si cení knih podle objemnosti, jako by byly napsány k cvičení paží, ne hlav. Sama šíře nikdy nemohla překonat prostřednost a je neduhem obecně vzdělaných lidí; chtějíce obsáhnout všechno, nestihnou nic. Jakost skýtá výjimečnost, a to hrdinskou, jde-li o věci vznešené.

28. V ničem nebýt přízemní

Především ne ve vkusu. Ach, jak velkým byl mudrc,⁸ kterého znepokojovalo, že jeho spisy by byly po chuti mnohým! Vybraného muže nesytí obecná chvála. Někteří jsou však takovými chameleony veřejné obliby, že nenacházejí požitek v příjemných váncích Apollonových, ale v přízemním dechu zástupů. To se týká i soudnosti: ta ať se nedá ošálit zázraky chátřy, které jsou leda pro ohromování

8 Je míněn Lucius Annaeus Seneca.

hlupců, poněvadž uvádějí v úžas obecnou nevědomost, zatímco zbavují klamu vybranou pozornost.

29. Poctivý muž

Vždy stojí na straně pravdy, a to s takovou houževnatostí svého záměru, že ani vášeň lidu, ani násilí tyrana ho nikdy nedonutí překročit hranici práva. Kdo však je tímto fénixem spravedlnosti? Vždyť poctivost nemá mnoho ctitelů. Kdekdo ji oslavuje, ne však ve vlastním domě; jiní ji následují, ale pouze k hranici nebezpečí; potom se jí nepoctivci zříkají a vychytralci ji předstírají. Jí je však jedno, setká-li se s přátelstvím, s mocí, a dokonce s vlastním prospěchem; a v tom tkví nesnáz, proč je tak naznámá. Prohnaní lidé se od ní odtahují líbivými úvahami, aby se nedotkli vyššího zájmu anebo zájmu státu, avšak vytrvalý muž posuzuje přetvářku jako zradu a více si cení houževnatosti nežli vychytralosti; proto ho najdeme tam, kde se nachází pravda, a jestliže opustí druhé, není to vinou jeho nestálosti, ale tím, že oni ji předtím opustili.

30. Nevěnovat se znevážené činnosti

Tím spíš ne takové, jež je přeludná a budí opovržení místo důvěry. Vyskytuje se mnoho vrtošivých sekt, ale moudrý muž prchá ode všech. Existují i exotické záliby, které se vždycky snoubí s tím, co mudrci zapuzují. Pyšní se kdekterou zvláštností, skrze niž jsou velmi vyhlášené, ale víc jako předmět posměšku než vážnosti. Ani v roli mudrce nemá se pozorný muž stavět na odiv, natož v těch, které činí směšnými své horlivé představitele; nejsou tu podrobně uvedeny, protože je vyjmenovalo samo obecné opovržení.

31. Znat šťastné, abychom se k nim přidružili, a nešťastné, abychom před nimi prchli

Neštěstí je zpravidla trestem za nevědomost a pro ty, kdo s ní obcují, není přilnavější nákazy. Ani tomu nejmenšímu zlu se nesmějí otevřít dveře, protože za ním skrytě vejdou mnohá další, a větší. Nejlepším trikem hry je umět snímat karty: vždyť víc platí ta nejmenší, jež vynáší trumf, nežli ta největší s trumfem, jenž prošel. V nejistotě je úspěchem přidržet se moudrých a rozvážných, protože dříve či později potkají štěstí.

32. Mít pověst člověka prokazujícího laskavosti

Ti, kdo vládnou, mohou oblažovat; proto se těší vážnosti. Touto předností si panovníci dobývají všeobecnou přízeň. A je to jediná výhoda moci, že může konat více dobra nežli všichni ostatní. Neboť laskavý je ten, kdo prokazuje laskavosti. Naproti tomu se vyskytují lidé, kteří laskavosti odpírají, a ne proto, že je to obtížné, ale že jsou zlí, zcela v rozporu s božskou dobrotou.

33. Umět se držet stranou

Je-li velikým životním umem dokázat odepřít, větším bude umět se odepřít sobě, zaměstnání, jiným osobám. Jsou podivná zaneprázdnění, jež jako moli užírají vzácný čas, a horší je zaneprázdněvat se věcmi nepatřičnými než nedělat nic. Obezřelému muži nestačí neplést se do záležitostí druhých, musí dbát i o to, aby jimi do nich nebyl zapleten. Nesmí být natolik všech, aby nebyl sám sebou. Dokonce ani přátel se nesmí nadužívat a vyžadovat od nich víc, než chtějí poskytnout. Čeho je nadmíru, to vždycky škodí,

a mnohem víc ve společenském styku. S touto moudrou umírněností se lépe uchová přízeň všech i jejich úcta, protože se neruší převzácná slušnost. Dbalý muž ať se proto vyznačuje svobodou ducha zaujatého vybranostmi a nikdy nezhřeší proti věrnosti svému dobrému vkusu.

34. Znáť svou velikost

Svou hlavní vlohu, rozvíjet ji a napomáhat ostatním. Každý by byl v něčem docílil výjimečnosti, kdyby byl poznal svou přednost. Moudrý muž ať u sebe zjistí nejlepší vlastnost a potom uplatní píli; u jedněch převládá soudnost, u jiných odvaha. Většina však znásilňuje své nadání, a proto v ničem nedosáhne převahy: to, co záliba rychle vychválí, čas později zbaví klamu.

35. Učinit si správnou představu

A především o tom, na čem nejvíc záleží. Proto jsou všichni nevědomci ztraceni, že nemyslí: nikdy nepochopí věc ani z poloviny, a protože nepostřehnou škodu anebo prospěch, ani neuplatní píli. Někteří lidé si velice všímají toho, na čem záleží málo, a málo toho, na čem záleží mnoho, vždycky uvažující naopak. Mnozí neztrácejí rozum, protože ho nemají. Jsou věci, které by se měly pozorovat co nejdůkladněji a uchovat v mysli co nejhloběji. Moudrý člověk si učiní představu o všem, třebaže opatrně hloubá, aby odhalil dno a nesnáz, a leckdy si pomyslí, že ještě cosi zůstává za tím, nač myslel. Takto uvažování dospívá tam, kam nedospělo vnímání.

36. Je třeba zkoumat své štěstí

A teprve potom postupovat vpřed a snažit se. Záleží na tom víc než pozorovat své osobní založení, vždyť je-li pošetilcem, kdo ve čtyřiceti kvůli zdraví volá Hippokrata, větším je ten, kdo kvůli moudrosti Seneku. Je velikým uměním dokázat své štěstí spravovat, buď na ně čekat, ježto i ono zná vyčkávání, buď je dostihnout, ježto má svou náhodnou lhůtu a není lehké se do něho strefit: tak nespočítatelné je jeho počínání. Ten, kdo zpozoroval jeho přízeň, ať postupuje směle, protože štěstí si libuje v odvážlivcích, a dokonce v mládí. Necht' nejedná ten, kdo je nešťastný, necht' se stáhne a nenabízí místo dvojímu neštěstí. Ten však, kdo nad štěstím vládne, vpřed!

37. Znat špičky a umět jich používat

Jsou nejjemnějším hrotem lidského styku. Vrhají se k prozkoumání cizích myslí a slouží za nejskrytější a nejpronikavější sondu srdce. Jiné jsou zlomyslné, útočné, potřené bylinou nenávisti a napuštěné jedem vášně; jsou to nepostřehnutelné blesky srážející z vrcholu přízně a ocenění. Mnozí takto vypadli z vyšší anebo nižší role oblíbenců, zasaženi lehkou narážkou takových lidí, třebaže žádné spiknutí obecných pomluv a ojedinělé zlovůle předtím nedokázaly otrávit jejich postavením. Naproti tomu jiné narážky, ježto jsou příznivé, podporují a utvrzují naši dobrou pověst. Nicméně s toutéž pohotovostí, s níž je vrhá cizí záměr, musí je přijímat naše obezřetlost a očekávat naše ostražitost, protože obrana spočívá v poznání a předvídaná střela vždycky přichází nazmar.

38. Umět zavčas zanechat dařící se hry

To je zásada vyhlášených hráčů. Vhodný ústup má stejnou cenu jako smělý výpad. Dobré dílo, když je ho dost a když je hojné, je třeba zabezpečit. Vytrvalé štěstí bylo vždycky podezřelé: jistější je to občasné, to poněkud sladkokyselé, ježto víc chutná. Když jedna šťastná náhoda se řítí za druhou, snáze uklouznou a všechny se zmaří. Jejich krátké trvání může být nahrazeno silou přízně. Vždyť štěstěna se unaví, má-li nést na bedrech jednoho člověka tak dlouhou cestu.

39. Poznat věci ve chvíli zralosti a tehdy jich dosáhnout

Všechna díla přírody dospívají k vrcholu své dokonalosti; až k němu přibývala, za ním se umenšují. Avšak díla umění zřídka kdy dospějí k tomu, že nemají možnost vylepšení. Výsostnou výsadou dobrého vkusu je užívat každé věci v jejím naplnění; ne všichni mají takovou možnost, a ne všichni, kdo ji mají, to dovedou. Dokonce v plodech rozumu se vyskytuje chvíle zralosti a je důležité poznat ji, abychom ji ocenili a využili.

40. Přízeň lidí

Za mnoho stojí získat obecný obdiv, za víc však oblibu; zčásti to závisí na dobré hvězdě, nejvíc na příčinění; to první je počátkem, to druhé pokračováním. Výjimečné vlohy nestačí, třebaže jsou předpokladem, neboť je snadné získat oddanost, bylo-li získáno ocenění. Dobrá vůle si žádá dobročinnost: konat dobro oběma rukama. Po dobrých slovech nechť následují ještě lepší skutky. Milovat

a být milován. Vlídnost je největším kouzlem velikých osobností. Nejprve se však má ruka dotknout díla, potom sáhnout po peru: nejprve šerm, potom šarm. Tak se probudí přízeň spisovatelů, a ta je věčná.

41. Nikdy nenadsazovat

Závažným úkolem pozorné mysli je nemluvit v superlativech, aby se tím neurážela pravda anebo netupila moudrost. Nadsázky jsou marnotratností v oceňování a dosvědčují nedostatek znalosti a vkusu. Chvála hbitě probouzí zvědavost a pobízí touhu, avšak potom, neodpovídá-li hodnota ocenění, což se obvykle stává, obrací se očekávání proti klamu a mstí se opovržením k velebenému i velebiteli. Moudrý muž proto postupuje velmi zdrženlivě a raději se prohřeší skoupostí nežli přemírou. Výjimečné vlastnosti se vyskytují poskrovnu, proto nechť se uskrovní i ocenění. Nadsázka je výhonkem lži a ztrácí se jí pověst dobrého vkusu, jež je důležitá, a pověst moudré mysli, jež je důležitější.

42. O přirozené nadvládě

Je skrytou silou nadřazenosti. Nemá pocházet z hněvivé schopnosti ale z vladařského založení. Podřizují se jí všichni, aniž vědí jak, uznávajíce tajnou moc vrozené autority. Takové vůdčí povahy jsou králi podle zásluhy a lvy podle vrozeného privilegia. Zmocňují se srdce a dokonce myslí u všech ostatních, a to ve prospěch vlastní úcty. Jestliže ostatní vlohy jsou tomu nakloněny, tito muži jsou zrozeni k úloze předních politických činitelů, vždyť jediným náznakem vykonají víc nežli jiní svou obšírností.

43. Myslet s menšinou a mluvit s většinou

Snaha postupovat proti proudu nezabavuje klamu, zato uvádí do nebezpečí. Pouze Sokrates by to pochopil. Nesouhlas se považuje za urážku, protože je odsudkem cizího soudu; množí se jím nespokojenci, buď kvůli kritizované bytosti, buď kvůli těm, kdo jí tleskali. Pravda náleží nemnohým; klam, ježto je tak rozšířený, kdekomu. Ne podle řeči na veřejnosti má být posuzován mudrc, protože tam nemluví hlasem svým, ale hlasem obecné nevědomosti, byť sebevíc ji popírá jeho nitro. Moudrý muž nechce být vyvracen a nevyvrací druhé; vyhne se tomu. Je pohotový vůči cizí výtce, a zdrženlivý v jejím zveřejnění. Osobní názor je svobodný a nemůže ani nesmí být znásilňován; uchyluje se proto do svatostánku mlčení, a jestliže se někdy projeví, pak ve skrytu nemnoha moudrých.

44. Sympatie s vynikajícími muži

Je vlastností hrdiny družít se s hrdiny; pro skrytost a prospěšnost je to pokládáno za přírodní div. Vyskytuje se příbuzenství srdcí a myslí a jeho účinky jsou takové, že přízemní nevědomost je přičítá lektvarům. Nekončí u pouhé úcty, ale postupuje k blahovůli a dospívá k náklonnosti: přesvědčuje beze slov a dociluje bez zásluh. Je sympatie projevená a je sympatie získaná; obojí je tím šťastnější, čím ušlechtlejší. Poznat jednu i druhou, rozlišit je a umět jich docílit, k tomu je třeba veliké obratnosti. Vždyť žádná horlivost si nevystačí bez této skryté přízně.

45. *Využívat a nezneužívat obezřelé úvahy*

Nelze ji stavět na odív, natož prozrazovat: každou obratnost je třeba zastříti, ježto je podezřelá, natož obezřelost, ježto je nenáviděná. Používání klamu se velice rozšířilo; ať se tedy znásobí ostražitost, ne však prozrazuje, neboť by to vyvolalo nedůvěru, která velice odcizuje a vyzývá k pomstě: probouzí zlo, na něž se nepomyslelo. Úvaha nad postupem je velikou výhodou jednání: není lepší důkaz rozumové schopnosti. Vždyť dokonalost činů se opírá o sebevládu, s níž se vykonávají.

46. *Mírnit svou antipatii*

Velice rádi si někoho ošklivíme, a dokonce dřív, než jsme poznali jeho vlastnosti. Tento vrozený přízemní odpor si leckdy troufá i na vynikající muže. Nechť ho však napraví rozvaha, protože není horší pohany nežli ošklivit si ty nejlepší; sympatie k hrdinům je naší předností, antipatie naší poskvrnou.

47. *Unikat závazkům*

Je to jedním z předních námětů rozvážnosti. Muži s velkými schopnostmi překonávají velké vzdálenosti, než dospějí k nejzazším cílům. Chůze od jednoho konce k druhému je dlouhá a oni se drží uprostřed své moudrosti: k místu rozhodnutí vždy dorazí pozdě, neboť je snazší nebezpečí uhnout nežli z něho vyváznout. Závazky jsou pokušením rozvahy a je bezpečnější jim unikat nežli se s nimi vypořádávat. Jeden závazek přináší další, a větší, a ten je blízký zkáze. Vyskytují se muži svým založením anebo národností náchylní k nebezpečí, kteří ochotně vstupují do různých závazků,

avšak ten, kdo kráčí ve světle rozumu, vždycky si dává veliký pozor; nezavazovat se má pro něho větší cenu nežli zvítězit; a protože se vždycky najde nebezpečímilovný hlupák, dbá o to, aby mu nebyl druhem.

48. Natolik je člověk osobností, nakolik hluboké má nitro

Vždycky a ve všem to, co je uvnitř, má platit jednou tolik než to navenek. Vyskytují se bytosti s pouhou fasádou, jako domy nedostavěné kvůli nouzi; vchodem připomínají palác, a bytem chatrč. Není v nich místo, kde setrvat, anebo všechno tam trvá jen krátce, protože sotva skončí pozdrav, končí i konverzace. Takoví lidé nastupují honosně, jako sicilští koně, ale brzy upadají do silentia⁹, vždyť slova se unaví tam, kde chybí věčný pramen myšlenky. Snadno oklamou druhé, jejichž pohled je stejně povrchní, ne však bystrost; ta, ježto nahlíží nitro, shledává, že jsou prázdní a že slouží za bajku moudrým.

49. Člověk soudný a pozorný

Ovládá předměty, aniž ty ovládají jeho. Mžikem prozkoumá dno největší hlubiny a dokonale umí rozebrat její bohatství. Spatří-li osobu, pronikne její podstatu a z ní si učiní názor. Pomocí vzácného pozorování rozluští nejskrytější nitro. Všímá si bystře, chápe lehce a usuzuje moudře: všechno odkryje, postřehne, postihne a pochopí.

9 Mlčení. (*lat.*)

50. Nikdy neztrácet sebeúctu

Správný muž ať neklopýtne sám o sebe. Jeho vlastní bezúhonnost necht' je mu nejlepším návodem správného jednání a necht' více je zavázán přísnosti svého soudu nežli všem vnějším předpisům. Necht' zanechá pošetilostí, a to spíš ze strachu před svou moudrostí než kvůli přísnosti cizí autority. Necht' se obává sám sebe, a nebude mu zapotřebí pomyslného Senekova pěstouna.

51. Správná volba

V životě na ní mnoho záleží: předpokládá dobrý vkus a správný názor, protože píle ani nadání tu nestačí. Kde není volba, není ani dokonalost. Skýtá dvojí výhodu: moci si vybrat, a to co nejlépe. Mnozí lidé plodného a bystrého ducha, pronikavého soudu a též pilní a sečtělí, sotvaže mají volit, nevědí kudy kam: přidruží se vždycky k tomu nejhoršímu, jako by měli zálibu v omylech. Proto správná volba je jedním z největších darů shůry.

52. Nikdy se nenechat vyvést z míry

Nikdy neztrácet hlavu, to je závažný úkol moudrosti: prozrazuje správného muže, s královským srdcem, protože každá velikost ducha se stěží nechá znepokojit. Vášně jsou škodlivými štávami ducha a jakýkoli jejich nadbytek škodí rozvaze; pokud by tento neduh pronikl do úst, ohrozí dobrou pověst. Moudrý muž necht' se natolik ovládá a je tak velkým pánem sebe sama, že ani v nejzazší přízni nebo nepřízni osudu nikdo ho nemůže pokárat, že je zmatený, zato obdivovat, že stojí nade vším.

53. Pečlivost a rozum

Pečlivost pohotově vykoná to, co obšírně rozmýšlí rozum. Chorobou nevědomců je spěch, takže neodhalí jádro věci a jednají bez rozmyslu. Naproti tomu moudří hřeší zevrubností, ježto z výstrahy se rodí náprava. Leckdy neúčinná liknavost promarní zdařilý nápad. Hbitost je matkou štěstí. Mnoho vykonal ten, kdo nic neodložil na zítřek. Spěchej zvolna, to bylo heslo Augustovo.

54. Být moudře odvážný

Mrtvého lva tahají za hřívu dokonce i zajíci. S odvahou nelze žertovat; ustoupí-li prvnímu, bude muset i druhému, a takto dokonce i poslednímu; tutéž nesnáz bude muset překonat nakonec, ačkoli vhodnější by bylo hned zkraje. Odvaha ducha převyšuje odvahu těla; je jako meč: vždy musí být pohotově v pochvě moudrosti, až bude zapotřebí. Je záštitou osobnosti. Víc škodí úpadek ducha nežli těla. Mnozí měli vynikající vlohy, ale protože jim chyběla zmužilost, vypadali na mrtvé a skončili pohřbeni ve své skleslosti. Ne bez příčiny spojila přece příčinlivá příroda u včely sladkost medu s bodavým žihadlem. V těle jsou nervy i kosti: nechť duch není jen samá poddajnost.

55. Vyčkávající muž

Osvědčuje veliké srdce, s bohatstvím trpělivosti. Nikdy se neukvapuje a nedává strhnout vášní. Nejprve musí ovládat sebe a potom může i druhé. Je třeba kráčet prostorem času do středu příležitosti. Rozvážná zdrženlivost nechává uzrát úspěchy a dopředeje lhostejnosti. Berla času dokáže víc než Herkulův okovaný

kyj. Sám Bůh nejčastěji trestá čekáním času. Přílehlavý je výrok: „Čas a já zmůžeme za dva.“¹⁰ I Štěstěna odměňuje čekání velkolepou cenou.

56. Mít pohotové nápady

Rodí se ze šťastné hbitosti ducha, která na potvrzení své síly nezná obtíže ani náhody. Někteří lidé velice myslí, a nakonec všechno spletou; jiní všechno uhádnou, aniž to předem promysleli. Vyskytují se rozporuplné povahy, které se nejlépe osvědčí v tísni; podivné zjevy, které bez rozmyslu všechno uhádnou, ale při rozmýšlení všechno pokazí: to, co je nenapadne ihned, nenapadne je nikdy, takže je u nich zbytečné čekat na potom. Pohotví lidé zaslouží chválu, ježto osvědčují obdivuhodnou schopnost: bystrost v nápadech, rozvahu v skutcích.

57. Spolehlivější jsou lidé uvážliví

Dobré dílo je sdostatek rychlé dílo. Co se hned sbije, hned se rozbi-je; co však má trvat věčnost, věčnost trvá, než se to zhotoví. Pouze dokonalost stojí za povšimnutí a pouze zdar přetrvává. Hluboké myšlenky překonají věky. Co mnoho platí, mnoho i stojí; vždyť nejčennější kov se nejdéle taví a nejmíc váží.

10 Výrok je připisován císaři Karlu V.

58. Umět zvolit správnou míru

Není vhodné vyjevovat svou moudrost rovným dílem všem, ani se nemá vynakládat víc sil, nežli je zapotřebí. Plýtvání vědomostmi i odvahou je nežádoucí. Dobrý sokolník nevypouští na kořist víc dravců, nežli je nezbytné k jejímu ulovení. Co se stále staví na odív, brzy ztrácí obdiv. Vždycky je třeba mít novinku a blýsknout se jí, vždyť ten, kdo denně odkrývá víc a víc, ustavičně živí zvědavost a nikdy se neodhalí hranice jeho velikých statků.

59. Muž zanechávající příznivý dojem

Vstupuje-li se do domu štěstěny branou rozkoše, vychází se branou zármutku, a naopak. Pozor tedy na konce; víc péče je radno věnovat šťastnému odchodu nežli jásání u vchodu. Bývá obvyklým zklamáním šťastlivců, že mají velice příznivé počátky, a velmi tragické konce. Cílem není potlesk kdekoho u vchodu, protože vchody bývají pro všechny chvályhodné, ale všeobecná lítost u východu, protože je málo těch, kdo byli žádoucí. Zřídka kdy provází pohoda ty, kdo jsou na odchodu: vždyť co je poklonou příchozím, bývá nezdvořilostí k odcházejícím.

60. Správné názory

Někteří lidé se rodí rozumní. S touto předností zdravého soudu docilují vzdělanosti a tím mají polovinu cesty k úspěchům překonánu. Věkem a zkušenostmi rozum dozrává a oni dospívají k střídmé soudnosti. Zcela zavrhuje jakýkoli vrtoch, neboť je svodem jejich moudrosti, a to především v státních záležitostech, kde vzhledem

k veliké závažnosti se vyžaduje naprostá jistota. Tito muži u vlády zasluhují pomoc; ať skutkem, ať radou.

61. Vynikat v tom nejlepším

Skýtá to jedinečnost mezi mnoha dokonalostmi. Nevyskytuje se hrdina, jenž by neměl nějaký vznešený nadbytek; prostřednosti nejsou předmětem chvály. Výjimečnost ve význačném zaměstnání vyvádí člověka z všedního zástupu a pozvedá ho k ojedinělosti. Být vynikající v skromném povolání znamená být něčím uprostřed mála; v čem je víc pohodlí, v tom je méně slávy. Nadmíra znamenitých vlastností působí jako povaha suveréna: probouzí obdiv a získává náklonnost.

62. Posloužit si dobrými prostředníky

Někteří lidé si přejí, aby přemíra jejich důvtipu vynikla nad ničemností jejich prostředníků. Jak nebezpečné sebeuspokojení, zasluhující osudový trest! Dobrota sluhy nikdy nezmenšila vznešenost pána; naopak, veškerá sláva úspěchů připadá později prvotní příčině, a v opačném výsledku i všechna pohana. Taková či onaká pověst provází vždycky ty první. Nikdy neříká: „Tento měl dobré nebo špatné sluhy,“ ale „tento byl dobrý nebo špatný mistr.“ Je třeba tudíž vybírat a zkoumat, do číh rukou má být vložen nesmrtelný věhlas.

63. Výtečnost prvního

Vyniká-li postavením, je dvojnásobná. Ve hře se může vyrovnat ten, na kom je řada; to je jeho velká výhoda. Mnozí by byli ve svém zaměstnání fénixy, kdyby je nepředešli jiní. Prvním připadá prvorozenství slávy, druhým je souzeno brát od nich stravu; ať se sebevíc potí, nezbaví se hrubého neduhu nápodoby. Bystrost zázračně nadaných spočívala v tom, že objevovali novou cestu všemu, co vyniká, pokud jejich moudrost nejprve zabezpečila toto úsilí. Novostí svých objevů získali učenci místo v seznamu hrdinů. Někteří lidé chtějí být raději prvními v kategorii druhých nežli druhými v kategorii prvních.

64. Umět se uchránit strastí

Je prospěšnou moudrostí ušetřit si nepříjemnosti. Rozvaha se vyhne mnohým: je Lucinou štěstí, a tudíž spokojenosti. Zlé zprávy se nemají sdělovat, natož přijímat; budiž jim zakázán vstup, ledaže by jím přicházela pomoc. Jedněm se kazí sluch od mnoha sladkých lichotek, druhým od hořkých pomluv, a jsou i takoví, že nemohou žít bez každodenní nevole, stejně jako Mithridatés bez jedu.¹¹ Také je špatnou zásadou v péči o sebe, když celý život se trápíme, abychom jedenkrát druhého oblažili, byť toho nejbližšího. Nikdy se nemá hřešit proti vlastnímu štěstí jen proto, aby byl spokojen ten, kdo pouze radí a zůstává mimo. Kdykoli se setká obšťastňování druhého s trápením sebe, je doporučeníhodným pravidlem, že lepší je, aby ten druhý byl znechucen nyní, než abys ty byl znechucen potom, a beznadějně.

11 Mithridatés VI. Eupátor Dionýsos, pontský král.

65. Vynikající vkus

Je možno jej pěstít, stejně jako rozum. Čím dokonalejší je chápání, tím více stoupá touha užívat poznaného. Hloubka nadání se zjistí vznešeností sklonu. Velkou schopnost lze zasytit pouze velikým cílem. Stejně jako vzácná sousta jsou určena vybraným jazykům, tak i vzácné věci vznešenému duchu. Nejvelkolepější předměty se vynikajícího vkusu obávají a nejméně sporná dokonalost jej podezírá. Dokonalostí prvního řádu je poskrovnu, proto nechť je ojedinelé i jejich ocenění. Vkus se získává společenským stykem a dědí se s jeho nepřetržitostí: je velkým štěstím stýkat se s tím, kdo ho má nejvytříbenější. Avšak nelze si dělat zaměstnání z toho, že nic nám nebude po chuti, protože toto je jedna z hloupých krajností; a je tím hanebnější, pochází-li ze strojenosti a ne z rozladění. Někteří lidé by si přáli, aby Bůh stvořil jiný svět a jiné divy pro uspokojení jejich zcestné fantazie.

66. Dbát o to, aby věci dopadly dobře

Někteří lidé mají více na zřeteli důsledné dodržování směru nežli šťastné dosažení záměru, jenomže hanba neúspěchu vždycky zastíní vynaloženou píli. Ten, kdo zvítězí, nemusí se ospravedlňovat. Většina nebere na vědomí správnost okolností, ale dobré nebo špatné výsledky, a tak se nikdy neztrácí věhlas, pokud se dosáhlo cíle. Úspěšný konec všechno pozlatí, byť nevhodné prostředky by to vyvracely. Neboť je uměním jít proti pravidlu, když jinak nelze dosáhnout šťastného východiska.

67. Dávat přednost chvályhodným úlohám

Většina záležitostí závisí na uspokojení druhých. Ocenění je pro schopnosti tímtež, čím Favonius¹² pro květiny: dechem i životem. Vyskytují se společenské role probouzející všeobecný potlesk, a jsou jiné, a závažnější, jichž si nikdo nevšimne; ty první, ježto se odehrávají před zraky všech, si získávají obecnou přízeň; ty druhé, byť vzácnější a znamenitější, zůstávají zahaleny tajemstvím nepostížitelnosti. Jsou ctěny, ale netleská se jim. Mezi vladaři jsou oslavováni ti, kteří zvítězili, a to je důvod, proč si vysloužili takovou chválu aragonští králové: byli to bojovníci, dobyvatelé, bytosti velkodušné. Vynikající muž nechť dá přednost slavné úloze, aby všichni ho brali na vědomí a přimkli se k němu a aby byl zvěčněn všeobecnou volbou.

68. Dát na srozuměnou

Je to cennější nežli připomenout, ježto je to víc. Někdy je třeba upamatovat a jindy upozornit. Někteří lidé zanedbávají věci, které je třeba vykonat, ježto je nenapadnou; tehdy nechť jim přátelské upozornění pomůže pochopit jejich prospěšnost. Jedna z největších předností lidské mysli spočívá v tom, že ji napadá to, co je důležité. Jestliže taková přednost chybí, leckterý úspěch se nedostaví. Kdo ji má, nechť druhého osvítlí, a kdo ji potřebuje, nechť se o ni uchází; ten první zdrženlivě, ten druhý bedlivě; vždyť stačí jen napovědět. Tato pomoc je neodkladná, týká-li se prospěchu osoby, která se teprve probouzí; zde je na místě osvědčit vybraný vkus, a kdyby to nestačilo, jít dál. Známe-li „ne“, hledejme obratně „ano“, vždyť nejčastěji se ho nedocílí pouze proto, že se o ně neusiluje.

12 V římské mytologii zosobněný mírný západní vítr.

69. Nikdy se nepoddávat pokleslému rozmaru

Velkým mužem je ten, kdo se nikdy nepodvoluje cizím dojmům. Přemítání o sobě je lekcí moudré pozornosti. Tak lze poznat své skutečné sklony a předejít jim, ba přiklonit se k jejich opaku a najít jazýček na vahách správného úsudku, uprostřed mezi uměním a přirozeností. Počátkem sebenápravy je sebezpoznání. Vyskytují se však netvoři nemístných náchylností; neustále závisejí na něčích náladách a podle nich mění své tíhnutí. A ježto jsou ve vleku této pokleslé proměnlivosti, vynakládají své úsilí v nepravém směru. Takový výstřelek nejen opotřebovává vůli, ale odvažuje se i na rozum, takže narušuje chtění a chápání.

70. Umět odepřít

Ne všechno se má povolit, a ne všem. Umět odepřít je stejně důležité jako umět vyhovět a ti, kdo vládnou, na to musí velice dbát. Přitom záleží na způsobu: u některých více platí „ne“ nežli u jiných „ano“; vždyť pozlacené „ne“ uspokojí víc nežli strohé „ano“. Vyskytují se lidé, kteří mají na jazyku neustále „ne“, jímž všechno zhořkne. „Ne“ je u nich na prvním místě, a třebaže potom všechno povolí, nezískají vděk, protože tomu předcházelo prvotní znechucení. Není správné zamítnout věci rázem; zklamání nechť se polyká po kapkách. Ani se nemá odmítnout všechno beze zbytku; tím se trhají pouta závislosti. Vždycky ať zůstanou zbytky naděje, aby mírnily hořkost odmítnutí. Laskavost ať zaplní prázdnotu odepřené přízně a dobrá slova nechť nahradí chybějící skutky. „Ne“ i „ano“ jsou krátká slůvka, vyžadují však dlouhé přemítání.

71. Nebýt vrtkavý, nejednat rozporuplně

A to ani vinou přirozeného založení, ani vinou rozrušené mysli. Rozumný muž je vždycky týž ve všem, co je dokonalé; tak získává pověst moudrého. Změna jeho postoje ať závisí pouze na proměnách vnějších podnětů a vlastních zásluh. Avšak pokud jde o rozvahu, nestálost je ošklivá. Vyskytují se lidé, kteří každým dnem jsou jiní, dokonce i úsudek mají nestejný, tím spíš vůli, a proto též osud. Ten, kdo včera zářil svým „ano“, dnes se mračí svým „ne“, a tak neustále vyvrací vlastní dobrou pověst a mate cizí mínění.

72. Odhodlaný muž

Méně škodlivé je špatné provedení nežli nerozhodnost. Kazí se přece stojatá voda, ne ta proudící. Vyskytují se váhaví lidé, kteří ve všem potřebují cizí pobídku; a příčinou leckdy není rozpačitost soudu, neboť jej mají pronikavý, ale lhovost. Kladení překážek bývá důmyslné, avšak mnohem důmyslnější je hledání východiska z nesnází. Vyskytují se však i jiní, velice soudní a odhodlaní, které nic nepřivede do nesnází; jsou zrozeni pro vznešené úřady, protože jejich bystré chápání jim usnadňuje výkon a zdar. Všechno jim jde od ruky, a potom co si poradili s jedním světem, zbývá jim čas na druhý.¹³ Potom co se utvrdili ve svém štěstí, s jistotou směřují k dalším cílům.

13 Autor má zřejmě na mysli krále Ferdinanda II. Katolického.

73. Umět vyklouznout

Tímto způsobem vyvážnou chytří. Pomocí půvabné duchaplnosti unikají z nejspletitějšího labyrintu. Jejich tělo s úsměvem a elegancí uhne nejobtížnějšímu boji. Na tom zakládal svou odvahu největší z velkých vojevůdců.¹⁴ Zdvořilou léčkou nesouhlasu je zavést řeč jinam. A není většího projevu chápavosti nežli stavět se nechápavým.

74. Nebýt nesnesitelný

Skutečné šelmy se vyskytují na místech nejlidnatějších. Zpupnost je neřestí těch, kdo se neznají: s vyššími úřady se mění v neřády. Není vhodným prostředkem k získání úcty, začne-li se zlostně. Pěkný pohled nabízí takový nesnesitelný netvor, vždy pohotový osvědčit svou nemístnou zdivočelost! Ti, kdo naneštěstí jsou jeho podřízenými a mají s ním jednat, blíží se k němu, jako by se měli utkat s tygrem; vyzbrojeni opatrností a ještě víc nedůvěrou. Aby se vyšplhali na svá místa, klaněli se takoví lidé všem, a jsou-li nahore, odškodňují se zlobou kdekomu. Majíce být vzhledem k svému postavení pro všechny, nejsou vzhledem k své hrubosti nebo nadutosti pro nikoho. Na takové je důstojným trestem odvrátit se od nich a odepřít jim pochopení i společnost.

75. Zvolit si hrdinský vzor

A spíš pro soutěž než pro nápodobu. Vyskytují se předlohy vznešenosti a živé učebnice věhlasu. Každý nechť si ve svém zaměstnání

14 Je míněn Gonzalo Fernández de Córdoba, španělský vojevůdce.

staví před oči ty nejlepší, a nejen aby je sledoval, ale hlavně aby je předstihl. Alexandr neplakal proto, že byl pohřben Achilles, ale že sám se dosud plně nezrodil pro úspěch. Žádná věc neprobouzí v duši tolik ctižádosti jako polnice cizí slávy. Táž, která poráží závist, podněcuje ušlechtilost.

76. Nebýt samý žert

Rozvážnost se pozná podle vážnosti; ta je důvěryhodnější nežli duchaplnost. Komu stále přebývají šprýmy, tomu se nikdy nedostává opravdovosti. Takové lidi stavíme na roveň s lháři, ježto jim nevěříme; jedněm z obavy před lží, druhým z obavy před posměškem. Nikdy se neví, kdy mluví rozumně, což je totéž, jako by rozum neměli. A co je napořád humorné, začne být úmorné. Jiní získají pověst mluvků, a ztratí úctu moudrých. Vtip ať má svou hodinku, vážnost všechny ostatní.

77. Umět se přizpůsobit všem

Moudrý Proteus: s učeným je učený, se svatým svatý. Je velkým uměním získat si všechny, protože podobnost probouzí blahovůli. Pozorovat povahy a sladit se s každou z nich; s vážným i bodrým. Držet s nimi krok a pozorně se proměňovat, to je zvláště naléhavé pro ty, kdo jsou závislí. Tato veliká obratnost žití vyžaduje veliké nadání a snáze jí docílí všestranný muž s důmyslnou učeností a s vrozeným vkusem.

78. Umění průzkumu

Hloupost vždycky vstupuje bez zaklepání, protože všichni nevědomci jsou smělí. Sama jejich prostota, která jim zprvu brání vzít v úvahu námitky, zbavuje je později pocitu trapnosti. Moudrost však vstupuje velice obezřele: jejími hlídkami jsou Pozornost a Zdrženlivost; ty činí průzkum, aby mohla postupovat bez nebezpečí. Každá Překotnost je Soudností odsouzena k pádu, byť ji snad může omilostnit Šťastná náhoda. Je radno kráčet pozorně tam, kde se lze nadít veliké hloubky: Bystrost ať ji ohledá a Rozvaha zaplní. Ve styku s lidmi se dnes vyskytují zrádné mělčiny; je proto vhodné neustále spouštět sondu.

79. Vtipná povaha

Zná-li míru, jde o dar a ne o vadu. Zrnko vtipu všechno okoření. I velicí muži hrají s kartou duchaplnosti, jež získává všeobecnou přízeň, přitom však s ohledem k rozvaze a šetrí své důstojnost. Jiní si vtipností zkracují cestu z nesnází, vždyť některé záležitosti je třeba brát žertem, a mnohdy takové, jež druhý bere s vážnou tváří. Žert prozrazuje přívětivost, a ta je v nadílem srdcí.

80. Pozor na zprávy

Žije se ponejvíc z informace, byť je tím, co nejméně si můžeme ověřit zrakem: žijeme tudíž z cizí víry. Sluch je druhou branou pravdy a hlavní branou lži. Pravda se zpravidla zahlédá, výjimečně se slyší; málokdy přichází v ryzí podobě, zvláště když jde z dále; vždycky je v ní přimícháno něco ze zaujetí, jímž se prodírá. Vášně zbarví svými odstíny všechno, čeho se dotkne, a ty jsou buď nenávistné, buď

milé. Vždycky však touží učinit dojem: velký pozor na to, když chválí, a ještě větší, když pomlouvá. Zde je zapotřebí největší soustředění, aby se odhalil záměr, do něhož se vmísila; již předem se má vědět, kterou nohou vykročila. Bystrá úvaha necht' opuncuje chybu a faleš.

81. Obnovovat svůj lesk

To je výsada fénixe. Výtečnost obvykle zestárne, a s ní i pověst; návyk zmenšuje obdiv a průměrná novinka překoná největší zastaralou znamenitost. Je tudíž záhodno ožívat v odvaze, důmyslu, štěstí, ve všem; je třeba usilovat o smělé novinky a častokrát zazářit jako slunce za úsvitu a změnit jeviště svého úspěchu, aby nedostatek u jednoho člověka a novost u druhého vyvolaly buď touhu, buď potlesk.

82. Nikdy nepřepínat dobro ani zlo

Jeden mudrc zúžil veškerou moudrost na umírněnost ve všem. Nejvyšší právo se stává jednookým a nadmíru vymačkaný pomeranč posléze pouští hořkost. Ani v pozitku se nikdy nemá dospět do krajnosti. Sám duch se vyčerpá, když se příliš popohání, a ten, kdo bude vysávat jako tyran, získá krev namísto mléka.

83. Dovolit si prominutelnou chybu

Neboť chybička bývá nejlepším doporučením vloh. Závist má svůj ostrakismus a ten, čím je zdvořilejší, tím je zločinnější; obviňuje dokonalost, že se proviňuje nevinností, a protože je dokonalá ve

všem, celou ji zatracuje; proměňuje se v Arga,¹⁵ aby hledala chyby na tom, co je dobré, byť pro vlastní útěchu. Výtka, stejně jako blesk, zasahuje nejskvělejší vrcholky. Necht' si tedy někdy zdřímne Homér a necht' se projeví nějaká nedbalost v důvtipu anebo v odvaze, nikdy však v moudrosti; tím se utiší zlovůle, aby nepukla přemírou jedu: bude to totéž jako rozestříit pláštěnku před býkem závisti, aby se zachránila nesmrtelnost.

84. Mít užitek z nepřátel

Každou věc je třeba umět uchopit; ne za ostří, aby zranila, ale za jílec, aby chránila; a tím spíš nevraživost. Moudrému muži víc prospívají jeho nepřátelé nežli hlupákovi jeho přátelé. Zlovůle dokáže srovnat hory nesnází, kterých by se odmítla dotknout přízeň. Mnohým lidem vybudovali jejich velikost zlovolníci. Krutější je lichotka nežli nenávisť, protože nenávisť účinně napravuje chyby, které lichotka zastírá. Chytrý si učiní zrcadlo z nevraživosti, a to věrnější nežli z náklonnosti, a předejde hanobení svých vad anebo je napraví; vždyť žije-li na pomezí nevraživosti a zlovůle, jeho opatrnost je veliká.

85. Nebýt obehnanou kartou

Je neduhem skvělých věcí, že jejich časté užívání vede k zneužívání; samo obecné bažení po nich končí v obecném znechucení. Je však velikým neštěstím nebýt k ničemu, nemějším nežli chtít být ke všemu. Kdo mnoho získal, právě proto ztrácí, a takoví jsou potom stejně nenáviděni, jako předtím byli žádoucí. Obehnané karty se vyskytují

15 V antické mytologii stooký hlídač; obecně symbol bdělosti.

v každém druhu dokonalosti; když ztratily původní vzácnou cenu, vysluhují si všední opovržení. Jediným lékem na každou krajnost je zachovat střední míru: nadbytek nechť se projeví v dokonalostech, v okázalosti však střídmost. Čím více pochodeň září, tím rychleji se spaluje a méně trvá. Chudoba vnějšku mívá za odměnu bohatství úcty.

86. Předejít pomluvám

Zástup má mnoho hlav a tím i mnoho očí pro zlobu a mnoho jazyků pro pomluvu. Stává se, že v něm koluje nějaké špinavé slovo, jež očerní tu nejlepší pověst, a kdyby se stalo obecným přízviskem, skoncovalo by s úctou. Obvykle to způsobí výrazný nedostatek anebo směšná vada; ty bývají vítaným námětem zlých řečí. Vyskytuje se však také hana, kterou horlivost jedince předhodí obecné zlobě, neboť jsou zlovolné jazyky, které rychleji zničí vzácnou pověst vtípem než hrubostí. Vždyť získat pochybnou pověst je velice snadné, ježto zlo bývá věrohodné a stěží se odstraňuje. Moudrý muž nechť se tedy vyhne těmto nepříjemnostem a jeho bdělá pozornost čelí veřejné nestoudnosti, neboť snazší je tu předejít nežli léčit.

87. Vzdělání a vytříbenost

Člověk se rodí jako barbar a ze zvířete se vysvobozuje vzděláním. Kultura vytváří osobnost, a čím je vyšší, tím dokonalejší. Díky jí mohlo Řecko nazývat barbarským celý ostatní svět. Nevědomost je velice drsná. Žádná věc nevypěstí tolik jako vědění. Avšak i vědění bylo hrubé, pokud bylo netříbené. A nejen poznávání má být tříbeno, ale i chtění, a především konverzace. Vyskytují se lidé od přirozenosti ozdobení vnitřním a vnějším půvabem, v myšlenkách

i slovech, v tělesné kráse, jež je jakoby slupkou, a ve vlohách duše, jež jsou plody. Naproti tomu jiní jsou tak hrubí, že všechny věci, a leckdy znamenité, připravili o lesk svou nesnesitelně barbarskou nepěčí.

88. V jednání s druhými být velkorysý

A usilovat v něm o ušlechtilost. Velký muž nemá být ve svém chování malicherný. Nikdy ať se příliš nezaobírá drobnostmi, a především ne u věcí nepříjemných; neboť je-li výhodné všimnout si všeho letmo, je nevýhodné zjišťovat to záměrně. Zpravidla se má postupovat s rytířskou povšechností, jež je odnoží elegance. Důležitou součástí vlády je schopnost nevidět; proto je třeba pominout většinu věcí mezi příbuznými, přáteli, a především mezi nepřáteli. Každé puntičkářství je nepříjemné, a to v lidské povaze protivné. Ustavičné navracení se k mrzuté záležitosti je druhem mánie. Obecně vzato, způsob chování jednoho každého bude takový, jaké je jeho srdce a jeho rozum.

89. Poznání sebe sama

Svého nadání, důmyslu, soudnosti, sklonů. Jestliže se člověk nejprve nepoznal, nemůže si být pánem. Existují zrcadla pro tvář, ne však pro duši: nechť jím je moudrá úvaha nad sebou. A zapomene-li někdo svůj vnější obraz, ať si uchová ten vnitřní, aby jej mohl opravit a zdokonalit. Ať pozná sílu své moudrosti a svou bystrost, než se pustí do díla; ať ohledá svou vznětlivost, než se bude svářet; ať poměří svou hloubku a zváží svou schopnost ke všemu.

90. Umění, jak dlouho žít

Žít správně. Dvě věci brzy skončují se životem: nevědomost anebo špatnost. Jedni jej ztratili, protože ho nedokázali chránit, a druzí, protože ani nechtěli. Stejně jako ctnost je odměnou sama sobě, i neřest je sama sobě trestem: kdo žije spěšně v neřesti, skončuje brzy se svým životem i svou pověstí; kdo žije spěšně ve ctnosti, nikdy neumírá. Bezúhonnost ducha se přenáší na tělo a za dlouhý se považuje život, který byl správně žitý a využitý.

91. Jednat vždycky bez obav z nerozvážnosti

Obava z neúspěchu toho, kdo jedná, se stává jistotou toho, kdo přihlíží, a o to víc, je-li jím sok. Jestliže soudnost zaváhá již v zápalu vášně, odsoudí nás k hlouposti, až ochladne. Skutky, při nichž je rozvážnost na pochybách, jsou nebezpečné; jistější by bylo nekonat je. Moudrost nepřipouští pravděpodobnosti; vždycky kráčí poledním světlem rozumu. Může snad dobře skončit dílo, které, byť rozmyšlené, předem ztrácuje strach? A jestliže leckdy ztroskotává rozhodnutí, jemuž se v duchu dostalo nejvyššího ocenění nemine discrepante,¹⁶ co říci o takovém, u jehož počátku byl váhající rozum a zlověstný soud?

92. Vynikající hlava

A dodávám: ve všem. Je to první a nejzávažnější návod k jednání i mluvení; o to potřebnější, oč vyšší a důležitější je postavení. Víc platí gram moudrosti nežli cent chytrosti. S ní lze kráčet najisto, byť

16 Schválen jednohlasně, nikdo nebyl proti. (*lat.*)

ne za doprovodu chvály, vždyť pověst moudrého je vítězstvím slávy. Dokáže uspokojit moudré, jejichž hlas je zkušebním kamenem úspěchů.

93. Univerzální člověk

Skládá se ze vší dokonalosti a platí tudíž za mnohé. Činí přešťastným své žití a tento požitek přenáší na blízké. Rozmanitost spojená s dokonalostí je kratochvílí života. Je velikým uměním získat pro sebe všechno dobré. A protože příroda postavila člověka tak vysoko, činíc z něho souhrn všeho přírodního, nechť umění cvičením a pěstěním vkusu a ducha z něho učiní univerzum.

94. Neproniknutelnost vloh

Chce-li moudrý muž, aby ho všichni ctili, ať předejde tomu, aby mu prozkoumali dno jeho vědění anebo jeho odvahy. Může připustit, aby byl poznáván, ne však poznán. Nikdo ať mu nezjistí hranice schopností, kvůli zjevnému nebezpečí, že bude zklamán. Nikdy ať neposkytne příležitost, aby někdo jej postihl celého: domněnka a pochybnost, kam sahají schopnosti jednoho každého, vzbuzují větší úctu nežli jistota o něm, byť byl sebevětší.

95. Umět držet v očekávání

Stále je rozněcovat. Mnoho ať přislubuje více a nejlepší čin ať je nabídkou ještě lepšího. Nemá se vsadit do hry všechno hned napoprvé: je velikým umem mírnit se v úsilí a ve vědění a neustále předstihovat naplnění.

96. Přirozená soudnost

Je trůnem rozumu a pilířem rozvahy, neboť její zásluhou není těžké uhádnout. Je darem nebes, a to tím nejvytouženějším, ježto je první a nejlepší; je hlavní součástí zbroje, tak potřebnou muži, že chybí-li mu, je to jeho největší chyba – že postrádá-li ji, nejvíc strádá. Všechny skutky v životě závisejí na jejím působení a všechny si žádají jejího zhodnocení, vždyť všechno se má dít s rozmyslem. Spočívá ve vrozeném sklonu ke všemu, co je nejvíce ve shodě s rozumem, a vždycky tíhne k tomu nejsprávnějšímu.

97. Získat a uchovat dobrou pověst

Uživací právo jí skýtá Fama. Přijde draho, protože se rodí z výtečností, jež jsou stejně vzácné, jak všední je prostřednost. Dosáhne-li se jí, snadno se uchovává. Velmi zavazuje, a více vykoná. Stane-li se zásluhou vznešeného původu a prostředí předmětem úcty, je jistým druhem majestátu. Nicméně tím, co vždycky platilo, je sama dobrá pověst.

98. Zašifrovat vůli

Vášně jsou brankami duše. Nejpraktičtější umění spočívá v umění zastírat; kdo hraje otevřenou hru, je v nebezpečí prohry. Zdrženlivost opatrného nechť soutěží s pozorností prozíravého: proti liškám chytrosti, sépie skrytosti. Ať nikdo nepozná váš vkus, aby mu nevyšel vstříc; jeden námitkou, druhý lichotkou.

99. Skutečnost a zdání

Věci se nepovažují za to, čím jsou, nýbrž za to, čím se jeví. Málo je těch, kteří nahlížíjí dovnitř, a mnoho těch, kteří se spokojí zdáním. Nestačí mít pravdu s potměšilou tváří.

100. Muž zbavený klamů

Takový je moudrý křesťan, dvořan-filozof. Nemá se jím zdát, natož jej předstírat. Filozofování je v neúctě, třebaže je nejvyšším úkonem moudrých. Věda myslících se zavrhuje. Seneka ji uvedl do Říma, po nějakou dobu se držela u dvorů, nyní se považuje za nepřístojnost. Nicméně zbavování se klamů vždycky bylo pokrmem moudrých a rozkoší poctivců.

101. Jedna polovice světa se vysmívá druhé, a všichni jsou hlupáci

Všechno je dobré, anebo všechno je špatné, záleží na názoru. To, co jeden sleduje, druhý pronásleduje. Nesnesitelným hlupákem je ten, kdo každou věc chce řídit podle svého pojetí. Dokonalost nezávisí na jedině zálibě: kolik je tváří, tolik je vkusů, a tolik se i liší. Nevyskytuje se vada, pro niž by nebyla návnada; nelze proto zatracovat věci, že nejsou někomu po chuti, však se najdou jiní, kteří je docení. Ba ani jejich potlesk ať není zdrojem ješitnosti, vždyť druzí jej odsoudí. Mírou pravého uspokojení je souhlas věhlasných mužů, kterým v těchto záležitostech přísluší slovo. Nežije se podle jediného hlasu, ani jediného mravu, ani jedné doby.

102. Žaludek pro velká sousta štěstí

Veliké vole je nezanedbatelnou součástí těla rozvážnosti, vždyť z velikých částí se skládá i veliká schopnost. Neobtěžkává se prostým štěstím ten, kdo si zaslouží jiné, větší; to, co je přesycením u jedněch, považuje se za hlad u druhých. Existují mnozí, kteří vinou chabé přirozenosti nejsou s to strávit vzácnější pokrm; tak vznešeným úkonům nepřivykli ani se pro ně nezrodili. Jejich chování je zakyslé a nezasloužené pocty jim natolik stouply do hlavy, že se jim zatočila. Na vysokých místech se ocitají v nebezpečí, a protože jsou bez naděje na úspěch, jsou také bez sebe. Velký muž nechť tedy ukáže, kolik v něm dosud zbývá místa pro veliké věci, a zvláště bedlivě ať uniká všemu, co je náznakem úzkoprsosti.

103. Každý má být veličenstvem ve svém jednání

Ať v souladu se společenským postavením všechny jeho činy jsou ne-li královy, tedy hodné krále. Ať v mezích svého prozíravého osudu postupuje královsky, ať je vznešený ve svých skutcích a jeho myšlenky ať vzlétají. Ve všech svých záležitostech ať zásluhami ztělesňuje krále, nemůže-li ve skutečnosti. Ať jeho pravá svrchovanost spočívá v bezúhonnosti mravů, vždyť nemusí závidět urozenost ten, kdo může být jejím vzorem. Zvláště na těch, kdo stojí poblíž trůnu, nechť ulpí něco z opravdové nadřazenosti. Nechť se více podílejí na vlastnostech majestátu nežli na ceremoních ješitnosti, aby nenapodobovali nedokonalou okázalost, ale povznesenou podstatu.

104. Mít změřený puls různých zaměstnání

Každé je má odlišný: jde o mistrovské zjištění, vyžadující opatrnost. Jedno předpokládá odvahu, druhé důvtip. Snáze se zvládají ta, která závisejí na přímosti, a obtížněji ta, která na lsti; pro první postačí dobré vrozené vlastnosti, pro druhé nestačí veškerá bdělost a pozornost. Je pracným zaměstnáním vládnout lidem, o to pracnějším, jsou-li to šílenci nebo hlupáci: vždyť dvojnásobného rozumu je zapotřebí na toho, kdo jej nemá. Neúnosný je úřad, který si žádá celého muže, a to v přesně vymezený čas a pro určitou záležitost; lepší jsou ty, které nenudí a které slučují rozmanitost s důležitostí, neboť změna osvěžuje zálibu. Nejváženější jsou ty, které jsou nejméně nebo nejvzdáleněji závislé. A nejhorší je takový, z něhož se nakonec člověk potí před soudem světským, a ještě víc před tím posledním.

105. Neunavovat

Člověk soustředěný na jediné dílo a jediný námět bývá nudný. Stručnost je příjemná a účinnější: ztrácí-li na zdlouhavosti, získává na zdvořilosti. Co je dobré, a navíc stručné, je dvojnásob dobré; dokonce i to špatné, je-li krátké, není tak zlé. Trest' platí víc než balast. A je obecnou pravdou, že člověk rozvláčný zřídka bývá obratný, a ne tolik v námětu jako ve formě úvahy. Vyskytují se lidé, kteří jsou spíš na obtíž světu nežli k jeho ozdobě; stejně jako odstavený nábytek, jemuž se každý vyhne. Správně vychovaný muž ať se střeží obtěžovat, a především významné osobnosti; bylo by horší způsobit mrzutost jedné z nich, nežli celému zbytku světa. Co je pohotově řečeno, je správně řečeno.

106. Nestavět na odiv své štěstí

Pyšnit se postavením uráží víc nežli pyšnit se vlastní osobou. Muž vynášející svou důležitost budí odpor: měla by mu postačit závist. Čím víc se vážnost hledá, tím méně se dociluje; závisí na cizí úctě, takže si ji nikdo nemůže vzít, ale zasloužit od druhých a čekat na ni. Významné úřady vyžadují přiměřenou autoritu, bez níž se nemohou důstojně vykonávat. Moudrý muž nechť si uchová tu, kterou si zasloužil, aby mohl dostát hlavním povinnostem; nechť ji nezneužívá, zato podporuje. Neboť všichni, kdo se v úradě chovají jako mocipáni, podávají důkaz, že si ji nezasluhují a že jejich autorita přesahuje jejich důstojnost. Ten, kdo se chce prosadit, ať to učiní vzácností svých vloh a ne okázalostí svého úřadu; vždyť i krále je třeba ctít více kvůli jeho osobě nežli kvůli získané svrchovanosti.

107. Nedávat najevo sebeuspokojení

Nežij ani v nespokojenosti, neboť je projevem malosti, ani v sebeuspokojení, neboť je projevem hlouposti. Sebeuspokojení se u většiny rodí z nevědomosti a končí v pošetilém štěstí, jež sice nabízí dobrou náladu, ale odnímá dobrou pověst. Protože není s to dostihnout nejvyšších dokonalostí u druhých, vynahrazuje si to kteroukoli přízemní průměrností u sebe. Vždycky byla užitečná, kromě toho že moudrá, nedůvěra: buď jako výstraha, aby věci dopadly dobře, anebo jako útěcha, kdyby dopadly zle; vždyť nepřízeň sudby nezasáhne toho, kdo se jí obával. Sám Homér někdy dříme a Alexandr pádem procítá ze svého oblouznění. Věci závisejí na mnoha okolnostech, a co někde a někdy vítězí, jindy ztroskotává. Avšak nenapravitelnost hloupého je dána tím, že v něm rozkvetlo to nejmarlivější sebeuspokojení a jeho semeno znovu a znovu klíčí.

108. Zkratka na cestě k osobnosti

Umět kráčet druhému po boku. Takové jednání je velice účinné; přejímá se jím mrav i vkus, mimoděk se pochyťí charakter a důmysl. Snažte se proto brzy spojit se znamenitým mužem a obdobně i s ostatními nadanými; nenásilně tím docílíte stejné jakosti: je to velice obratné, umět se takto přizpůsobit. Odstraňování rozporů kráslí a udržuje v chodu vesmír; a je-li příčinou harmonie v přírodě, o to větší je jí v mravech. Této moudré rady je třeba využít při volbě přátel a sluhů; a tak spájením krajností se ustálí velice žádoucí střed.

109. Nebýt žalobníkem

Vyskytují se lidé divoké povahy, kteří ze všeho dělají zločin; a nevede je k tomu náruživost, ale přirozený sklon. Kdekoho odsuzují: jedny proto, že něco provedli, a druhé, že provedou. Je to známkou ducha, jenž je horší nežli krutý, ježto je podlý. Svě žaloby natolik zveličují, že z třísek dělají břevna, jimiž vyloupnou oči. Všude jsou žalářníky, kteří Elysium¹⁷ proměnili v galéru. Pokud je pobídne vášeň, všechno ženou do krajností. Naproti tomu bezelstnost všemu nachází východiska, a ne-li záměrně, tedy svou nevšímavostí.

110. Nečekat, až se staneme zapadajícím sluncem

Pravidlo moudrých radí opustit věci dřív, než jimi budeme opuštěni. Muž ať dokáže učinit triumf ze samotné smrti, vždyť leckdy i slunce, dosud v plném lesku, se schovává za mrak, aby nikdo nespatriil

17 Podle řecké a římské mytologie podsvětní sídlo, kde dlí duše zbožných lidí.

jeho západ, a tak nechává v nejistotě, zda zašlo nebo ne. Necht' tělo se vyhne svým západům, aby se neutrápilo opovržením; necht' nečeká, až se k němu ostatní obrátí zády, protože takto je živé pohřbí pro soucit a mrtvé pro ocenění. Moudrý muž včas odstavuje závodního koně a nečeká, až ten upadne uprostřed dráhy a vyvolá smích. Ať tedy včas a chytře kráska rozbije zrcadlo, a ne plna neklidu potom, co spatřila své rozčarování.

111. Mít přátele

Je v tom druhé bytí. Každý přítel je příteli dobrý a moudrý a všechno mezi nimi dopadá dobře. Člověk platí tolik, kolik ostatní chtějí, a aby chtěli, je třeba přes srdce získat si jejich ústa. Žádné kouzlo se nevyrovná přátelské službě a nejlepší způsob, jak získat přátelství, je ten, že o ně usilujeme. Největší a nejlepší díl všeho, co máme, závisí na druhých. Musí se žít buď s přáteli, buď s nepřáteli, a proto každý den máme získat přitele, a ne-li blízkého, tedy oddaného; vždyť někteří potom, co projdou úspěšně zkouškou, zůstávají našimi důvěrníky.

112. Získat přívětivou náklonnost

Sama První a Nejvyšší Příčina ji ve svých největších dílech předvídá a chystá. Cesta k vážnosti vede přes náklonnost. Někteří lidé natolik spoléhají na odvahu, že podceňují píli, avšak chápavost ví, že samotné zásluhy, bez přičinění přízně, se musí ubírat oklikami. To všechno usnadňuje a nahrazuje blahovůle, která ne vždy předpokládá ctnosti, zato je ukládá: statečnost, upřímnost, vědění, a dokonce moudrost. Nikdy nevidí nedostatky, protože je vidět nechce. Náklonnost se zpravidla rodí z hmotné shody v povaze, národnosti,

příbuzenství, vlasti a zaměstnání; vznešenější je shoda formální týkající se vloh, povinností, pověsti, zásluh. Veškerá nesnáz spočívá v tom, jak blahovůli získat, neboť potom se již snadno udržuje; je možné si ji obstarat a je třeba umět si jí posloužit.

113. V štěstí pamatovat na neštěstí

Je radno v létě se zásobit na zimu; je to snazší: přízeň je levná a přátelství je nadbytek. Správné je uchovat obojí pro zlé časy, neboť nepřízeň přijde draho a nic nenabídne. Mějte tedy zálohu přátel a vděčných lidí, vždyť jednou se docení to, co se dnes přehlíželo. Neurozenost nemá přátele ve štěstí, ježto je nezná; a v neštěstí oni neznají ji.

114. Nikdy nebýt rivalem

Každá ctižádost narážející na odpor škodí dobrému jménu; soupeření má záhy sklon k hanobení, aby vrhlo stín na druhého. Málo je těch, kteří vedou poctivou válku. Řevnivost odhaluje vady, které přehlédla zdvořilost: mnozí lidé žili v dobré pověsti, pokud neměli soupeře. Zápal rozepří oživuje a křísí mrtvé ohavnosti a z hrobu vynáší minulé i předminulé smrdutosti. Soutěž začíná veřejným vyhlášením urážek a vypomáhá si, čím jen může, a čím nemá. Ačkoli urážky leckdy, a povětšinou, nejsou prospěšnou zbraní, pomstychtivost z nich čerpá své nízké uspokojení a běsní tak, že ze zapomenutých křivd setrese všecken prach. Blahovůle naproti tomu byla vždycky mírumilovná a věhlas byl vždycky shovívavý.

115. Smířit se se zlými povahami známých

Stejně jako s jejich zlými obličejí. Zvláště se to doporučuje tehdy, jsme-li na nich závislí. Vyskytují se divoké povahy a nelze žít s nimi ani bez nich. Je tudíž uměním zvykat si na ně jako na ošklivost, abychom se jich nezděsili při každé nové příležitosti. Poprvé nás vylekají, ale postupně se prvotní hrůza vytrácí a rozvaha dokáže těmto nepřijemnostem čelit anebo je snášet.

116. Stýkat se vždy s odpovědnými lidmi

Člověk se jim může zavázat a může zavázat i je. Sám jejich odpovědný závazek je nejlepší zárukou jejich jednání, dokonce i v rozepřích, neboť jednají, jací jsou; a je vhodnější bojovat s lidmi ušlechtilými nežli vítězit nad lidmi ničemnými. S podlostí není dobré pořízení, protože se necítí zavázána k upřímnosti; proto mezi ničemy se nikdy nevyskytuje opravdové přátelství, ani není pravidlem zdvořilost, protože nestojí ve službách cti. Vyhni se vždycky člověku, jenž ji postrádá, protože ten, kdo si jí neváží, neváží si ani ctnosti. Čest však je trůnem upřímnosti.

117. Nikdy nemluvit o sobě

Bud' se člověk chválí, což je marnivost, anebo haní, což je malost; je to nemoudré od toho, kdo mluví, a trapné pro ty, kdo naslouchají. Je třeba se tomu vyhnout v kruhu blízkých, a tím spíš ve vysokém postavení, kde se mluví k veřejnosti a za hloupost se považuje jakékoli její zdání. Stejnou vadou moudrosti je mluvit o přítomných; vzniká nebezpečí, že narazíme na jedno ze dvou úskalí: bud' na lichotku, bud' na urážku.

118. Získat pověst zdvořilého

Ta stačí učinit člověka oblíbeným. Zdvořilost je základní součástí kultury, jistým druhem kouzla, jež získává přízeň všech, kdežto nezdvořilost vyvolává opovržení a nevoli kdekoho. Rodí-li se nezdvořilost z pýchy, je odporná; a jestliže z hrubosti, je zavrženíhodná. Zdvořilosti má být vždycky více nežli méně, ne však stejně, aby se nezvrhla v křivdu. Mezi nepřáteli se považuje za provinění, a tím se vyjevuje její hodnota. Málo stojí, ale hodně platí; kdo prokazuje čest, je ctěn. Zdvořilost a čest mají tu přednost, že přetrvávají: první v tom, kdo ji užívá, druhá v tom, kdo ji prokazuje.

119. Neznelíbit se

Není vhodné probouzet odpor, vždyť přichvátá, aniž chceme. Je mnoho takových, kteří si protíví druhé, a nevědí jak a proč. Zlovůle předstihuje laskavou vlohu. Hněv je ochotnější a hbitější ke škodě nežli horlivost k prospěchu. Někteří si zakládají na tom, že s nikým nejsou zadobře: buď jsou hněviví, nebo druhé rozhněvají. Jestliže však se někoho jednou zmocní nenávisť, stěží ji potře, stejně jako pomluvu. Soudní lidé jsou obáváni, zlořečící jsou v nepřízni, domýšlivci v opovržení, slídilové jsou odsuzováni a podivíni opouštěni. Važte si proto druhých, abyste byli vážení; a ten, kdo chce být středem pozornosti, ať sám je pozorný.

120. Žít v souladu s dobou

Dokonce i vědění má být v souladu se zvyklostmi; a tam, kde není v módě, je třeba umět si hrát na nevědomce. Mění se časy a s nimi se mění uvažování a vkus: nelze proto uvažovat postaru a nutno

cítit moderně. Obecný vkus má rozhodující slovo ve všem. Je proto nezbytné se jím v dané době řídit a předstihnout jej ve výtečnosti. Člověk se má přizpůsobit přítomnosti, byť minulost mu připadala lepší. Týká se to ozdob duše i těla, pouze pro dobrotu neplatí toto pravidlo žití, protože ctnost se má pěstovat neustále. Je dnes věcí neznámou a jakoby ze zašlých časů říkat pravdu a dodržovat slovo; poctiví muži, i když jsou vždycky milováni, zdají se být vychováni postaru, a pokud se ještě nějaký vyskytují, jsou už nemoderní a nenapodobují se. Ach, jak velice nešťastné je naše století, v němž ctnost se má za výstřednost a špatnost za věc běžnou! Moudrý muž nechť žije, jak může, nemůže-li, jak chtěl. A nechť to, co mu osud poskytl, považuje za lepší než to, co mu odepřel.

121. Nedělat záležitost z toho, co jí není

Stejně jako jedni všechno zlehčují, druzí to zveličují: neustále o tom důležitě hovoří, všechno berou vážně a proměňují v spor a tajemství. Málo záležitostí je třeba stavět si za cíl, neboť by to bylo totéž jako snažit se, a žádný cíl nemít. Plete si místo ten, kdo si bere k srdci to, co měl hodit za hlavu. Mnohé věci, jež byly čímsi, ježto byly pomínuty, nejsou ničím, a jiné, jež byly ničím, protože došly pozornosti, staly se něčím. Zpočátku je snadné učinit všemu konec, později ne. Mnohdy sama nemoc se stává lékem. A není nejhorším pravidlem žití nechat věci být.

122. Být pánem svých řečí a skutku

Takové panování se prosazuje všude a předem získává úctu. Ovlivňuje kdeco: rozhovor, modlitbu, dokonce i chůzi, ba pohled a přání. Je velikým vítězstvím podmanit si srdce. Nerodí se z ne-

vědomé troufalosti ani z protivného šprýmování, zato z důstojné autority, která je plodem ušlechtilého ducha a opírá se o zásluhy.

123. Muž bez strojenosti

Čím více vloh má, tím méně ať je v nich strojenosti, protože ta bývá kazem všech. Nakolik je strojenost protivná ostatním, natolik je trudná pro toho, kdo ji pěstuje, protože z něho dělá mučedníka péče, trýznícího se puntičkářstvím. Její vinou se zmaří nejužitečnější vlastnosti, jsouce považovány za plod vyumělkovaného násilí a ne svobodné přirozenosti; vždyť všechno přirozené vždycky bylo milejší nežli to umělé. Strojení lidé bývají považováni za cizince v tom, co předstírají: čím lépe se nějaká věc vykonává, tím více je třeba tajit vynaloženou námahu, aby bylo zřejmé, že tato dokonalost vzešla z vrozené schopnosti. A není možné upadat do strojenosti ani proto, že jí chceme uniknout, předstírajíce, že nechceme být strojení. Správně vychovaný muž ať nikdy nedává najevo, že je si vědom svých zásluh, protože samo jejich přehlížení probouzí u druhých zájem. Dvojnásob vyniká ten, kdo všechny své dokonalosti uzamyká v sobě a žádnou nesvěřuje ocenění; tak opačnou stezkou dospěje ke konečné chvále.

124. Stát se žádoucím

Málokterí dosáhli této přízně u lidí, a bylo-li to u moudrých, šlo o štěstí. Pravidlem je vlažnost k těm, kdo se octli na konci. Jsou různé způsoby, jak si zasloužit odměnu náklonnosti: kdo vyniká postavením a vlohami, má ji zajištěnu, kdo je laskavý, přivodí ji. Z výtečnosti plyne závislost, a proto hledme, aby úřad potřeboval nás, ne my úřad: vždyť jedni svému místu prokazují čest, a druzí si

ji z něho berou. Není předností, jestliže nás učinil dobrým ten, kdo po nás nastoupil špatný, protože tehdy jsme žádoucí pouze proto, že druhý je nenáviděn.

125. Nebýt kronikou špatnosti

Starat se o cizí hanbu je známkou vlastní zkažené pověsti. Někteří skvrnami druhých chtěli zastříť, neřku-li skrýt skvrny své; anebo se jimi utěšují, avšak je to útěcha hlupců. Takovým lidem zapáchá z úst, protože jsou stokami veřejné špíny. Kdo v těchto věcech nejvíc ryje, nejvíc se ušpiní; vždyť málokdo unikne nějakému dědičnému neduhu, ať běží rovně anebo napříč. Neznámy jsou pouze vady těch, kdo jsou málo známi. Pozorný muž ať se střeží stát se záznamem hanebností, neboť by byl odpudivým vzorem; živým, ale bez srdce.

126. Není hloupý ten, kdo se hlouposti dopouští, ale ten, kdo dopustiv se jí, nedovede ji skrýt

Je záhodno držet pod pečetí své sklony, a tím spíš své vady. Všichni lidé chybují, jenomže s tímto rozdílem: chytří své omyly později popřou, hloupí je předem rozhlašují. Dobrá pověst spočívá víc v opatrnosti nežli v skutcích, a kdo nemá duši bílou, ať ji má bdělou. Prohřešky významných mužů jsou patrnější, stejně jako zatmění velkých hvězd. To budiž odchylkou od zásad přátelství: nesvěřovat své nedostatky ani příteli; a kdyby to bylo možné, ani ne sobě. Zde však lze uplatnit ono další pravidlo žití: umět zapomenout.

127. Nenucenost ve všem

Oživuje vlohy, povznáší projev, je duší skutků, je okrasou samotných krás. Ostatní dokonalosti zdobí lidskou přirozenost, avšak nenucenost je ozdobou samotných dokonalostí; ba i v úvaze se chválí. Povětšinou je výsadou a studiu vděčí za málo, protože převyšuje vzdělání; pohybuje se snadno a postupuje směle; předpokládá otevřenost a přináší dokonalost. Bez ní je všechna krása mrtvá a všechnen půvab neštěstím. Druží se s odvahou, moudrostí, rozvážností, a dokonce s majestátem. Je obratnou zkratkou ve výkonu moci a vytríbeným východiskem z každé tísně.

128. Vznešenost ducha

Je jedním z hlavních předpokladů pro hrdinu, protože podněcuje kterýkoli druh velikosti: tříbí vkus, umocňuje srdce, pozvedá myšlenku, zušlechťuje povahu a otvírá cestu majestátu. Kdekoli se nachází, tam strmí, a je-li popírána žárlivostí osudu, leckdy vyrazí vzhůru, aby se proslavila; rozpíná se ve vůli, ježto v pouhé možnosti by se znásilňovala. Velkodušnost, šlechetnost a každá hrdinská vloha ji uznává za svůj zdroj.

129. Nikdy si nestěžovat

Stížnost vždycky umenšuje dobrou pověst; spíš povzbuzuje troufalost necity nežli útěchu soucitu; otvírá cestu tomu, kdo právě proto jí naslouchá, takže zpráva ukřivděného bývá druhému omluvou. Někteří svými nářky nad příkořím minulým přivolávají příkoří budoucí, a usilující o pomoc anebo slitování, budí škodolibost, a dokonce opovržení. Lepší politikou je velebit vlohy a důstojnost

jedněch, aby se k nim upnuly snahy druhých, a připomínáním přízně nepřítomných dožadovat se jí od přítomných: takto se dobrá pověst jedněch prodává druhým. Pozorný muž ať tedy nikdy nezveřejňuje ani své urážky ani vady, zato svá ocenění, která mu pomohou udržet si přátele a zadržet nepřátele.

130. Jednat a budit zdání

Věci se nepovažují za to, čím jsou, ale čím se jeví. Platit něco a umět to vyjevit znamená platit dvojnásobně: vždyť to, co se nevidí, jako by nebylo. Pravda sama se nectí tam, kde se jako pravda netváří. Vyskytuje se mnohem více oklamáných nežli obezřelých; převládá klam a věci se posuzují zvenčí; některé jsou zcela jiné, nežli jak se jeví. Dobrý zevnějšek je nejlepším doporučením vnitřní dokonalosti.

131. Vrozená ušlechtilost

Duše mají svůj vznešený lesk, svou vnitřní šlechtnost, jejímiž pozornými činy se pyšní srdce. Nevyskytuje se u kdekoho, protože předpokládá velkodušnost. Jejím prvním úkolem je dobře mluvit o nepříteli, a ještě lépe s ním jednat. Nejvíce zazáří ve chvílích pomsty: nevyhýbá se jim, ale obrací je v dobré, a čím je vítěznější, tím víc proměňuje mstu v nečekanou shovívavost. Je zároveň politická, a dokonce zdobí státní zájem. Nikdy nestaví na odiv svá vítězství, neboť si na ničem nezakládá, a jestliže jich zásluhami docílí, bezelstností je skryje.

132. Dvakrát všechno uvážit

Uchýlit se k novému zkoumání věci, v tom je jistota; a především tam, kde se nedostavuje uspokojení. Je vhodné dát si na čas, buď při udílení, anebo při opravě: mezitím se vyskytnou nové důvody k potvrzení a doložení výroku. Jde-li o dávání, víc se cení dar rozmyslný nežli rychlý: to vytoužené vždycky stouplo v ceně. Má-li se něco odepřít, je čas k volbě způsobu, aby „ne“ vyžrálo a nebylo tak trpké; většinou když mine první žár touhy, při chladné krvi se již necítí nelibost odepření. Tomu, kdo žádá chvatně, budiž dáváno pozdě: je to lest k odvrácení zájmu.

133. Raději být bláznem se všemi nežli moudrým o samotě

Říkají protřelí lidé. Neboť jsou-li blázni všichni, nepřijdeme zkrátka s žádným. A je-li moudrost osamělá, bude považována za bláznovství: proto je tak důležité plout s proudem. Leckdy je nejvyšší vědou nevědět anebo nevědomost předstírat. Je totiž nutné žít s ostatními, a nevědomců je většina. Kdo chce žít o samotě, musí mít buď mnoho z Boha, anebo všechno ze zvířete. Já bych však změnil onen duchaplný výrok a řekl: „Raději být moudrý s ostatními nežli bláznem o samotě.“ Vždyť někteří lidé chtějí být ojedinelí ve vlastních preludech.

134. Zdvojnásobit předpoklady života

Zdvojnásobí se tím žití. Není vhodné záviset na jediné věci a jediné věci se přidržet, byť byla jedinečná: všechno má být zdvojeno, a především zdroje prospěchu, přízně a potěšení. Závažná je

proměnlivost měsíce, mezníku stálosti, a tím spíš věcí, jež závisejí na lidské vůli, která je vratká. Proti této křehkosti nechť stojí bezpečná záloha a důležitým pravidlem umění života budiž zdvojnásobení předpokladů dobra a pohodlí. Tak jako příroda zdvojila nejdůležitější a nejhroženější údy, tak ať i dovednost zdvojí údy naší závislosti.

135. Neosvědčovat namítavého ducha

Neboť to znamená kupit hloupost a rozhořčení. Proti takovému nechť se spikne moudrost. Do všeho vnášet nesnáz může být projevem důmyslu, avšak neústupnost neunikne výtce nerozumu. Tito lidé činí ze sladké rozprávky bitku, a tak jsou spíš nepřáteli přátel nežli těch, kteří se s nimi nestýkají. V nejchutnějším soustu se nejvíc pocítí kůstka, která se vzpříčí, a tou je námitka během příjemných chvílí. Takoví hlupci jsou zhoubní, protože se v nich spájí šelma s hovadem.

136. Vložit se správně do věci

Co nejdříve vyhmátnout jádro případu. Mnozí se prodírají větvemi neužitečného uvažování anebo listovím únavné mnohomluvnosti, aniž narazí na podstatu; stokrát se otočí kolem jednoho bodu, unavujíce sebe i druhé, avšak nikdy nedospějí k tomu, co je závažné. Vinu na tom má zmatený rozum, který se nedokáže zbavit zbytečných přítěží. Takoví lidé utrácejí čas a trpělivost na tom, čeho by neměli dbát, takže se jim nedostává k tomu, co zanedbali.

137. *Mudrc necht' si postačí sám*

Byl si vším a nesa sám sebe, nesl s sebou vše.¹⁸ Jestliže jeden univerzální přítel dokáže být Římanem a vším ostatním na světě, budiž si každý tímto přítelem a bude moci žít o samotě. Kdo mu bude chybět, nevyskytne-li se lepší nápad ani lepší vkus nežli ten jeho? Bude závislý pouze na sobě, vždyť největším blahem je podobat se Nejvyššímu jsoucnu. Ten, kdo je schopen žít takto sám, nic nebude mít ze zvířete, mnoho z mudrce a všechno z Boha.

138. *Umění nechat věci být*

A především tehdy, když moře života veřejného nebo rodinného je nejvíc neklidné. V lidském jednání dojde k smršťím a nastanou vichřice vůle: tehdy je moudré stáhnout se do bezpečného přístavu a dát jim průchod. Vždyť častokrát se neduhy zhorší léčbou. Je proto vhodné nechat působit přírodu onde a mravy zde; moudrý lékař musí vědět, kdy lék předepsat a kdy ne; a leckdy jeho umění spočívá spíše v tom, že žádných prostředků nepoužije. Způsobem, jak utišit obecný neklid, necht' jsou ruce složené v klín, neboť to uklidňuje: kdo zavčas ustoupí nyní, bude vítězem potom. Málo bystrý pramen se kalí; a nepročistí se naší snahou, ale necháme-li jej na pokoji. Není lepšího prostředku na zmatky než nechat je minout, protože takto samy od sebe pominou.

18 Míněn Diogenés ze Sinópy.

139. Znáť své smolné dny

Neboť se takové vyskytují. Nic se v nich nedaří, a byť změníme hru, směla trvá. Při druhém tahu se to již pozná a tehdy je záhodno stáhnout se a uvědomit si, zda máme svůj den anebo ne. Dokonce rozum má svůj čas, protože nikdo nebyl chytrý v kteroukoli hodinu. V příznivé chvílce dokážeme správně uvažovat a stejně tak úspěšně napsat dopis. Všechny dokonalosti se uplatňují v jistou chvíli; ani krása nemá vždy správnou lhůtu. A sama soudnost se potírá, neboť poklesá anebo překypuje; proto všechno, má-li dopadnout dobře, musí mít svůj čas. Tak jako jedněm všechno vychází špatně, jiným naopak dobře a s menším úsilím: všechno se samo rodí pod rukama, důmysl je pohotově, schopnost správně vyladěna a šťastná hvězda jim stoupá nade vším. Tehdy je správné po ní sáhnout a neztratit jedinou její částičku. Avšak rozumný muž ať kvůli jednomu tahu nesoudí, že den je neodvolatelně špatný anebo naopak dobrý, neboť tamto mohla být přechodná nesnáze a toto šťastná náhoda.

140. Rychle odhalit dobrou stránku každé věci

Je to šťastným úspěchem dobrého vkusu. Včela se ihned dobývá k sladkosti pro svůj medový plást a zmije k hořkosti pro svůj jed. Tak i vkus: jeden k tomu lepšímu, druhý k tomu horšímu; nevyskytuje se však věc, v níž by nebylo něco dobrého, a především jde-li o knihu, ježto je dílem myšlení. Nicméně někteří lidé mají tak nešťastnou povahu, že uprostřed tisíce dokonalostí narazí na jediný náhodný nedostatek a ten kárají a zdůrazňují. Jako sběrači odpadků vůle a rozumu kupí poznámky a výtky, což je spíš trestem za jejich špatnou volbu nežli zaneprázdněním jejich bystrosti. Mají zlý život, protože se neustále krmí hořkostmi a spásají nedokona-

losti. Šťastnější je vkus těch, kteří uprostřed tisíce vad narazí hned na jedinou dokonalost, seslanou jakoby z nebe.

141. Neposlouchat se

Málo prospívá potěšit takto sebe, jestliže neuspokojíme ostatní, a zpravidla soukromé uspokojení je ztrestáno veřejným opovržením. Kdo platí sám sobě, je dlužníkem všech. Chtít mluvit a naslouchat si, to nedopadá dobře; a je-li mluvení o samotě bláznovstvím, poslouchání se před druhými bude dvojnásobným. Má se za neuh pánů zdobit řeč slůvky „Chápete?“ anebo „Že ano?“, což obtěžuje naslouchající; za každou větou si vynucují souhlas nebo lichotku a tím ženou do úzkých moudré. Také nadutci mluví s ozvěnou, a ježto jejich rozhovor se pohybuje na chůdách domýšlivosti, za každým slovem je jim zapotřebí protivné opory hloupého „Tak jest!“.

142. Nikdy z umíněnosti nezvolit horší stranu

Protože protivník si pospíšil a vybral si tu lepší. Kdo si takto počíná, bude předem poražen a bude nucen s ostudou ustoupit. Nelze se úspěšně pomstít chybou. Bylo lstí protivníka rychle spět k lepšímu, a hloupostí druhého pozdě mu čelit horším. Umíněnost v činech tíží víc než umíněnost v slovech, protože skutky jsou nebezpečnější nežli řeči. Pokleslost umíněnců je v tom, že odporují bez ohledu na pravdu a vedou spor bez ohledu na užitek. Pozorný muž však vždy stojí na straně rozumu a ne vášně; pospíší si nejdříve a opraví se potom; neboť je-li protivník nevědomec, z téhož důvodu změni směr, přejde na opačnou stranu a tím zhorší své postavení. Máme-li jej vypudit z lepšího, musíme zvolit jediný prostředek: zmocnit se toho

sami, vždyť hloupost jej přiměje, aby to opustil, a jeho zatvrzelost mu bude zkázou.

143. Neunikat z vulgárnosti cestou nevěrohodnosti

Obě krajnosti připravují o dobrou pověst. Každá záležitost zbavená vážnosti je výhonkem hlouposti. Nevěrohodný protimluv je jistým klamem vítaným zpočátku, neboť udivuje novostí a dráždivostí, avšak působícím trapně, když věci dopadnou zle a dostaví se rozčarování. Je druhem podvodu a v politických záležitostech je zkázou států. Ti, kdo nemohou anebo se neodvažují dospět k hrdinským cílům cestou ctnosti, vydají se cestou nevěrohodnosti, udivujícíe přitom hlupáky a potvrzující pravdu mnoha moudrých. Soud takových lidí je dílem prchlivosti, a proto se přičí moudré rozvážnosti. Pokud se snad nezakládá na falši, tedy na nejistotě, což je nebezpečné důležitým věcem.

144. Začít s cizím a docílit svého

Taková je strategie k dosažení cíle; v záležitostech spásy doporučují tuto svatou lest dokonce křesťanští učitelé. Jde o důležitý zastírací úkon, protože naznačený užitek tu slouží za návnadu k podchycení vůle: té se zdá, že prosazuje svou, ale ve skutečnosti otvírá cestu cizímu úsilí. Nikdy se nesmí postupovat nepředloženě, a především ne tam, kde je nebezpečná půda pod nohama. Také u osob, jejichž prvním slovem bývá „ne“, je vhodné mířit vedle, aby nepostřehli obtíž svého ústupku; a především tehdy, tušíme-li jejich odpor. Tato rada náleží k radám týkajícím se „druhého záměru“; všechny takové jsou trestí důvtipu.

145. Neukazovat bolavý prst

Protože všechno k němu zacílí. Nestěžovat si na něj, neboť zloba vždycky udeří tam, kde slabost je nejcitlivější. Neslouží k ničemu drásat si ránu, leda tím pobavíš druhé. Zlý záměr hledá příležitost, aby se vrhl vpřed: vypouští šípy, aby zjistil slabinu, zkusí na tisíc způsobů, aby ťal do živého. Obezřetný muž ať proto nikdy nedá nic najevo, ani ať neodhaluje neduh vlastní anebo zděděný; vždyť dokonce i osud se leckdy kochá tím, že raní tam, kde to nejvíc zabolí, a smrtelně sekne do živého. Proto se nikdy nemá odhalovat ani to, co hubí, ani to, co oživuje: první proto, aby to ustalo, a druhé, aby to trvalo.

146. Nahlédnout dovnitř

Věci jsou zpravidla zcela jiné, než jak se jevíly, a nevědomost, jež se nedostala pod jejich slupku, se mění v rozčarování, jakmile pronikne k jádru. Lež je vždycky ve všem první, uchvacující hlupáky svou vytrvalou pokleslostí. Zato Pravda přichází poslední a pozdě, pokulhávajíc s časem; moudří necht' si pro ni vyhradí druhou polovici smyslu, který nám zdvojnásobila naše společná matka.¹⁹ Klam je velice povrchní a záhy se s ním setkají ti, kteří jsou stejní. Pravda žije v ústraní svého nitra, aby o to víc byla ve vážnosti u svých: moudrých a rozumných.

147. Nebýt nepřístupný

Nikdo není tak dokonalý, aby někdy nepotřeboval radu. A je nenapravitelným hlupcem, kdo ji nevyslechne. I ten nejméně závislý

19 Je míněn sluch.

má popřát sluchu přátelskému upozornění a sama královská svrchovanost nemá odmítnout poučení. Vyskytují se lidé nenapravitelní, ježto nepřístupní, a ti spějí do záhuby, protože nikdo se je neodváží zadržet. Také ten nejdokonalejší má mít otevřena vrátka k přátelství, jimiž by přišla pomoc; má mít místo pro přítele, který by ho otevřeně upozornil, a dokonce pokáral. Takovou autoritu zjednává příteli spokojenost s ním a vysoké mínění o jeho věrnosti a rozvaze. Ne všem je radno propůjčit úctu, ba ani ne důvěru, avšak moudrý muž nechť má v tajné komůrce své prozíravosti věrné zrcadlo důvěrníka, jemuž by ona vděčila za cennou nápravu svých omylů.

148. Ovládat umění rozprávky

Osvědčuje se v ní zralá osobnost. Žádný lidský úkon nevyžaduje tolik pozornosti jako tento, ježto je v životě tak běžný. V něm buď vyhraješ, anebo prohraješ; neboť je-li třeba pozornosti k napsání dopisu, který je rozpravou rozmyšlenou a zapsanou, oč více jí musíme mít k rozpravě běžné, kdy se ihned ověří důvtip! Podle jazyka zjišťují znalci puls ducha, a proto mudrc pravil: „Chceš-li, abych tě poznal, mluv!“ Někteří považují za umění konverzace to, že na žádné její pravidlo nedbají, protože podle nich má být volná jako oděv. Tohle je vhodné mezi velice dobrými přáteli, avšak když se rozhovor vede s lidmi zasluhujícími ohled a úctu, musí být obsažnější a musí osvědčit hloubku osobnosti. Máme-li uspět, musíme se přizpůsobit povaze a důmyslu spolubesedníků; není správné dělat ze sebe cenzory slov, protože bychom byli považováni za slovíčkáře; ani ne soudce myšlenek, protože by se nám všichni vyhnuli a odepřeli nám společenský styk i konverzaci. Diskrétnost platí v hovoru víc nežli elokvence.

149. Umět odklonit nepříjemnosti k druhému

Mít štítý proti nespokojenosti, v tom spočívá veliká lest vládnoucích. Není výplodem neschopnosti, jak se domnívají zlomyslníci, ale vyšší obratnosti, mít někoho, na něž by padla výtka za neúspěchy a trest obecného reptání. Ne všechno se zdaří a ne všechny lze uspokojit. Nechť je tedy po ruce nastrčená osoba, jakási hromádka neštěstí, doplácující na vlastní ctižádost.

150. Umět věci prodat

Nestačí jejich vnitřní hodnota, protože ne všichni kousnou do jádra a podívají se dovnitř. Většina lidí se hrne tam, kde je shon; jdou tam, protože vidí jít druhé. Umět věcem zjednat věhlas, v tom spočívá značná část dovednosti: jednou velebit, neboť chvála probouzí touhu; jindy vhodně pojmenovat, což je také velkolepý způsob vynášení, vždy se však uvarovat přepjatosti. Za obecný podnět též platí vyhradit něco pouze zasvěcencům, protože všichni se za ně považují, a ne-li, tento nedostatek podnítl jejich touhu. Nikdy se věci nesmějí vydávat za snadné anebo všední, protože tím se snížší spíš než zpřístupní. Všichni se pídí po jedinečném: je to lákavější jak pro jejich vkus, tak pro jejich mysl.

151. Myslet dopředu

Dnes na zítřek, a dokonce na mnoho dalších dnů. Největší předvídavost spočívá v tom, že jí věnujeme dostatek času; pro předvídavé neexistují náhody, stejně jako pro pozorné neexistují nehody. Nelze čekat s úvahou, až se budeme topit, je třeba myslet předem; zralým posouzením věci nechť se předejde nejkritičtější chvíle.

Poduška je němou sibylou, a spát na vavřínech platí víc nežli mít starosti pod nimi. Někteří lidé jednají, a potom myslí; znamená to, že spíš hledají výmluvy, nežli berou v úvahu následky; jiní nemyslí předtím ani potom. Avšak myslet se musí po celý život, má-li se strefit cíl. Úvaha a předvídavost nabízejí prostředek, jak žít v předstihu.

152. Nikdy nevolit společnost takových, kteří nás zastíní

Ať přemírou, ať nedostatkem. Co je nadmíru dokonalé, nadmíru se cení. Ten druhý bude vždycky hrát první roli, kdežto my druhou; a dostihne-li nás nějaké ocenění, budou to drobtý po tamtom. Měsíc, pokud je sám, vyniká nad hvězdami; vyjde-li však slunce, buď mizí, anebo zmizí. Nikdy se nepřimykejme k tomu, kdo nás zastíní, nýbrž k tomu, kdo nás povznese. Takto se mohla jevit krásnou moudrá Fabula v Martialově básni a zazářit mezi ošklivostí anebo nedbalostí svých služek. Rovněž se nemáme vystavovat bočnímu neduhu, to jest nebezpečí špatného společníka, anebo zjednávat čest druhým na účet vlastního věhlasu. Chceme-li vyniknout, držme se těch vynikajících; a když jsme vynikli, těch průměrných.

153. Střežme se vyplňovat veliké prázdno

A jestli se do něho vrhneme, potom s jistotou, že je přesáhneme. Je totiž nezbytné zdvojnásobit svou hodnotu, abychom se vyrovnali předchůdci. Stejně jako je chytrou lstí zvolit takového následníka, který by nás učinil nezapomenutelným, je důvtipné postarat se, aby nás předchůdce nezastínil. Významné prázdno se obtížně zaplňuje, protože to minulé se vždycky jevilo lepším. A vyrovnat se nepostačí,

protože tamten má prvenství. Je tudíž třeba dosadit vlohy, máme-li druhého zbavit vlastnictví větší úcty.

154. Nebýt lehkověrný ani nepodléhat zalíbení

Vyzrálost se pozná podle zdrženlivé důvěřivosti: je obvyklé lhát, a proto budiž neobvyklé uvěřit. Ten, kdo se snadno nechal pohnout, je potom doběhnout; nicméně se nemá dávat najevo pochybnost nad věrohodností druhého, neboť zde nezdvořilost hraničí s urážkou, ježto se s ním jedná jako s klamajícím anebo oklamaným. Avšak ani toto není největším kamenem úrazu, ale že nedůvěra je znamením lži; lhář totiž trpí dvojným zlem: nevěří a není mu věřeno. Moudrá je zdrženlivost soudu u naslouchajícího, jehož lze odkázat k autorovi, který říká: „Známkou nerozvážnosti je také snadnost v zalíbení.“ Neboť lže-li se slovem, lže se i činy a toto klamání skutkem je škodlivější.

155. Umění ovládat hněv

Je-li to možné, necht' rozvážná úvaha předejde hrubému vzkypění; tomu, kdo je rozumný, nebude to činit potíže. Zachvátí-li někoho hněv, prvním krokem ať je zjištění, že se to děje, a tak se rázem opanuje vášně a změří krajní mez zlosti, za niž nelze jít; takto nanejvýš opatrně necht' každý propadá a uniká hněvu. Ať se dokáže zavčas a úspěšně zarazit, neboť v běhu je toto nejobtížnější. Je velikým důkazem soudnosti uchovat se při rozumu ve chvílích šílení. Každý výstřelek vášně znetvořuje rozum, avšak zachová-li se tato pečlivá pozornost, rozum nikdy neklopýtne ani nepřekročí hranice zdravé úvahy. Kdo chce zkrotit vášně, musí stále svírat otěže pozornosti. Tak se stane „prvním moudrým na koni“, ne-li jediným a posledním.

156. Přátelé na základě volby

Musí podat důkaz správného vychování a projít zkouškou štěstěny, musí osvědčit nejen vůli, ale i rozum. Ač je to pro zdárné žití nejzávažnější, věnuje se tomu nejmenší péče, takže některé přátele přivádí dotěrnost a většinu z nich náhoda. Člověk je souzen podle přátel, jež má, vždyť moudrý se nikdy neshodl s hlupáky. Avšak záliba v druhém nemusí vést k důvěrnému vztahu, neboť může vzejít spíš z příjemné chvíle vtipu nežli z důvěryhodné schopnosti. Vyskytují se přátelství pravá a nepravá: druhá slouží k pobavení, první k plodnému dílu. Málo bývá přátel osoby, a mnoho majetku. Více prospěchu přináší zdravý rozum jednoho přítele nežli mnoho laskavosti jiných; nechť se tu proto uplatní volba a ne náhoda. Moudrý přítel pomůže uniknout strastem, ale hloupý je přivodí. A nepřejme přátelům mnoho štěstí, pokud je nechceme ztratit.

157. Nemýlit se v lidech

Dopustili bychom se nejhoršího a nejsnazšího omylu. Lepší je být oklamán v ceně nežli v zboží. A žádnou věc netřeba prohlédnout si tak důkladně zevnitř jako člověka. Vyskytuje se veliký rozdíl v chápání věcí a v poznání osob a za moudrou filozofii se považuje postihnout lidskou mysl a rozlišit lidské povahy. Je záhodno mít prostudovány lidské bytosti neméně nežli knihy.

158. Umět využít přátel

I v tom vězí umění soudnosti, protože jedni jsou dobří v dáli a druzí nablízku, a ten, který se leckdy neosvědčil v konverzaci, hodí se k dopisování. Vzdálenost totiž odstraňuje některé nedostatky, jež

v blízkosti byly nesnesitelné. Z přátel se snažme mít nejen potěšení, ale i zisk, neboť přátelství musí mít tři vlastnosti dobra, a jiní praví, že tři vlastnosti jsoucna: má být jedno, dobré a pravé, protože přítel v sobě soustřeďuje vše. Je málo takových, aby mohli být dobrými, a neschopnost si je vybrat jejich počet umenšuje. Umět si je uchovat znamená víc nežli je získat. Hledejme ty, kteří jistě vytrvají, a byť zpočátku jsou noví, spokojme se s tím, že se z nich mohou stát přátelé staří. Zcela nejlepšími jsou ti, s nimiž jsme snědli hodně soli, byť pro důkladnou zkušenost by jí byla zapotřebí celá fanega.²⁰ Není větší osamělosti nežli žít bez přátel: přátelství zmnožuje statky a rozděluje strážně; je jediným lékem na nepřízeň osudu a je úlevou duši.

159. Umět snášet nevědomce

Moudří lidé byli vždycky netrpělívi, neboť kdo množí vzdělanost, množí netrpělivost: je přece obtížné uspokojit přemíru poznání. Hlavním pravidlem žití je podle Epiktéta schopnost trpět a na ni omezil polovinu veškeré moudrosti. Má-li se strpět veškerá nevědomost, bude k tomu zapotřebí veliké trpělivosti. Leckdy nejvíce vytrpíme od toho, na němž jsme nejvíce závislí; toto je důležité pro úkon sebeovládání. Z utrpení se rodí nedocenitelný mír, který je štěstím země. Ten, kdo nemá odvahu trpět, nechť se uchýlí do svého nitra, pokud sám sebe dokáže snést.

20 Šp. dutá míra rovnající se zhruba 55 litrům.

160. Mluvit pozorně

Se soky kvůli obezřetnosti, a s ostatními kvůli slušnosti. Je dost času na to, vyslat slovo; ne však na to, povolat je zpět. Mluvit se má jako v závěti: čím méně slov, tím méně sporů. Na čem nezáleží, tím je třeba se cvičit pro to, na čem záležen bude. Skrytost má nádech božství. Kdo je lehkovážný v mluvě, snadno bude oblomen a zlomen.

161. Znat své milované vady

I nejdokonalejší člověk některým neunikne, druží se s nimi a žije s nimi na hromádce. Vyskytují se na rozumu, a čím větším, tím jsou větší a patrnější. Ne že by o nich sám nositel nevěděl; avšak zamíloval si je. Spojilo se tu dvojí zlo: vášeň, a pro neřest. Jsou skvrnami dokonalosti, urážejí druhé a lichotí sobě. Zde se má uplatnit statečné sebepřekonání, jež by obšťastnilo ostatní vlohy. Všichni se na ně soustřeďují, a když mají velebit to předobré, co vidí, zarazí se, protože postřehli i to ošklivé, co tyto přednosti ohrožuje.

162. Umět vítězit nad závistí a zlovůlí

Málo již platí opovržení, byť bylo uvážené, a více zdvořilost. Není dostatek chvály pro toho, kdo dobrořečí zlořečícího, a nevyskytuje se statečnější pomsta nežli pomocí zásluh a vloh, jež přemáhají a moří závist. Každé dosažené štěstí je utažením smyčky na krku zlé náklonnosti a sláva osočovaného je sokovým peklem. Nachystat jed z vlastního štěstí, to je ten největší trest. Závistník neumírá naráz, ale tolikrát, kolikrát žije v potlesku ten, jemuž je záviděno, neboť nepomíjivost slávy jednoho soutěží se strastí druhého: tamten je nesmrtelný pro svou slávu a tento pro své trápení. Polnice fámy, jež

vytrubuje nesmrtelnost prvního, ohlašuje smrt druhému, nasazující mu oprátku spletenou ze závistivé touhy.

163. Nikdy ze soucitu k nešťastníkovi neupadnout v nemilost obšťastněného

Co je nehodou pro jedny, bývá šťastnou náhodou pro jiné, neboť by nebylo jednoho šťastného, nebýt mnoha jiných nešťastných. Je příznačné pro nešťastníky, že dosahují slitování lidí, kteří se jim touto neužitečnou přízní snaží vynahradit nepřízeň štěstěny; a leckdy bylo k vidění, jak ten, kdo v hojnosti byl všemi nenáviděn, v protivenství byl všemi litován: pomstychtivost k vynášenému se zvrhla v soucit s padlým. Prozíravý muž nechť však dokáže zamíchat karty osudu. Jsou takoví, kteří nikdy nejdou leda s nešťastníky a dnes se jako bědnému postaví po bok tomu, před nímž včera jako před obdařeným prchali; snad se tu osvědčuje urozenost povahy, ne však chytrost.

164. Vyhodit některé věci do vzduchu

Abychom zjistili, zda se po nich vztáhnou ruce, a viděli, jak budou přijaty; a především ty, o jejichž vhodnosti a oblíbenosti pochybujeme. Tím se pojistíme, že uspějeme, a buď na ně vynaložíme úsilí, anebo se stáhneme. Takovým způsobem lze prozkoumat cizí vůli, takže pozorný muž potom ví, na jaké půdě se pohybuje. Je to nejlepší opatření, když o něco žádáme, o něco usilujeme nebo něco řídíme.

165. Vést poctivou válku

Moudrého muže mohou donutit, aby ji vedl, ne však tu nepoctivou. Každý má jednat podle toho, jaký je, ne jak ho nutí. V soupeření šlechtnost vyvolává potlesk; bojovat se má nejen pro vítězství moci, ale i mravů. Zvítězit podle není vítězstvím, nýbrž porážkou. Velkodušnost vždycky měla vrch. Správný muž si nikdy neposlouží zakázanou zbraní, jakou je skončené přátelství využité k rodící se nenávisti, neboť důvěry nelze využít k pomstě. Všechno, co zavání zradou, třísní dobré jméno. U vynikajících osob vzbuzuje údiv každá špetka nízkosti; mezi urozeností a ničemností se má prostírat veliká dálka. Muž ať se pyšní tím, že kdyby ze světa zmizela urozenost, velkodušnost a věrnost, bude třeba hledat je v jeho srdci.

166. Rozlišovat člověka slov od člověka činů

Je to velice důležité, stejně jako rozlišovat přítele osoby od přítele jejího postavení, neboť jsou v tom velké rozdíly. Je špatné v řeči nebýt dobrý a v skutcích nebýt špatný, avšak horší je v řeči nebýt špatný a v skutcích nebýt dobrý. Slovy se již nikdo nenají, protože jsou jako vítr, ani se nežije ze zdvořilosti, která je zdvořilým mámením: lovit ptáky zrcátkem je skutečná šalba. Pouze marnivci si dávají platit vzduchem. Slova musí být zárukou činů a pouze tak mohou mít cenu. Stromy, které nabízejí listí místo plodů, nemívají jádro a je dobře je znát: jeden pro užitek, druhé pro stín.

167. Umět si poradit

Není lepšího druhu ve veliké tísní nad statečné srdce; a kdyby zemdlelo, musí je zastoupit údy, které jsou poblíž. Útrapy se

uměňují tomu, kdo si dovede pomoci. Nelze se vzdávat osudu, protože bychom se mu stali nesnesitelnými. Někteří lidé si málokdy vědí rady se svými strastmi, a neumějíce je snášet, zdvojnásobují je. Ten, kdo se již zná, pomůže rozvahou své slabosti; a moudrý muž ze všeho vyjde vítězně, i z boje se svou sudbou.

168. Nestat se netvorem hlouposti

Jsou jím všichni domýšlivci, nadutci, umíněnci, vrtošivci, důvěřivci, výstředníci, fintilové, vtipálkové, mluvkové, hašteřivci, rozkolníci a veškerý druh lidí překračujících míru; ti všichni jsou neomalenými netvory. Jakékoli znetvoření ducha je zruďnější nežli znetvoření těla, protože se odvrací od Nejvyšší krásy. Kdo však napraví tak rozšířený zmatek? Tam, kde chybí schopnost zdravé soudnosti, není příležitost k usměrnění, a co mělo být rozpoznáno jako cíl posměchu, je zle chápaným nárokem na pochybnou chválu.

169. Jednou nechybit je důležitější nežli stokrát uhádnout

Nikdo se nedívá na slunce, jak září, ale všichni, jak zapadá. Obecná pozornost nám neseče úspěchy, ale nezdary. Spíš pomluva uvede ve známost ty špatné, nežli chvála ty dobré; mnozí byli neznámi do chvíle, než se provinili, a všechny úspěchy dohromady neodstraní jedinou drobnou hanu. Nikdo ať proto není na omylu: zloba zaznamenává všechny poklesky, ale žádný dobrý skutek.

170. Vždycky mít zálohu

Tím si zajistíme význam. Není správné použít celou zásobu, ani se nemají pokaždé nasadit všechny síly. Dokonce i ve vědění je třeba mít rezervu, protože tím se zdvojnásobí naše dokonalost; vždycky je záhodno mít se kam obrátit v hrozící tísní. Zálohy zmohou víc než zoufalý útok, protože dodávají odvahu a věrohodnost. Postupovat s rozumem znamenalo vždycky postupovat najisto. V tomto smyslu platí také onen zarážející paradox: „Větší cenu má polovice nežli celek.“

171. Neutratiť přízeň

Velcí přátelé jsou pro velké příležitosti. Nelze využít značné důvěry pro nepatrnou věc, bylo by to plýtvání přízní: „posvátná kotva“ je vždycky vyhrazena pro nejzazší případ. Jestliže pro maličkost se zneužije velikosti, co zůstane pro potom? Nic neplatí více nežli ochránci a nic není cennějšího nežli přízeň: všechno na světě buď zařídí, buď zmaří, dokonce i nadání přízná anebo upře. A sama štěstěna záviděla moudrým přízeň, kterou je zahrnula příroda spolu s fámou. Je proto důležitější umět si uchovat náklonnost významných osobností, ba mít je, nežli mít jmění.

172. Nepouštět se do sporu s tím, kdo nemá co ztratit

Znamená to svářet se v nerovném boji. Ten druhý do něho vstupuje lehce, protože odhodil i stud. Skoncoval se vším, a proto už nemá co ztratit a vrhá se do každé nerozvážnosti. Tak hroznému nebezpečí se nikdy nemá vystavit nedocenitelný věhlas; dobýval se za cenu mnoha let a ztratil by se v nepatrném mžiku. Vždyť jediná urážka

zmrazí ten nejvzácnější pot. Muž v důstojném postavení si musí být vědom, že má mnoho co ztratit; na protivníka hledí s ohledem na svou pověst, a ježto je ve svém sporu pozorný, postupuje natolik zdrženlivě, že dopřává čas obezřelosti, aby se zavčas stáhla a uchovala v bezpečí dobré jméno. Ani vítězstvím se znovu nezíská to, co se ztratilo pouhým vystavováním se této ztrátě.

173. Ve styku s druhými nebýt ze skla

Tím spíš ne ve styku s přáteli. Někteří lidé se snadno zlomí a tím odhalí svou nedostatečnou pevnost; sami se naplní urážkami a druhé rozhořčením. Dávají najevo, že jejich povaha je citlivější nežli panenka v oku, neboť nesnese, aby se jí někdo dotkl žertem, natož doopravdy; urazí je pouhá nicka, netřeba ničemnosti. Ti, kdo s nimi jednají, musí kolem nich našlapovat zlehounka a neustále mít na mysli jejich křehkost; musí si jich hledět, protože sebemenší přehlédnutí je vyvádí z míry. Takoví lidé jsou zpravidla velice samolibí, jsou otroky svého zalíbení a kvůli němu by skoncovali se vším, neboť jsou modloslužebníky své přemrštěné ctižádosti. Naproti tomu ten, kdo miluje, neboli amant, je způli jako diamant: vytrvalý a pevný.²¹

174. Nežít spěšně

Umět si uspořádat věci znamená umět jich užívat. Mnohým lidem přebývá života a nedostává se spokojenosti; zmaří své radosti, ježto jich neužívají, a chtěli by se potom vrátit nazpět, ačkoli jsou

21 Autor utvořil hříčku ze šp. slov „diamante“ (diamant) a „amante“ (mileneček), z nichž druhé je zčásti obsaženo v prvním.

už tak daleko; jsou postiliony života, neboť k obecnému běhu času přidávají svou vrozenou uspěchanost; chtěli by v jednom dni spolknout, co sotva stráví za celý život; žijí v předstihu vůči svým radostem, ujídnají si léta, která teprve přijdou, a protože krácejí tak spěšně, brzy jsou v koncích. Ba i v touze vědět se má držet míra, aby se člověk nedozvěděl věci, o nichž lépe nevědět. Je víc dnů, nežli je štěstí. V užívání tudíž pomalu; v konání spěšně. Neboť skončí-li dílo, je dobře; skončí-li potěšení, je zle.

175. Zásadový muž

Kdo jím je, nelibuje si v těch, kdo jimi nejsou. Neblahá je výjimečnost nespočívající na zásadách. Ne všichni, kteří na muže vypadají, muži jsou: vyskytují se podvodníci, kteří počnou s chimérou a zplodí lež, a jsou jiní, kteří je podporují a mají raději věci nejisté, příslibující podvod, ježto je to mnoho, nežli věci jisté, potvrzující pravdu, ježto je to málo. Jejich choutky končí v špatně, protože postrádají základy poctivosti. Pouze pravda může zajistit věhlas, a zásadovost k tomu přispívá. Jeden podvod si žádá mnoha dalších, a tak celá ta stavba je prelud, a ježto je budována ve vzduchu, nezbytně se zřítí k zemi: podvod se nikdy nedožije stáří; stačí vidět, kolik toho naslibuje, aby se stal podezřelým, a že to, co dokazuje, je holá nemožnost.

176. Vědět anebo naslouchat tomu, kdo ví

Nelze žít bez rozumu, ať vlastního, ať půjčeného; avšak je mnoho těch, kteří nevědí, že nevědí, a jiných, kteří si myslí, že vědí, ač nevědí. Neduhy nevědomosti jsou nenapravitelné: ježto se nevědomci neznají, ani nehledají, co jim chybí. Někteří lidé by byli moudří, kdyby si nemysleli, že takoví jsou. Třebaže rádců moudrosti je pořádku,

žijí nezaměstnaní, protože nikdo se jich nedotazuje. Požádat o radu, to nezmenšuje velikost ani neprotiřečí schopnostem; naopak, dotázat se správně, to schopnost dotvrzuje. Je třeba naléhat na rozum, abychom nepodlehli nerozumu.

177. Vyhnout se v společenském styku nemístné důvěrnosti

Ani ji nepoužívat, ani ji nepřipustit. Ten, kdo se k ní sníží, rázem se zbavuje převahy, kterou mu skýtala přímota, a s ní i úcty. Hvězdy, ježto se nás netknou, uchovávají si lesk. Co je božské, vyžaduje důstojnost; co je lidské, umožňuje opovržení. Čím více má někdo lidských vlastností, tím méně je u něho za něco mají, protože ve své sdílnosti sděluje i jejich nedokonalost, kterou dosud zastíral zdrženlivý odstup. K nikomu není vhodné si dovolit důvěrnosti: k nadřazeným proto ne, že je to nebezpečné; k podřazeným, protože se to nesluší; natož k chátře, která je drzá, ježto nevědomá, a nechápajíc laskavost, která se jí prokazuje, pokládá ji za povinnou péči. Přístupnost je výhonkem pokleslosti.

178. Věřit svému srdci

A tím spíš, prošlo-li zkouškou. Nikdy je neoslyšet, neboť obvykle předvídá to, na čem nejvíc záleží: je domácím rádcem. Mnozí zahynuli tím, čeho se obávali; avšak k čemu posloužila obava, jestliže se nezjednala náprava? Někteří lidé mají velice oddané srdce, což je vzácný dar přírody, a to je vždycky varuje a bije na poplach ve chvíli neštěstí, aby se činilo opatření. Není moudré vycházet pohromám vstříc, zato je správné utkat se s nimi a zdolat je.

179. Mlčenlivost je známkou sebeovládání

Srdce bez tajemství je jako odkrytá karta. Tam, kde je hloubka, jsou i hluboká tajemství, neboť se vyskytují veliké prostory a zálivy, do nichž se utápějí poklady. Mlčenlivost pochází z velké sebevlády a v tomto se přemoci je skutečným triumfem. Kolika lidem se srdce otevře, tolika je poplatné. Ve vnitřní zdrženlivosti spočívá zdraví moudrosti. Útočí na ni cizí zvědavost, vynucování si odpovědi, popichování, aby i ten nejuzavřenější a nejpozornější muž se prořekl. O věcech, které se mají vykonat, netřeba mluvit; a ty, jež se povědí, netřeba konat.

180. Nikdy se neřídit tím, co by podnikl protivník

Nevědomec nikdy neučiní to, co zamýšlí moudrý, protože nepochopí, co by se učinit mělo. Je-li důvtipný, také ne, protože ho zmate odhalený, ba předvídaný záměr. Věci je nutné rozmyslet z obou stran, obracet z boku na bok a posoudit z dvojího hlediska. Závěry bývají různé: lhostejnost ať se má na pozoru, a ne tolik kvůli tomu, co bude, ale co by mohlo být.

181. Nelhat, ale neříci všechnu pravdu

Nevyskytuje se věc, která by vyžadovala větší opatrnost, nežli pravda, neboť tou jako by se nechávalo krvácet srdce. Je zapotřebí stejného umění k jejímu vyslovení jako k jejímu zamlčení. Jedinou lží se ztrácí dobré jméno poctivosti. Oklamáný je považován za buďžkničemu, klamající za ničemu; a to je horší. Ne všechny pravdy je možno říci: jedny proto ne, že na nich záleží mně, a jiné, protože na nich záleží druhému.

182. Důležitá moudrost: zrnko odvahy ve všem

Je třeba mírnit představu o druhých, abychom o nich nesmýšleli tak vysoko, že bychom se jich obávali; představivost ať nikdy nedolá naše srdce. Někteří lidé vypadají na mnoho, dokud se s nimi nepromluví, avšak osobní styk častěji přivodil rozčarování, nežli vzbudil úctu. Nikdo nepřesahuje těsné hranice člověka; všichni mají své „ale“, jedni v hlavě druhí v srdci. Hodnota a úřad skýtají zdánlivou váhu, kterou málokdy provází vážnost; neboť osud se obvykle pomstí za převahu v postavení podřadností zásluh. Představivost vždycky chvátá napřed a vykreslí věci mnohem větší, nežli jsou; nejen si vytvoří představu toho, co je, ale i toho, co by mohlo být. Proto necht' ji opraví rozum, důkladně rozčarovaný zkušenostmi. Avšak ani nevědomost nemá být smělá, ani ctnost bázlivá. A jestliže sebedůvěra posloužila prostoduchosti, oč více by měla odvaze a vědění!

183. Ničeho se nedržet příliš pevně

Každý hlupák je umanutý a každý umanutý je hlupák, a čím je jeho soud mylnější, tím větší je jeho úpornost. Byť věc je zřejmá, je šlechetnější ustoupit; vždyť kdo měl pravdu, je známo, a kdo je slušný, se pozná. Víc se ztratí sporem, nežli může získat vítězstvím; nehájí se tu totiž pravda, ale vlastní nevychovanost. Vyskytují se tvrdé hlavy, které se stěží dají přesvědčit a jež jsou nenapravitelné. Vždyť spojili-li se vrtoch se sveřepostí, navždy uzavrou sňatek s nerozumem. Úpornost však náleží vůli, ne rozumu. Ačkoli jsou výjimečné případy, kdy nemůžeme připustit svou zkázu a dvojnásobnou porážku: jednou ve svém soudu a podruhé v jeho provedení.

184. Nebýt příliš obřadný

Vždyť strojenost byla považována za podivínství dokonce u jednoho krále. Kdo si potrpí na zevnějšek, bývá protivný, a vyskytují se celé národy postižené touto slabostí. Jejimi stehy bývá ušit oděv hlouposti, který nosí modloslužebníci své cti, dokazující, že taková čest má chabé základy, neboť je spojena s obavou, že kdeco ji může urazit. Je správné dbát o vlastní úctu, avšak nesmíme se stát jejími ceremoniáři. Na druhé straně je pravdou, že muž, který si nepotrpí na obřadnost, musí vynikat skvělými vlastnostmi. Dobré chování nelze stavět na odiv, a nelze jím ani opovrhnout. Neprokazuje však velikost ten, kdo příliš dbá o zevnějšek.

185. Nikdy nevystavovat své dobré jméno jedině zkoušce

Protože dopadne-li zle, škoda je nenapravitelná. Je velice nebezpečné zmýlit se jednou, a hned napoprvé, vždyť člověku se nenaskytne nová příležitost; proto se říká „mít svůj den“. Necht' tedy druhá zkouška pojistí prvou, kdyby tato selhala; a kdyby se zdařila, bude první úlevou druhé. Vždycky je třeba mít prostředek k nápravě a k novému odvolání. Věci jsou závislé na náhodách, a to četných, a proto je tak vzácný jejich zdar.

186. Rozpoznat vady

Byť jsou zaštitěny autoritou. Necht' poctivost nepřehlédne neřest, a to i tu ozdobenou zlatohlavem: někdy se totiž neřest korunuje zlatem, ale proto nepřestává být blátem. Otroctví neztrácí nízkost, třebaže se zapře šlechtností otroka. Neřesti mohou být přizdobě-

ny, nejsou však ozdobami. Někteří lidé vidí, jak hrdina se dopustil jistého poklesku, avšak nevidí, že tím se nestal hrdinou. Příklad představeného je tak výmluvný, že dokonce přemluví k ošklivostem; vždyť lichotka leckdy opravila i ty na tváři, neberouc na vědomí, že ošklivosti urozených se přehlédnou, ale u podřízených jsou odsouzeny.

187. Všechno příjemné vyřídit sám, všechno nepříjemné prostřednictvím druhých

Prvním způsobem získáme přízeň, druhým unikneme zlobě. Pro velké lidi je větším potěšením dobro konat nežli je přijímat; je to štěstím jejich urozenosti. Málokdy připravíme druhému nepříjemnost, aniž ji sami pocítíme: buď v soucitu, buď ve výčitce. Vyšší cíle se prosazují odměnami anebo donucením. Dobro budiž proto rozdíleno přímo a zlo zprostředkovaně. Je třeba mít někoho, na nějž dopadnou rány nespokojenosti, jakými jsou nenávisť a vzdor. Zuřivost lidu bývá jako ta psí: ježto nezná příčinu své újmy, vrhá se na nástroj; a třebaže ten nemá prvotní vinu, trpí bezprostředně.

188. Chválit chvályhodné

Je to známkou vkusu, jenž svědčí o tom, že jej máme velice vypěstěný a že je schopen ocenit zdejší věci. Kdo zpočátku rozpoznal dokonalost, později bude umět si jí vážit. Získal tím látku k rozhovoru a pro dobrý příklad, předstihnuv vítané zprávy. Je to moudrý způsob, jak prodat zdvořilost přítomným dokonalostem; naproti tomu jiní vždy kárají tak, že lichotí přítomnému a ostouzejí nepřítomného. Daří se jim to u lidí, kteří neprohlédnou takovou lest, mluvit špatně s jedněmi o druhých. Někteří sledují jinou politiku: více oceňují

dnešní prostřednost než včerejší výjimečnost. Pozorný muž nechť postřehne tyto prohnanosti a nechť ho neomráčí přehnaná chvála od jednoho, ani nehýčká lichotka od druhého; ať vezme na vědomí, že takoví lidé postupují zde jako onde a pouze mění smysl své řeči, přizpůsobující ji prostředí, v němž jsou.

189. Umět posloužit si cizím strádáním

Vždyť stane-li se z něho touha, je neúčinnější pobídkou. Filozofové tvrdili, že strádání není ničím; a politikové, že vším, a ti tomu rozuměli lépe. Někteří lidé, aby dospěli k svým cílům, budují k nim schody z touhy druhých. Využijí příležitosti, a když touha je obtížně splnitelná, rozněcují její chuť. Více si slibují od žáru vášně nežli od vlažnosti jejího ukojení; neboť čím více roste odpor, tím více se vzpíná touha. Je velice obratné docílit záměru udržováním v závislosti.

190. Ve všem nacházet útěchu

I neužiteční ji mají v tom, že jsou nesmrtelní. Nevyskytuje se snažení, které by se nějak neutěšovalo: hlupáci nacházejí útěchu v tom, že jsou šťastní; a také bylo řečeno: „ošklivá, nicméně šťastná“. Aby člověk dlouho žil, musí za málo stát, to je ten prostředek. Puklá nádoba se nikdy nerozbije a svou trvanlivostí se až zprotiví. Zdá se, že štěstěna závidí nejvýznamnějším osobám, protože klade na roveň dlouhověkost a neužitečnost jedněch s významem a krátkověkostí druhých. Takže tu budou chybět všichni, na nichž záleží, a zůstane ten, který nepřináší žádný prospěch: buď že na to vypadá, anebo že takový je. A pokud jde o nešťastníka, jako by se osud dohodl se smrtí, že na něj zapomenou.

191. Nenechat se obalamutit přílišnou zdvořilostí

Je to druh klamu. Někteří nepotřebují k svým kouzlům byliny z Thessalie, vždyť pouhé mávnutí čepicí nadchne hlupáky, chci říci marnivce. Oni stanoví cenu cti a platí vzduchem pěkných slov. Ten, kdo slibuje vše, neslibuje nic; slib je totiž pastí pro nevědomce. Pravá zdvořilost je dluhem, předstíraná mámením; a ta se nejvíc pěstuje: není projevem slušnosti, ale prostředkem závislosti. Ne-prokazuje úctu osobě, ale jmění a ješitnosti; neklaní se ctnostem, které uznává, ale zisku, který očekává.

192. Člověk mírumilovný, člověk dlouhověký

Kdo chce žít, ať nechá žít. Mírumilovní lidé nejen žijí, ale kralují. Je správné naslouchat a vidět, avšak mlčet. Vždyť den bez hádky, noc se spánkem. Žít dlouho a žít radostně znamená žít za dva; je to plod míru. Všechno má ten, komu nic není po tom, na čem mu nezáleží. Není větší nesmysl nežli konat všechno s vážným úmyslem. Stejně nerozumné je, puká-li nám srdce pro toho, komu je to jedno, anebo zprotivíme-li si toho, na kom záleží.

193. Pozor na toho, kdo přichází s cizím, aby dosáhl svého

Není lepšího prostředku proti vychytralosti nežli opatrnost. Na chytráka platí bystrý. Někteří vydávají svůj zájem za cizí, a bez lušticího klíče k jejich záměrům se člověk vystavuje nebezpečí, že si spálí prsty pro cizí prospěch.

194. Rozumně uvažovat o sobě a svých možnostech

A především zkraje života. Všichni o sobě mají vysoké mínění, a nejvyšší ti, kteří k tomu mají nejméně důvodů; každý sní o svém štěstí a považuje se za zázrak. Naděje se ztřeštěně vzpíná, ale život nic nesplní; zklamání z pravé skutečnosti je mukou pošetilé fantazii. Moudrost proto ať napraví podobné přehmaty, a třebaže si může přát to nejlepší, vždy má čekat to horší, aby s klidnou myslí přijala to, co vskutku přijde. Je obratné mířit o něco výš, nemá-li se rána minout; ne však tolik, aby to bylo nerozvážené. Tato oprava představy o sobě je nezbytná na začátku životní dráhy, kdy nás mate domýšlivost postrádající zkušenosti. Není univerzálnějšího léku na všechny nevědomosti, nežli je rozum. Proto každý ať pozná okruh své působnosti a svůj stav a bude moci uvést v soulad svou představu se skutečností.

195. Umět ocenit

Není člověka, jenž by v něčem nemohl být mistrem druhému; a není takového, jenž by nevynikl nad vynikajícího. Užitečným uměním je umět se učit od každého. Moudrý muž si váží všech, protože v každém rozpozná to dobré a ví, kolik úsilí stojí dobře vykonaná věc. Naproti tomu nevědomec opovrhuje všemi, protože neví, co je mu dobré, a vybere si to horší.

196. Znat svou šťastnou hvězdu

Nikdo není natolik opuštěný, aby ji neměl; a je-li nešťastný, tedy proto, že ji nepoznal. Někteří lidé jsou v přízni vladařů a mocných, aniž vědí jak a proč, leda že sám osud jim poskytl tuto laskavost;

je pouze věcí píše být jí nápomocen. Jiní požívají přízně moudrých a někdo byl vítanější v jednom národě nežli v druhém a více oblíben v tomto městě než v onom. Také se zakouší větší spokojenost v jednom zaměstnání a stavu nežli v ostatních, a toto všechno při rovnosti a dokonce totožnosti zásluh. Osud míchá karty, jak a kdy si zamane; proto nechť každý pozná svou šťastnou hvězdu a stejně tak své nadání; na tom záleží, zda prohraje, anebo uspěje. Ať ji následuje a slouží, ať si ji nesplete, neboť by to bylo totéž jako minout Polárku, k níž ho veze Malý vůz.

197. Nikdy se nezdržovat s hlupáky

Je jím ten, kdo je nezná, a více ten, kdo je poznal, ale neodmítl. Jsou totiž nebezpeční v běžném styku, a v důvěrném škodliví. A třebaže na nějakou dobu je zadržívá vlastní nedůvěra a cizí opatrnost, posléze svou hloupost provedou anebo vysloví, a pokud s ní otáleli, tedy jen proto, aby byla důkladnější. Stěží může přispět k cizímu věhlasu ten, kdo postrádá věhlas vlastní. Jsou to lidé přenešťastní, neboť hloupost je těžké břemeno a jedna se řadí k druhé. Pouze jediná věc u nich není tak špatná: že nejsou-li jim moudří k ničemu, oni jsou velice užiteční moudrým: jsou jim poučením a odstrašujícím příkladem.

198. Umět se přesadit

Vyskytují se národy, v nichž se uplatnit, a zvláště na významných místech, je nemožné; proto nezbyvá nežli je vystřídat. Vlast bývá macechou, především vlastním výjimečným lidem: panuje v ní, jakožto v rodné zemi, závist a spíše si tam vzpomenu na nedostatky, s nimiž člověk začínal, nežli na velikost, k níž dospěl. Vždyť

obyčejný špendlík získal na ceně, když přešel z jednoho světa do druhého, a sklo proto znehodnotilo diamant, že se přestěhovalo.²² Všechno cizí je ceněno; buď proto, že to přišlo zdaleka, buď proto, že se to poznává hotové a v dokonalé podobě. Viděli jsme jedince, kteří byli hanbou svého zapadlého koutu, a dnes jsou slávou světa, jsouce uznáváni vlastními i cizinci; jedněmi proto, že na ně hledí zdáli, druhými proto, že v dáli. Nikdy nebude uctívat sochu na oltáři ten, kdo ji poznal jako kmen v zahradě.

199. Umět se prosadit moudrostí, ne vlezlostí

Pravou cestou k uznání je cesta zásluh, a jestliže píle se opře o odvalu, je zkratkou k jeho dosažení. Pouhá poctivost nestačí a pouhá úslužnost je nedůstojná, neboť dospěje k cíli natolik ušpiněna, že potřísní i dobrou pověst. Ona cesta vede uprostřed mezi zásluhami a schopností se prosadit.

200. Mít si co přát

Aby člověk nebyl zoufalý ve štěstí. Tělo dýchá a duch touží. Kdyby všechno bylo naším vlastnictvím, všechno bude zklamáním a nespokojeností; dokonce i rozumu má vždycky zůstat něco, co by mohl poznat, v čem by se zasytila jeho zvědavost. Naděje povzbuzuje; přesycení štěstím je smrtelné. Je projevem obratnosti při odměňování nikdy neuspokojit; není-li už nic, co si můžeme přát a po čem toužit, je třeba se všeho obávat: je to nešťastné štěstí. Kde končí touha, začíná strach.

22 Autor má na mysli levné ozdoby vyvážené z Evropy do Ameriky.

201. Hloupí jsou všichni, kteří na to vypadají, a polovina těch, kteří na to nevypadají

Světa se zmocnila nevědomost, a je-li v něm něco moudrosti, proti moudrosti nebeské je bláznovstvím. Největším nevědomcem je ten, kdo si to o sobě nemyslí, a všechny ostatní za ně má. Aby člověk byl moudrý, nestačí pouze se moudrým jevit, a především ne sám sobě: ví totiž ten, kdo se domnívá, že neví; a nevidí ten, kdo nevidí, že ostatní vidí. Ježto celý svět je plný nevědomců, nevyskytuje se nikdo, kdo by si to myslel, ba dokonce to tušil.

202. Skutkem dostát slovu, to dělá dokonalého muže

Má se mluvit správně a jednat čestně; to jedno je dokonalostí hlavy, to druhé, srdce; a obojí se rodí ze vznešeného ducha. Slova jsou stínem skutků: slova jsou ženy, skutky jsou muži. Víc záleží na tom, být veleben nežli velebit; je snadné mluvit, a obtížné jednat. Činy jsou podstatou žití, řeči jeho ozdobou: výtečnost v skutcích trvá, ve výrocích mívá. Činy jsou plodem chápavosti: činy ať jsou moudré, chápavost činorodá.

203. Znat vynikající zjevy své doby

Není jich mnoho: jeden fénix na celém světě, jeden vynikající vojevůdce, jeden dokonalý řečník, jeden mudrc v celém jednom století, jeden vynikající král v mnoha. Prostřednost je běžná co do počtu i ocenění, výjimečnost vzácná ve všem, neboť vyžaduje vrchol dokonalosti; a čím vznešenější je postavení, tím obtížnější má krajní míru. Mnozí si vybrali přezdívku velký od Caesara a Alexandra, ale

marně, protože bez skutků je slovo pouhou troškou vzduchu; bylo jen málo Seneků, a jediný Apellés byl oslaven fámou.

204. Co je snadné, má se podnikat jako obtížné, a obtížné jako snadné

Tamto proto, aby nás sebedůvěra nevedla k nedbalosti, to druhé proto, aby nás nedůvěra nezbavila odvahy. Nemá-li se nějaká věc nikdy vykonat, stačí považovat ji za vykonanou. A naopak, píle zdolá nemožné. Veliké úkoly raději příliš nerozmýšlet,²³ aby zjištěná nesnáz nepřivodila naše zaváhání.

205. Umět si posloužit opovržením

Existuje obratný způsob, jak dosáhnout věcí: opovrhovat jimi. Neboť když je vyhledáváme, zpravidla je nenajdeme; ale později, nedbáme-li na ně, samy nám padnou do náručí. Protože všechny vezdejší věci jsou stínem těch věčných, mají vlastnost stínu: prchají před tím, kdo je sleduje, a pronásledují toho, kdo před nimi prchá. Opovržení je rovněž nejchytřejším způsobem msty. Jedinečná zásada moudrých: nikdy se nehájit perem, protože zanechává stopu a stává se spíš oslavou řevnivosti nežli trestem za opovážlivost. A vychytralost nehodných: stavět se proti velikým mužům, aby tak byli oslaveni nepřimo, když si to nezasloužili přímo; vždyť o mnohých lidech bychom nevěděli, kdyby si jich nevšimli vynikající protivníci. Není větší msty nežli zapomnění, neboť jím druhého pohrbíme v prachu jeho nicoty. Opovážlivci se zas domnívají, že se stanou věčnými, když podpálí divy světa a věků. Nejlepší způsob,

23 Zásada Julia Caesara.

jak učinit přítrž pomluvám: nevšímat si jich. Potírat je znamená přivodit si škodu; a jde-li o dobré jméno, jeho ztrátu. Proti cizí řevnivosti, vlastní uspokojení; vždyť i stín pomluvy dokáže zbavit lesku, byť zcela nezastíní tu největší dokonalost.

206. Je třeba vzít na vědomí, že vulgarita se vyskytuje všude

Dokonce i v Korintu, v té nejvybranější rodině. Každý s ní má zkušenost i ve vlastním domě. Je však vulgarita obecná a vybraná; ta druhá je horší. Má tytéž vlastnosti jako první, podobajíc se střepům rozbitého zrcadla, je však nebezpečnější: mluví hloupě a kárá nemístně, neboť je zákyní nevědomosti, kmotrou hlouposti a spojencem tlachu. Netřeba věnovat pozornost tomu, co říká, tím méně tomu, co smýšlí. Je důležité pouze ji znát, abychom se jí zbavili, buď jako součásti, anebo cíle; vždyť kterákoli nevědomost je vulgaritou a vulgární dav se skládá z nevědomců.

207. Mírnit se

Je třeba umět zvládnout každou příhodu, a tím spíš náhodu. V náporech vášní snadno uklouzne moudrost, a zde je nebezpečí pádu. Člověk si více pospíší v jediné chvíli vzkypění anebo radosti nežli v mnoha hodinách netečnosti; leckdy chvátá krátký okamžik, aby byl schvácen po celý život. Cizí zchytralý záměr klade rozumu takovéto nástrahy, aby odhalil jeho slabé místo anebo záměr; používá podobných nástrojů k páčení tajemství a těmi vypátrá největší poklad. Umírněnost nechť je prostředkem na tuto lest, a především v unáhlení. Je zapotřebí důkladné úvahy, aby se vašeň nesplašila; a vskutku moudrým je ten, kdo, byť na koni, moudrým zůstává. Člověk, jenž

postřehne nebezpečí, našlapuje opatrně. Vždyť slovo, které připadá lehké tomu, kdo je vrhá, zdá se být těžké tomu, kdo je přijme a váží.

208. Nezemřít na neduh hlouposti

Moudří obvykle umírají postrádající rozum. Naproti tomu hlupáci přesyceni radou. Zemřít nadmírou uvažování znamená zemřít jako hlupák. Jedni umírají, protože vnímají, a jiní žijí, protože nevnímají. A tak jedni jsou hlupí, protože neumírají vnímavostí a druzí jsou hlupáky, že jí umírají. Hloupý je ten, kdo umírá, protože mnoho pochopil. Takže jedni umírají jako chápající a druzí žijí, protože nechápali. I když mnoho lidí umírá jakožto hlupáci, hlupáků umírá málo.

209. Zbavit se obecných hlouposti

Je to projevem zvláštní moudrosti. Jsou totiž velice oblíbené, ježto jsou tak rozšířené, a mnozí lidé, kteří nepodlehli nevědomosti soukromé, nedokázali uniknout té obecné. Je rozšířenou hloupostí nebýt spokojený se svým osudem, byť byl sebeskvělejší, a nebýt nespokojený se svým rozumem, byť byl sebehorší. Všichni dychtí po štěstí cizím, jsouce nespokojeni s vlastním. Také lidé dneška vychvalují věci včerejška a lidé odtud věci odtamtud. Všechno minulé připadá lepší a všechno odlehlé se více cení. Stejně hloupý je ten, kdo se všemu vysmívá, jako ten, kdo se vším trápí.

210. Umět používat pravdy

Je nebezpečná, avšak poctivý muž ji nemůže přestat říkat; a zde je zapotřebí umění. Obratní lékaři ducha vynalezli způsob, jak ji

osladit, neboť když zasáhne klam, je trestí hořkosti. Dobrý mrav si tu poslouží obratností: toutéž pravdou jeden polichotí, a druhý zabije. K současníkům je vhodné promlouvat skrze minulé. Tomu, kdo dobře chápe, stačí poodhalit cíp, a kdyby to nestačilo, je na místě mlčení. Vladaře není správné léčit hořkostmi; k tomu je umění, jak pozlatit klam.

211. Na nebi všechno je radost, v pekle všechno je trápení

Ve světě, ježto je uprostřed, vyskytuje se to i ono; žijeme mezi dvěma krajnostmi, a jsme tudíž účastni obou. Úděl je proměnlivý: ne všechno musí být štěstím a ne všechno protivenstvím. Tento svět je nula; sám o sobě neplatí nic, spojí-li se s nebem, mnoho. Ne-tečnost k jeho proměnám je projevem moudrosti; novinky nejsou věcí moudrých. Náš život se odehrává jako v divadelní hře; na konci přichází jeho rozuzlení: pozor tedy, aby skončil dobře.

212. Vždy mít v záloze nejlepší kousky umění

Je příznačné pro velké mistry, že využívají své tříbenosti v samotném jejím vyučování; vždycky je nutno být výš a vždycky mistrem. Umění se musí sdělovat s uměním: nikdy se nesmí vyčerpat zdroj po-učení, stejně jako zdroj dávání. Uchováva se tím věhlas a závislost. V uspokojování a ve vyučování je nutno se řídit touto důležitou zásadou: neustále sytit obdiv a slibovat dokonalost. Záloha byla ve všech oblastech významnou zásadou pro život a vítězství, a tím spíš v nejvznešenějších zaměstnáních.

213. Umět odporovat

Je to velká lest zkoumání, a ne k tomu, aby se člověk hádal, ale aby druhého odhadl. Je to jedinečný prostředek, kterým se probudí cizí sklony; vlašná důvěřivost je zas klíčem k nejuzavřenějšímu srdci a dávidlem na skryté pravdy. Takto se velice jemně provádí dvojí zkoumání vůle a rozumu. Chytré podněcování tajuplného slova vyloví z druhého i nejhlubší tajemství, lehce je rozmělní, přivede na jazyk a vžene do sítí umného klamu. Zdrženlivost chytrého přiměje cizí opatrnost vrhnout se střemhlav a tím odhalí její smýšlení, neboť jinak měla srdce nevyzpytatelné. Předstírané pochybování je nejcitlivějším háčkem zvědavosti, s jehož pomocí se člověk dozví všechno, co si přeje. Dokonce i při učení je žákovskou lstí odporovat učiteli, protože ten o to s větším úsilím se snaží osvětlit věc a odhalit základ pravdy; a tak umírněné odporování skýtá příležitost k dokonalému poučení.

214. Nedělat z jedné hlouposti dvě

Je zcela obvyklé, že napravujeme-li jednu, dopustíme se dalších čtyř. Ospravedlnit nepatřičnost pomocí jiné, větší, je konání pocházející z rodu lži, ledaže lež pochází z hlouposti; vždyť aby se udržela, vyžaduje jí mnoho. Dělat obhájce v špatném sporu bylo vždy nejhorší; větším zlem nežli zlo samo je neschopnost je usvědčit. A je daní lidské nedokonalosti, že se zdaňují mnohé další. Uklouznout může i ten největší mudrc, dvakrát však ne; a to v chůzi, ne vsedě.

215. Pozor na toho, kdo přichází s postranním úmyslem

Je lstí vyjednávajícího uspat cizí vůli a potom na ni zaútočit, neboť jakmile je oblomena, je zlomena. Aby prosadil svůj záměr, zastírá jej a tváří se jako druhý, aby skutkem byl první: takto si zajišťuje ránu v nestřežený okamžik. Necht' však naše mysl bdí, jde-li o tak vychytralý úmysl, a jestliže ten se staví do pozadí, aby se skryl, ať naše mysl je v popředí, aby ho odhalila. Obezřelost ať postřehne lest, s níž druhý přichází, a ať prohlédne jeho klíčky, jež jsou klíčem jeho snah. Neboť on jednu věc navrhuje, a o druhou usiluje, zatímco se obratně staví tak, aby se střelil do svého záměru. Je proto třeba si uvědomit, v čem mu ustupujeme, a snad bude i vhodné dát mu na srozuměnou, že mu velice dobře rozumíme.

216. Umět se vyjádřit

Není to pouze věc lehkosti řeči, ale i jasnosti myšlenky. V některých lidech se dobře počne, ale špatně narodí; jenomže bez této jasnosti se stěží dostanou na světlo denní dítko ducha, myšlenky a soudy. Někteří lidé totiž mají vlastnosti nádob, které do sebe mnoho pojmu, ale málo vydají; naopak jiní toho zase říkají více, než toho vymysleli. Čím je rozhodnost pro vůli, tím je jasnost pro rozum; obojí jsou to vzácné vlastnosti. Lidé jasného ducha jsou chváleni, lidé nesrozumitelní byli ctěni, protože druzí jim nerozuměli; a leckdy je nesrozumitelnost vhodná, protože se jí uniká všednosti. Jakou si má však učinit představu většina naslouchajících, jestliže mluvícím se neshoduje myšlenka s tím, co říkají?

217. Nemá se milovat ani nenávidět provždy

Dnešním přátelům důvěřujeme jako zítřejším nepřátelům; a to těm nejhorším. Ježto se to stává ve skutečnosti, ať se tak stane i v přípravě. Není správné dávat do rukou zbraně přeběhlíkům našeho přátelství, protože s nimi pak vedou tu nejlítější válku. Naproti tomu k nepřátelům je dobré mít dveře neustále otevřené pro smír, a necht' jimi je naše laskavost; ta bývá nejjistější. Vždyť někdejší pomsta se později stala trýzní a radost ze zlého skutku posloužila za výčitku.

218. Nikdy nejednat ze vzdoru, ale z obezřetnosti

Každý vzdor je nádor; je dítkem vášně, která nikdy neřídila věci správným směrem. Vyskytují se lidé, kteří ze všeho dělají malou válku; jsou zbojníky společenského styku a cokoli provedou, musí to pro ně končit vítězstvím, neboť nejsou schopni postupovat mírumilovně. V udílení rozkazů a v řízení jsou škodliví, protože z členů vlády si učiní svou tlupu, kdežto z těch, jež měli mít za syny, nepřátele. Všechno chtějí zařídit podle vlastního plánu a docílit toho jako plodu své dovednosti, avšak když se odhalí jejich rozporuplná letora, ostatní se s nimi záhy zneprátelí a snaží se zmařit jejich přeludné cíle, takže ničeho nedosáhnou. Bohatě si užijí zlosti a každý jim napomáhá k znechucení. Tito lidé mají porušenou mysl a snad i porouchané srdce. Nejlepší způsob, jak se zachovat vůči podobným obludám, je uprchnout k protinožcům, protože lépe se snese barbarství těchto nežli divokost tamtěch.

219. Nebýt považován za člověka lsti

Ačkoli bez ní se již nedá žít. Raději však být obezřelý nežli prohnáný. Přímost v jednání je všem příjemná, i když ne všichni ji

rádi pěstují. Upřímnost nesmí vyústit v prostoduchost, a stejně tak ne chytrost ve zchytralost. Raději být ctěn jakožto moudrý, nežli být obávaný jakožto prohnaný. Upřímní lidé jsou milováni, avšak klamáni. Největší chytrostí nechť je chytrost skrýt, neboť se považuje za úskok. Ve zlatém věku kvetla srdečnost; v našem, železném a pomýleném, zlomyslnost. Pověst muže, který ví, jak má jednat, je poctivá a budí důvěru, avšak pověst muže lstivého je pochybná a plodí obavu.

220. Nemůže-li se člověk odít kůží lva, nechť se oděje kůží lišky

Umět zavčas ustoupit znamená předstihnout. Ten, kdo úspěšně prosadí svůj záměr, nikdy neztratí věhlas. Při nedostatku síly ať jedná obratnost; ať postupuje tou či onou cestou: královskou cestou statečnosti anebo zkratkou chytrosti. Obratnost zařídila víc věcí nežli síla a častěji zvítězili moudří nad udatnými nežli naopak. Nelze-li však něčeho dosáhnout, je na místě pohrdání.

221. Nebýt svárlivý

A neuvádět proto do nesnází sebe i druhé. Někteří klopýtnou ve věcech slušnosti buď vlastní, anebo cizí, což vždycky hraničí s hloupostí. Velice snadno se setkávají a nešťastně se rozcházejí. Ne však s bezpočtem mrzutostí během dne, protože všechno je jejich povaze proti srsti, a tak se přou s kýmkoli o čemkoli; svůj rozum jako by nosili naruby, takže všechno odsuzují. Největšími pokušiteli moudrosti jsou však ti, kteří nic nevykonají dobře, a o všem mluví špatně; žije mnoho takových oblud v širé zemi neomalenosti.

222. Zdrženlivý člověk, důkaz rozvážnosti

Jazyk je šelma, a ta, jestliže se jednou pustí ze řetězu, velice obtížně se znovu uvazuje. Je též pulsem duše, podle něhož moudří muži poznávají její rozpoložení; a pozorní zde měří záchvěvy srdce. Zlo spočívá v tom, že jazyk, který by měl být nejvíc zdrženlivý, bývá nejméně. Avšak moudrý člověk si ušetří zlosti a hádky a dá najevo, nakolik je pánem sebe sama; postupuje obezřele, jako Janus v ne-strannosti a jako Argus v bystrozrakosti. Momos měl u lidí spíš postrádat oči na rukou nežli okénko na hrudi.

223. Nebýt příliš výstřední

Bud' kvůli strojenosti, bud' kvůli nepozornosti vyznačují se někteří nápadností a umanutým jednáním, což jsou spíše vady než odlišnosti jejich povah. Stejně jako jsou jiní dobře známi pro ten nebo onen kaz v obličejí, tito pro nějaký výstřelek v chování. Stát se nápadným je leda nevhodnost, jež svou nehoráznou zvláštností vyvolává úsměv u jedněch a pohoršení u druhých.

224. Umět brát věci správně

Nikdy ze zlé strany, byť odtud přijdou. Všechny mají rub a líc. Ta nejlepší a nejpříznivější, uchopí-li se za ostří, způsobí škodu; naproti tomu ta nejodpornější, uchopí-li se za jílec, ochrání. Mnohé byly k žalu, kdyby se však posoudila jejich prospěšnost, byly by k radosti. Na všem se najdou výhody a nevýhody: obratnost spočívá v tom, jak z nich získat prospěch. Táž věc má rozličný vzhled, prohlíží-li se v různém světle: pohledme na ni tudíž ve světle štěstí. Není správné zaměňovat brzdy dobru a zlu. Z toho pochází, že někteří lidé ve

všem nacházejí radost, a jiní strast. Umět brát věci správně, v tom je mocný prostředek proti nepřízni osudu a velkolepé pravidlo žití pro každou dobu a každé zaměstnání.

225. Znáť svůj základní nedostatek

Nikdo nežije bez protiváhy své nejlepší ctnosti, a jestliže tu první podpoří vrozená náklonnost, zmocní se ho jako tyran. Necht' jí hned zpočátku vyhlásí válku a zveřejní ostražitost vůči ní; první krok ať jí odhalí, vždyť bude-li poznána, bude i zdolána, a tím spíš tehdy, když představa postiženého se ztotožní se zjištěním ostatních. Aby člověk byl pánem sebe, musí se proti sobě postavit. Až bude potřen tento výhonek nedokonalostí, bude konec všem.

226. Všímat si závazků

Většina nemluví ani nejedná podle toho, čím je, ale podle závazků, které má. Abychom někoho přesvědčili o špatném, k tomu postačí málo, protože zlu se snadno uvěří, byť bývá neuvěřitelné. To, čeho máme nejvíce a co je v nás nejlepší, závisí na cizí úctě. Mnozí lidé se spokojí s tím, že mají pravdu na své straně, ale to nestačí, neboť je třeba pomoci jí vlastním přičiněním. Mnohdy to stojí velice málo, zavázat si druhého, ale má to velikou cenu: za slova se kupují činy. V tomto velkolepém domě světa neexistuje tak bídná věc, která by alespoň jednou za rok neposloužila; a třebaže nestojí za mnoho, velice se hodí. Vždyť každý mluví o té, která mu leží na srdci.

227. Nespokojit se s prvním dojmem

Mnozí uzavřou sňatek s první informací a ostatní jsou jim jen konkubínami, jenomže lež si vždycky pospíší, takže později nezůstane místo pro pravdu. Není však správné zaneprázdnit vůli prvním cílem ani rozum první myšlenkou; je to projevem mělkého ducha. Schopnosti některých lidí se podobají novým kádím, jež načichnou napoprvé, bez ohledu, zda nápoj v nich byl dobrý anebo špatný. Jestliže tato omezenost se rozkřikne, způsobí škodu, protože povzbudí zlomyslnou píli: lidé zlých záměrů si pospíší, aby cizí důvěřivost natřeli svou barvou. Vždycky však zbývá možnost věci přezkoumat; nechť Alexandr si vyhradí druhé ucho i pro druhou stranu; nechť zůstane místo i pro druhou a třetí informaci. Nadchnout se ihned znamená být blízko trápení a je to svědectvím neschopnosti.

228. Nevést řeči nactiutrhače

A tím spíše se proto nedostat do řečí, protože to znamená získat pověst ničitele dobré pověsti. Nebudme vtipní na cizí účet; je to ohavné, víc nežli obtížné. Takovému se všichni mstí, mluvící o něm nehezky, a protože je sám, a oni početní, rychleji bude zničen, nežli oni usvědčeni. Co je špatné, nemá nás nikdy uspokojit, ale ani zaujmout. Pomlouvač je provždy v opovržení; a třebaže významné osobnosti se s ním někdy setkají, je to spíš pro potěšení z jeho vtipkování nežli pro ocenění jeho moudrosti. Vždyť kdo špatně mluví, vždycky ještě hůř naslouchá.

229. Umět svůj život moudře rozdělit

Ne jak se na nás věci valí, ale předvídavě a podle volby. Vždyť bez odpočinku je trudný, jako dlouhá cesta bez hostinců; učená pestrost

jej však učiní šťastným. První část krásného života necht' se utratí rozmluvou s mrtvými; rodíme se, abychom poznávali a poznali se; knihy z nás oddaně učiní zralé osoby. Druhá necht' se užije s živými: pozorujme a berme na vědomí všechno dobré na tomto světě. Ne všechny věci se však nacházejí v jediné zemi; Otec všehomíra různě rozdělil své dary a leckdy dal největší věno té nejošklivější. Třetí běh života ať náleží sám sobě: nejzazším štěstím je filozofovat.

230. Zavčas otevřít oči

Ne všichni, kteří vidí, mají oči otevřené, a ne všichni, kteří se dívají, vidí. Přijít na to pozdě není ku pomoci, ale k pláči. Někteří lidé prohlédnou, když není už co vidět; místo aby ze sebe něco učinili, zničili mezitím své statky i své dílo. Je obtížné dát rozum tomu, kdo nemá vůli, a obtížnější, dát vůli tomu, kdo nemá rozum; s takovými si kolemjdoucí pohrávají jako se slepci, k pobavení ostatních; a protože tito lidé jsou hluší k slyšení, neotvírají oči k vidění. Najde se i takový, kdo je podpořen tímto nedostatkem smyslů, protože jeho bytí spočívá na tom, že druzí je zcela pozbyli. Nešťastný kůň, jehož pán nemá oči: stěží přibude na váze!

231. Nikdy nepřipustit, aby se věci dělaly napůl

Těšme se z jejich dokonalosti. Všechny počátky jsou beztvaré, a proto si uchováváme představu této neforemnosti; vzpomínka na to, co bylo spatřeno nedokonalé, brání, aby to bylo získáno završené. Těšit se naráz z velkého předmětu, třebaže to překáží posouzení jeho částí, to samo o sobě uspokojuje vkus. Nežli cokoli je, je to ničím, a když to začne být, dosud to vězí uvnitř své nicoty. Vidět vařit ten nejlahodnější pokrm vyvolává spíš odpor nežli chuť; každý

veliký mistr necht' se střeží, aby jeho dílo bylo spatřeno v zárodku: od přírody ať se učí vystavovat je teprve tehdy, až se může zalíbit.

232. Mít něco z podnikatele

Necht' všechno není jen hloubáním, necht' se uplatní i čin. Lidé velice učení se snadno dají oklamat, protože znají sice věci výjimečné, ale neznají obyčejný život, a toho je zapotřebí více. Rozjímání nad vznešenými věcmi jim neponechává čas pro věci praktické; a ježto neznají to první, co by měli vědět a v čem všichni ostatní jsou velice zběhlí, buď jsou obdivováni, anebo obyčejnými lidmi považováni za nevědomce. Moudrý muž ať se tedy snaží mít v sobě něco praktického, co by postačilo, aby nebyl klamán, a dokonce vysmíván; necht' je mužem praxe, a byť to není to nejvznešenější, je to pro život nejpotřebnější. K čemu slouží vědění, není-li praktické? Vědět, jak žít, je dnes to pravé vědění.

233. Strefit se do cizího vkusu

Jinak se místo potěšení způsobí utrpení. Čím si někteří chtějí druhého zavázat, tím ho roztrpčí, protože nechápou jeho zalíbení. Existují skutky, které pro jedny jsou lichotkou, a pro druhé urážkou; takže co se považovalo za službu, je příkořím. Leckdy vyvolat mrzutost stálo víc, nežli by stálo způsobit potěšení. Lidé přicházejí o vděčnost i dar, protože uspokojující, ztratili směr. Stěží někoho oblažíme, neznáme-li jeho povahu. Tak se stalo, že někteří mínili pronášet chválu, a přitom uráželi; a byl to pro ně zasloužený trest. Jiní zas se domnívají, že baví svou výřečností, a ve skutečnosti ubíjejí duši svou upovídáností.

234. Nikdy nesvěřovat druhému vlastní pověst, aniž máme v zástavě tu jeho

Zisk je třeba si dělit v tichosti, škodu v pohodě. Jde-li o čest, nutno vždycky postupovat společně tak, aby naše pověst zavazovala pečovat o pověst našeho společníka. Čest se nemá nikdy nikomu svěřovat, a jestliže přece jen někdy, budiž to s takovým umem, aby moudrost ustoupila opatrnosti. Riziko ať je společné a věc ať vzájemná, aby se ten, koho považujeme za spoluúčastníka, neproměnil v svědka.

235. Umět žádat

Není věc obtížnější pro jedny a snazší pro druhé. Vyskytují se takoví, kteří nedovedou odepřít; na ty netřeba mít udičku. Jsou však jiní, u nichž „ne“ je prvním slovem v kteroukoli hodinu; a na ty je třeba vynalézavosti. Na všechny pak vhodné chvíle: zastihnout je při veselé mysli, když předtím zasytili tělo anebo duši. Pokud již chytrá opatrnost požádaného nepředstihla důvtip žadatele, vezme, že dny radosti jsou i dny přízně, neboť ta se vylévá z nitra navenek. Není správné přijít, když vidíme, že byl odmítnut jiný; tehdy bývá ztracen ostych před „ne“. Ani za smutku se mnoho nepořídí. Předem si druhého zavázat, to je směna, v níž nelze uplatnit nízkost.

236. Předem učinit závazek z toho, co potom by bylo odměnou

V tom je obratnost velkých politiků. Laskavost předcházející zásluhu je projevem vzácného muže. Takto předem prokázaná laskavost má dvě přednosti: rychlostí toho, kdo dává, více zavazuje toho, kdo

přijímá. Týž dar, který potom by byl dluhem, předtím je zástavou. Je to vybraný způsob, jak zaměnit povinnosti, protože povinnost nadřízeného udělit odměnu padá na podřízeného a nutí jej vyhovět. Toto je však možné u lidí čestných, protože pro lidi ničemné by bylo spíš brzdou nežli ostruhou předem jim poskytnout tento honorář.

237. Nesdílet tajemství s nadřízenými

Člověk si myslí, že s nimi bude jíst hrušky, a podělí se o kamení. Mnozí vzali zaslíbení jako důvěrníci. Podobají se skývě k vytření talíře a čeká je stejný osud. Důvěrnost vladaře není přízní, je to daň. Mnozí rozbijí zrcadlo, protože jim připomíná jejich ošklivost. Neradi vidíme toho, kdo nás mohl zahlédnout, a nerad je viděn ten, kdo zahlédl něco nedobrého. Nikdo nám nemá být příliš zavázán, a nejméně člověk mocný. Závazkem ať je spíš dobrodiní, které jsme prokázali, nežli laskavost, kterou jsme přijali. Zvláště důvěrnosti mezi přáteli jsou nebezpečné. Ten, kdo sdělil druhému svá tajemství, stal se jeho otrokem; a ve vztahu k vladařům je to nepřirozený stav, který dlouho nevydrží. Mocní lidé touží znovunabýt ztracenou nezávislost a kvůli tomu skončují se vším, i se spravedlností. Tajemstvím tedy ani nenaslouchejme, ani je neříkejme.

238. Vědět, čeho se nám nedostává

Mnozí by byli dokonalými osobami, kdyby jim nechybělo cosi, bez čeho nikdy nedospějí k vrcholu dokonalosti. U některých lidí lze zjistit, že by mohli znamenat velice mnoho, kdyby si dali pozor na docela málo. Chybí jim vážnost, a tím se snižují jejich veliké vlohy; jiným zas přívětivost povahy, což je nedostatek, který brzy postrádají jejich přátelé. U jedněch je žádoucí rozhodnost, u jiných

zdrženlivost. Všechny tyto nedostatky, pokud se jim zavčas věnuje pozornost, mohou být snadno odstraněny, vždyť péčí se může ze zvyku učinit druhá přirozenost.

239. Nebýt nadmíru důmyslný

Důležitější je být rozumný. Vědět víc, nežli je záhodno, znamená ztrácet ostří, protože břitkost druhých je otupí; bezpečnější je ověřená pravda. Je dobré mít svůj rozum, ale ne poučovat. Přílišné rozklady nejspíše rozladí. Lepší je zdravá a důkladná soudnost, která nehloubá víc, nežli je třeba.

240. Umět využít nevědomosti

Největší mudrc hraje někdy s touto kartou, a vyskytnou se okolnosti, kdy nejlepším věděním je projevat nevědomost. To neznamená, že nemáme být znalí; pouze máme předstírat, že neznáme. Málo platí být moudrý vůči nevědomcům a být rozumný vůči bláznům: s každým se má mluvit jeho jazykem. Není nevědomý ten, kdo nevědomost předstírá, ale ten, kdo je jí postižen; a tou je nevědomost prostá, ne ta obojaká, neboť až k ní se dopracovalo umění lsti. Aby byl člověk oblíben, musí použít jediného prostředku: odít se kůží nejtupějšího hovádka.

241. Žerty snášet, ale nepoužívat jich

První věc je projevem velkorysosti, druhá závazkem slušnosti. Ten, kdo při zábavě se hned cítí dotčen, velmi se podobá zvířátku, a projevuje se ještě hůř. Dobrý žert je příjemný, vždyť umět

jej přijmout je projevem našich schopností. Ten, kdo se jím urazí, zavdává příčinu, aby ho znovu popíchl. Nejlepší je posměšné žerty nechat být, a nejnebezpečnější, navracet je zpět. Největší pravdy byly vždycky řečeny v žertu. Neexistuje proto věc, která by vyžadovala větší pozornost a pohotovost. Dříve, nežli si s nimi začneme, máme vědět, jakou míru jich snese povaha toho, komu jsou určeny.

242. Směřovat k cíli

Někteří lidé všechno snažení vypotřebují na počátku a nic nedovedou k cíli; pokoušejí se, ale nepokračují dál: je to nestálost povahy. Nikdy nedosáhnou chvály, protože za ničím nejdu; všechno skončí bez konce. U jiných je to plod netrpělivosti ducha, což je vada Španělů, kdežto trpělivost je předností Belgičanů. Ti věci dokončí, kdežto tamti s nimi skončují; aby Španělé překonali nesnáz, nelitují potu, avšak spokojí se porážkou, aniž završí vítězství: dokazují, že by mohli, ale nechtějí. To je vždycky nedostatek: buď neschopnost, anebo lehkovážnost. Je-li dílo dobré, proč je nedokončit? A je-li špatné, proč bylo započato? Chytrý muž nechť tedy zabije zvěř a nespokojí se tím, že ji vyplašil.

243. Nebýt jen holubicí

Je třeba střídat lstivost hada s prostotou holubice. Není nic snazšího než oklamat poctivce: mnoho věří ten, kdo nikdy nelže, a mnoho důvěruje ten, kdo nikdy nepodvádí. Být oklamán není vždy důsledek hlouposti, ale leckdy dobroty. Dva druhy osob se dokážou uchránit škody: ti poučení, neboť to bylo na jejich účet, a ti zchytralí, neboť to bylo na účet cizí. Nechť nedůvěra je proto natolik bystrá, nakolik zchytralá je pleticha. A nikdo ať nechce být do té míry poctivým

mužem, aby druhému poskytl příležitost stát se nepoctivcem; ať je zkrížen z holubice a hada; ne jako obluda, ale jako div.

244. Umět zavazovat

Někteří lidé proměňují vlastní dobrodiní v cizí a zdá se, anebo to dávají na srozuměnou, že poskytují laskavost, když ji přijímají. Jsou tak zběhlí, že žádajíce prokazují čest, a svůj prospěch vyměňují za cizí úctu; věci nachystají tak, aby se zdálo, že druzí jim poskytují povinnou službu, když je obdarovávají, a touto podivnou politikou převracejí zásady závazku; přinejmenším pak zpochybňují, kdo komu prokazuje laskavost: za cenu pochvaly si kupují to nejlepší, a projevujíce zalíbení v nějaké věci, prokazují druhému čest a lichotí; používají zdvořilosti, aby učinili dluh z toho, co mělo být projevem jejich vděčnosti. Takto převádějí závazek z pasíva v aktivum, jsouce chytřejšími politiky než grammatiky. Je to veliká obratnost, avšak obratnější by bylo přijít jim na to a odstranit takovou hloupost: vrátit jim jejich pocty a nazpět si vzít svůj prospěch.

245. Uvažovat občas osobitě, a ne jako ostatní

Dokládá to vyšší schopnosti. Neoceňujeme toho, kdo nám nikdy neodporuje; není to známkou lásky k nám, ale k sobě; nenechme se oklamat lichotkou a neoplácejme ji, ale odsudme. Také si považujeme za čest, že nás někteří lidé pomlouvají, a zvláště ti, kteří o všech dobrých mluví zle. Naproti tomu necht' nás mrzí, když naše záležitosti jsou po chuti všem, neboť je to známkou, že nejsou dobré: vždyť to dokonalé náleží nemnohým.

246. Nikdy neposkytovat zadostiučinění tomu, kdo o ně nežádal

A kdyby požádal, je přečinem, je-li ho přes míru. Omlouvat se dřív, nežli je k tomu důvod, znamená obviňovat se; vždyť pouštět si žilou při dobrém zdraví je totéž co pošilhávat po zlu a škodě. Předčasná omluva probouzí nedůvěru, jež dosud spala. Moudrý muž nemá ani dávat najevo, že ví o cizím podezření; to jako by šel vstříc urážce. Musí hledět vyvrátit je svým poctivým jednáním.

247. Vědět trochu víc a žít trochu méně

Jiní uvažují naopak. Lepší je však v klidu přemítat nežli se v chvatu starat. Nic není naše, pouze čas, a v něm žije ten, kdo nemá jiný příbytek. Je stejným neštěstím utrácet cenný život v práci tělesné jako v přemíře práce duševní. Člověk se nemá přetěžovat ani prací, ani závistí: maří se tím život a ničí duch. Někteří to vztahují i na vědění, avšak ten, kdo neví, nežije.

248. Nedávat za pravdu tomu poslednímu

Vyskytují se lidé poslední vyslechnuté zprávy, neboť nepřístojnost vždycky jde krajní cestou. Jejich uvažování a vůle jsou z vosku; kdo přijde poslední, vtiskne jim pečeť a vymaže všechny předchozí. Takoví nejsou nikdy získáni, protože stejně snadno se ztrácejí; každý je nalíčí svou barvou. Nehodí se za důvěrníky, po celý život jsou dětmi. A tak jsouce nestálí v názorech i sklonech, neustále kolísají; a protože kulhají ve vůli i úsudku, kloní se na tu i onu stranu.

249. Nezačínat žít život tam, kde jej máme ukončit

Někteří si dopřávají odpočinek na počátku a únavu ponechávají na konec. Nejdříve však má být to podstatné a potom, zbude-li čas, to vedlejší. Jiní chtějí zvítězit, dřív než bojovali; někteří začínají vzdělání tím, na čem nejméně záleží, a vážné a užitečné studium nechávají na dobu, kdy jim končí žití; a jiný zas dosud nezačal kupit jmění, a už se mu rozplývá. Metoda, jak umět a moci žít, má podstatný význam.

250. Kdy máme uvažovat opačným způsobem?

Když se s námi mluví zlomyslně. U některých lidí všechno se musí chápat obráceně: „ano“ je „ne“ a „ne“ je „ano“. Hovořit špatně o nějaké věci se považuje za její oceňování, protože ten, kdo ji chce pro sebe, znevažuje ji pro druhé. Ne každá chvála je dobrořečením, ježto někteří, aby nechválili dobré, chválí i zlé; a pro koho nikdo není zlý, nikdo nebude ani dobrý.

251. Je třeba vynaložit prostředky lidské, jako by nebylo božských, a božské, jako by nebylo lidských

Je pravidlo velkého učitele²⁴ a netřeba k němu komentáře.

252. Ne všechno sobě, ne všechno druhým

Obojí je pokleslá tyranie. Kdo má rád pouze sebe, má rád všechny věci pro sebe. Takoví lidé nedokážou ustoupit v nejmenším ani

24 Je jím svatý Ignác z Loyoly, zakladatel jezuitského řádu.

opustit kousíček svého pohodlí. Nikomu za nic nevděčí, důvěřují jen svému štěstí; jenomže taková opora obvykle zradí. Leckdy je vhodné být také pro druhé, aby druzí byli pro nás, a kdo má veřejný úřad, musí být i otrokem veřejnosti; a ne-li, ať složí úřad a s ním i břímě, jak řekla ona stařena Hadrianovi. Naproti tomu jiní lidé jsou zcela pro cizí, neboť nerozum nikdy nezná míru, a to k vlastní škodě; nemají pro sebe den ani hodinu, ale pro cizí tolik, že kdosi takový byl nazván „ten pro všechny“. Týká se to jejich rozumu, neboť u druhých vědí co a jak, ale u sebe jsou bezradní. Moudrý muž ať vezme na vědomí, že nikdo nehledá jeho, ale u něho anebo skrze něho svůj prospěch.

253. Nebýt nad míru srozumitelný

Většina si neváží toho, čemu rozumí, a ctí pouze to, co nechápe. Věci, aby byly ceněny, musí přijít draho. A člověk bude veleben, když nebude pochopen; vždycky se musí jevit moudřejším a rozumnějším, nežli to vyžaduje ten, s kým jedná; tak o sobě vzbudí vysoké mínění, musí to však být uměřené, ne přehnané. Jestliže při styku s moudrými ne ve všem platí rozum, na většinu platí překvapení; nesmí se jim poskytnout příležitost k výhradám, musí se zaměstnat snahou pochopit. Zpravidla cosi velice chválí, a jsou-li dotázáni, neumějí sdělit důvod, protože všechno skryté ctí jako tajemství a vynášejí to, nač slyší chválu.

254. Nepodceňovat malé zlo

Neboť nikdy nepřichází osaměle, ale jedno s druhým, stejně jako štěstí. Štěstí i neštěstí zpravidla jde tam, kde je ho víc; proto všichni prchají od nešťastníka a přimykají se k šťastlivci; dokonce

holubice při vši své prostotě se slétají na nejzářivější věž. Nešťastníkovi se ničeho nedostává: rozumu ani pohodlí; a on sám schází sobě. Jestliže neštěstí spí, nesmí se budít. Stačí malé uklouznutí, a pád je osudný a neví se, kde mu bude konec. Stejně jako žádné blaho nebylo úplné, ani zlo se nikdy nezavršilo. Pro to, které přichází shůry, platí trpělivost, pro to, které zdůli, rozvážnost.

255. Umět prokazovat dobro

Málo, ale častokrát. Nikdy však snaha nemá přesáhnout možnosti; kdo dává hodně, nedává, nýbrž prodává. Vděčnost se nemá vyžadovat do krajnosti, protože nemůže-li už dál, rozbije vzájemný vztah. K tomu, abychom druhé ztratili, postačí příliš si je zavazovat; aby nemuseli oplácet, stáhnou se a z vděčných se stanou nepřátelé. Modla před sebou nikdy nesnesla sochaře, který ji vytesal, a tak ani zavázaný člověk nechce mít na očích svého dobrodince. Dávání je veliké umění: ať stojí málo, ale je velice žádoucí, aby o to víc bylo ceněno.

256. Být ve střehu

Proti hrubcům, hašteřivcům, domýšlivcům a veškerému druhu hlupáků. Lze jich potkat mnoho a moudrost spočívá v tom, minout je. Takový muž ať se každý den rozmyslně ozbrojí před zrcadlem své opatrnosti, a potom zvítězí v střetnutích s hloupostí. Ať je ve střehu a nevystaví svou pověst nízkým náhodám: neboť muž vybavený moudrostí nebude napadán drzostí. Najít správný směr ve styku s lidmi je nesnadné, protože je tu plno úskalí urážek: nejbezpečnější je poradit se s Odysseem o chytrosti a uhnout jim; zde mnoho platí lstivý únik. Především je třeba použít zdvořilosti, protože je jedinou zkratkou na cestě z nesnází.

257. Nikdy nepřipustit roztržku

Protože z ní vždycky vyjdeme s porouchanou pověstí. Kdokoli se hodí za nepřítele, ne však za přítele. Málo lidí je schopno konat dobro, a téměř všichni zlo. Jakmile orel se rozkmotří s chrobákem, nemá jisté hnízdo ani v náručí Jupitera. Spárem úhlavního nepřítele rozdmýchají potměšilci oheň, neboť dlouho čekali na svou příležitost. Ze zkažených přátel bývají nejhorší nepřátelé; obviňují druhé z nectností, podle vlastního sklonu. Z těch, kteří tomu přihlížejí, každý mluví, jak cítí, a cítí, jak chce, a tak odsuzuje všechny; buď na začátku, že jim chybí prozíravost, buď na konci, že trpělivost, a vždycky, že moudrost. Kdyby rozchod byl nevyhnutelný, necht' je omluvitelný: lepší vlažná přízeň nežli divoká zlost. A zde je na místě poznámka o důstojném ústupu.

258. Vyhledat někoho, kdo by nám pomáhal snášet neštěstí

Tak člověk nikdy nebude sám, a tím spíš ne v nebezpečích, neboť tehdy jakoby se na něho navalila veškerá zášť. Někteří lidé si myslí, že na sebe strhnou všechnu moc, a zatím na sebe soustředí všechnu zlobu. V druhém má člověk někoho, kdo by ho ospravedlnil anebo mu pomohl snášet příkoří. Na dva si tak snadno netroufne ani osud, ani dav. Ba právě proto chytrý lékař, ježto špatně léčil, dobře si vybere pod záminkou porady někoho, kdo by mu pomohl nést máry; je třeba rozdělit břímě i hoře, protože neštěstí na jedněch bedrech se dvojnásobí a neunese.

259. Předcházet křivdám a učinit z nich laskavosti

Moudřejší je vyhnout se jim, nežli se za ně mstít. Obratně jedná ten, kdo si učiní důvěrníka z toho, kdo mu měl být sokem, a ochránce své pověsti z těch, kdo ji ohrožovali. Má velikou cenu umět si druhého zavázat; kdo strávil čas vděčností, odňal jej příkoří. Takové je umění žít: proměňovat hořkosti v radosti. Proto ze samotné zlovůle vytvořme důvěru.

260. Nikomu zcela nenáležet a nikoho nemít zcela pro sebe

Zde nedostačuje ani pokrevnost, ani přátelství, ani svírající závazek, protože je velký rozdíl v tom, odevzdat někomu srdce, anebo vůli. I nejsilnější spojení připouští výjimku; tím se ještě neruší zákony zdvořilosti. Přítel si vždycky vyhradí nějaké tajemství pro sebe, a sám syn se před otcem s něčím skryje. Některé věci se střeží před jedněmi a tytéž se sdělí druhým, a naopak. A tak člověk všechno poskytne, anebo všechno odepře, a tím vymezí hranice vzájemného vztahu.

261. Neseťvát v omylu

Někteří lidé ze svého omylu činí svou povinnost, a protože začali chybovat, připadá jim ctností pokračovat v tom. V nitru svůj omyl přiznávají, a na veřejnosti hájí; a tak zatímco z počátku své pošetilosti byli označeni za neopatrné, nyní, když v ní setrvávají, jsou prohlášeni za hloupé. Ani neuvážený slib, ani mylné rozhodnutí nevytvářejí závazek. Nicméně takto někteří prodlévají ve své prvotní neomalenosti a vpřed vlečou svou omezenost; patrně chtějí být důslednými hlupáky.

262. Umět zapomínat

Je to víc štěstí než umění. Věci hodné zapomnění jsou nejčastěji připomínány. Paměť je nejen hanebná, protože selhává, když jí bylo nejvíc zapotřebí, ale i svéhlavá, protože poslouží, když to není vhod. Má-li probudit trýzeň, je zevrubná; má-li přivodit potěšení, byla liknavá. Mnohdy je lékem k nápravě zla zapomenout na ně, avšak je to prostředek, na který se zapomíná. Je proto správné přimět paměť k poslušnějším mravům, vždyť dokáže poskytnout štěstí anebo peklo. Výjimku tvoří lidé spokojení sami se sebou, protože ve stavu nevinnosti užívají svého prostoduchého štěstí.

263. Nevlastnit mnohé příjemné věci

Více jich užijeme, jsou-li cizí, než jsou-li vlastní; vždyť první den se z nich těšívá jejich pán, a po ostatní dny ostatní. Cizích věcí užíváme se zdvojeným požitkem, to jest bez obav z jejich opotřebení a s radostí z jejich novosti. To, co nevlastníme, nám chutná víc; dokonce i cizí voda nám připadá jako nektar. Vlastnictví věcí, kromě toho, že umenšuje naše potěšení, zvětšuje naše mrzutosti: buď při jejich půjčování, buď při nezapůjčení. Ve skutečnosti je máme pouze pro druhé a nadělají nám víc nepřátel nežli vděčných dlužníků.

264. Nemít nedbalé dny

Osud si z nás rád tropí žerty a překoná každý druh překážky, jen aby nás zastihl nepřipravené. Důmysl, moudrost i odvaha musí proto být stále připraveny podstoupit zkoušku, ba i krása, protože den její samolibosti bude dnem její potupy. Když nejvíce bylo zapotřebí

opatrnosti, vždycky chyběla; avšak nemyslet je jako klopýtnout k vlastnímu pádu. Lstí cizí pozornosti bývá také toto: překvapit naše vlastnosti v bezstarostném stavu a podrobit je přísnému hodnocení. Dny okázalosti jsou dobře známy a zchytralost druhých je proto míjí; zato si zvolí den, kdy se to nejméně čeká, a v něm zkouší naši cenu.

265. Umět postavit podřízené před nesnadné cíle

Nebezpečí v pravou chvíli udělalo osobnosti z mnohých, podobně jako pád do vody vychovává plavce; tímto způsobem mnozí v sobě objevili statečnost, a dokonce vědění, vždyť by zůstaly zasuty v jejich nesmělosti, kdyby se nenaskytla příležitost. Tíseň je proto šťastnou náhodou věhlasu; a je-li někdo vystaven nebezpečí ztráty cti, vykoná za tisíc. Toto ponaučení výtečně znala katolická královna Isabela, jakož i všechny ostatní, a této moudré přízni vděčil za svou slávu Velký kapitán. A mnoho jiných za svou nesmrtelnost: takovýmto důmyslem se z nich stali velcí lidé.

266. Nebýt zlý ze samé dobroty

A je jím ten, kdo se nikdy nerozohněvá; lidé, kterých se nic nedotkne, nejsou zralými osobami. Neprojevuje se tu netečnost, ale neschopnost. V pravou chvíli se rozzlobit je činem osobnosti. Vždyť ptáci se velmi rychle vysmívají pouhým strašákům. Strídat hořké se sladkým je důkazem dobrého vkusu: samá sladkost je pro děti a hlupáky. Považujeme za velké neštěstí ze samé dobroty se zahubit v tomto smyslu pokleslých smyslů.

267. Hedvábná slova a laskavé založení

Šípy pronikají tělo a zlá slova duši. Dobrá pastilka způsobí, že ústa příjemně voní: je vybraným uměním života umět prodávat vzduch. Nejvíce věcí se platí slovy; ta postačí, aby se docílilo nemožného. Ve vysokých sférách se obchoduje vzduchem: jediné dýchnutí vladaře roznítí dychtivost. Stále je třeba mít ústa plná cukru a sypat jimi slova, která pak chutnají dokonce i nepřátelům. Být laskavý je jediný způsob, jak být lidem příjemný.

268. Moudrý at' učiní na počátku to, co hlupák na konci

Jeden i druhý konají totéž, pouze se liší v době; první to dělá v pravou chvíli, druhý ne. Ten, kdo si na začátku oblékl rozum naruby, ve všem ostatním postupuje stejně; nohama šlape po tom, co si měl posadit na hlavu, levici dělá z pravice a takto levý je na všechno; stačilo však si to zkraje ujasnit. Takto násilně se prosazuje to, co se mohlo dosáhnout s potěšením; moudrý muž hned vidí, co se má učinit později anebo dřív, a provádí to s radostí a ke cti svého jména.

269. Využít své novoty

Dokud je člověk nový, je vážený. Novota se líbí, zpravidla svou rozmanitostí; osvěžuje se jí vkus, a proto se více cení zářící průměrnost nežli obvyklý vrchol. Výjimečnost se otře a zestárne. Je ale třeba si uvědomit, že sláva novosti potrvá krátce: za pár dní si jí přestanou vážit. Umějme tedy užít tyto rané plody ocenění a vytěžme z prchavé přízně všechno, oč bychom mohli usilovat; protože pomine-li žár svěžesti, vašeň ochladne a zalíbení se opět

promění v nevoli, jako vždy. A věřme, že všechno mělo svůj den, a že všechno pominulo.

270. Jeden ať neodsuzuje to, co se zamlouvá mnohým

Na určité věci je něco dobrého, když uspokojuje mnohé, a třebaže je to nepochopitelné, líbí se. Schválná osobitost je vždycky protivná; a je-li pomýlená, i směšná; spíš si uškodí svou špatnou představou nežli svou výhradou; se svým pochybným vkusem nakonec zůstane sama. Nedokáže-li objevit ono dobré, ať raději skryje svou omezenost a neodsuzuje všechno šmahem; vždyť špatný vkus se zpravidla rodí z nevědomosti. To, co všichni říkají, buď tak je, anebo chce být.

271. Ten, kdo zná málo, ať se v každém oboru drží toho, co zná bezpečně

Neboť i když není považován za bystrého, alespoň bude považován za důkladného. Ten, kdo umí, může se odvážit a jednat podle libosti, avšak umět málo a podstupovat nebezpečí, je totéž co dobrovolně se vrhat do propasti. Tehdy je správné držet se po pravé straně, protože to, co je ověřené, nemůže selhat. Pro omezené vědomosti volme širší cestu; a za každých okolností, při věděni i nevěděni, je moudřejší dát přednost jistotě před osobitostí.

272. Prodávat věci za cenu zdvořilosti

O to víc jimi zavazujeme. Čím méně žádá ten, koho vede osobní zájem, tím více dává ten, koho zavazuje šlechtnost. Zdvořilost

neobdarovává, ale je závdavkem, stejně jako šlechtnost je největším závazkem. Pro dobře vychovaného muže není dražší věc nežli ta, kterou mu věnujeme; to jako bychom mu ji prodali za dvojnásobnou cenu: za cenu její hodnoty a naší zdvořilosti. Pravdou však je, že pro bídáka je štědrá pozornost hatmatilkou, protože nechápe řeč vybraného chování.

273. Pochopit založení toho, s kým máme co činit

Abychom poznali jeho záměry. Je-li dobře poznána příčina, pozná se i její účinek; zprvu v ní a potom v jejím působení. Trudnomyslný člověk vždycky věští pohromy, a pomlouvač provinění; vše nejhorší je jim k službám, a ježto neberou na vědomí přítomné dobro, ohlašují případné zlo. Vášní stížený člověk vždy hovoří jinak, než jak se věci ve skutečnosti mají: nepromlouvá z něho rozum, ale vášně. Jeden každý se projevuje podle svého zaujetí a své nálady a všichni jsou velice vzdáleni pravdě. Umějme tudíž rozluštit tvář a přečíst duši v jejich známkách; poznejme toho, jenž se napořád směje z méněcennosti, a toho, jenž nikdy z přetvářky; chraňme se zvědavce, buď že je dotěrný, buď že šíří klevety. Nečekejme nic dobrého od člověka vadného, neboť takoví se obvykle mstí přírodě; protože ona je tak málo poctila, ani oni ji nectí. Co se týče krásy: kolik jí bude, tolik bývá i hlouposti.

274. Být přitažlivý

To je kouzlo moudré zdvořilosti. Necht' tato dvorná udička poslouží víc k získání vůle nežli prospěchu, anebo obojího; zásluhy nedostávají, pokud nejsou podpořeny laskavostí, neboť ta je činí vítanými, jsouc nejpraktičtějším nástrojem svrchovanosti. Stát se předmětem

přízně je štěstí, avšak je třeba vzít na pomoc chytrý um, vždyť kde je vzácný přírodní dar, tam se lépe prosadí i dovednost. Zde pak se rodí přívětivá náklonnost, s níž se docílí všeobecné obliby.

275. Být obyčejný, ne však neslušný

Nebudme neustále strojení a protivní; neslučuje se to se zdvořilostí. Musíme poněkud slevit z vlastní důstojnosti, abychom získali na obecné oblibě. Někdy lze jít toutéž cestou jako všichni ostatní, přitom si však dávat pozor, protože kdo je považován za hlupáka na veřejnosti, nebude považován za moudrého v soukromí. Více se ztratí v jednom dni nevázanosti, nežli se vyzískalo po všechny vážné. Není však záhodno být stále výjimkou: ojedinělostí totiž zavrhujeme druhé; tím méně se hodí strojenost: ponechme ji jejímu pohlaví; ba i v duchovních věcech je směšná. Pro muže je nejlepší, muži se podobat, vždyť žena dokáže dokonale napodobit mužnost, ale naopak to není možné.

276. Umět obnovit ducha pomocí přírody i umění

Tvrdí se, že během sedmi let se změní lidská povaha; kéž to poslouží k zlepšení a povznesení i lidského vkusu. Po prvních sedmi letech nastoupí rozum; necht' v každém dalším údobí nastoupí i nová dokonalost. Pozorujme tuto přírodní změnu, abychom jí byli nápomocni a také u ostatních očekávali zlepšení. S tím souvisí, že mnozí změnili své chování buď se stavem, anebo postavením; a leckdy se to zpozoruje, až když změna překročí meze. V dvaceti letech je člověk páv, v třiceti lev, ve čtyřiceti velbloud, v padesáti had, v šedesáti pes, v sedmdesáti opice, a v osmdesáti je nic.

277. Okázalý muž

Vystavuje na odív své vlohy. Každá má svůj čas: je třeba ho využít, protože ne každý den bude dnem jejího triumfu. Vyskytují se vzácné bytosti, na nichž to málo, co mají, září mnoho, a to mnoho dokonce budí obdiv. Když okázalost se spojí s výjimečností, stává se divem. Vyskytují se i honosné národy, a španělský je jím nadmíru. Světlo se stalo příležitostí pro všechny tvory, aby zazářili v plném lesku. Schopnost se blýsknout ledasco vyplní, ledasco doplní a všemu skýtá druhé bytí, a zvláště když skutečnost je tomu nápomocná. Nebe, jež dává dokonalost, chystá i okázalost, neboť jedna bez druhé by byla nesnesitelná. V projevech okázalosti je třeba uplatnit umění: i to nejskvělejší záleží na okolnostech a nemá vždy svou lhůtu; okázalost dopadla zle, když se s ní minula. Žádná jiná vlastnost nevyžaduje menší strojenost nežli tato; okázalost vždycky uhynula na podobnou vadu, protože je blízká marnivosti, a ta zas opovržení. Okázalost musí být umírněná, aby neskončila v pokleslosti, vždyť u moudrých lidí má její přemíra špatný zvuk. Častěji spočívá v němé výmluvnosti, v předvádění dokonalosti jakoby mimochodem, neboť její moudré utajení je jejím nejchvályhodnějším předvedením: sama tato střídmost nejmíc pobízí zvědavý obdiv. K jejím velkým obratnostem patří, že nikdy neodhaluje veškerou dokonalost naráz, ale nechává ji objevovat postupně, kousek po kousku; nechť jedna krása povzbudí druhou, a větší, a chvála první je příslibem dalších.

278. Nechtít být nápadný

Vždyť budou-li příliš komentovány, stanou se vadami samy naše přednosti. Tento sklon se rodí ze snahy o jedinečnost, jenomže ta vždycky byla kárána; jedinečný člověk zůstane osamocen. Dokonce i to, co je pěkné, přesáhne-li okolí, poškodí pověst, neboť

co si vynucuje pozornost, to uráží, a tím víc to platí o jedinečnosti pochybné. I skrze své neřesti chtějí být někteří lidé známí, vyhledávající původnost v ničemnosti, aby dosáhli této bezectné cti. Ba i v moudrosti se přemíra zvrhává v mudrování.

279. Neodporovat odporujícím

Je třeba rozlišit, kdy se odporuje z vychytralosti a kdy z nevychovanosti; ne vždy jde o tvrdohlavost, leckdy je to lest. Pozor tedy, abychom nenarazili na první a neupadli do druhé. Největší ostražitost je třeba uplatnit proti špehům naší mysli; zde není lepšího protiúskoku nežli nechat vězet v zámku klíč opatrnosti.

280. Správný muž

Se slušným jednáním je konec, závazky se nedodrží, málokdy se vidí slušnost mezi lidmi: za nejlepší službu se dostává nejhorší ocenění a tak to chodí všude. Jsou národy, které jako celky tíhnou k špatnostem; od jedněch se lze nadít zrady, od druhých nestálosti, od třetích podvodu. Špatné jednání cizích necht' tedy poslouží ne za příklad k následování, ale k bdělosti; neboť při pohledu na bídné počínání je poctivost v nebezpečí, že bude zviklána. Avšak správný muž kvůli tomu, čím jsou jiní, nikdy nezapomene, čím je on.

281. Přízeň moudrých

Více se cení vlažné „ano“ jedinečného muže nežli všecken obecný potlesk, protože řiháním davu se člověk nepovzbudí. Moudří promlouvají s porozuměním, a tak jejich chvála vyvolává

nesmrtelné uspokojení. Soudný Antigonus omezil celé jeviště své slávy na Zenona, a Platon nazval jedinou svou školou Aristotela. Někteří se však starají pouze o to, aby naplnili žaludek, byť sprostým smetím. Dokonce i panovníci potřebují spisovatele a jejich per se bojí více nežli ošklivé ženy štětců.

282. Používat nepřítomnosti

Bud' kvůli úctě, bud' kvůli ocenění. Jestliže přítomností se věhlas umenšuje, nepřítomností mohutní; ten, kdo nepřítomen byl považován za lva, přítomen je směšným plodem hory. Dotkneme-li se vloh, ztrácejí lesk, protože dřív spatříme skořápku vnějšku nežli jádro ducha. Představivost předbíhá zrak, a klam, který obvykle vstupuje sluchem, vycházívá očima. Dobré jméno si uchová ten, jenž setrvává v odlehlém středu svého smýšlení; vždyť i fénix odlétá, aby více zazářil, aby byl cílem touhy a ocenění.

283. Vynalézavý muž

Předpokladem je přemíra důmyslu, avšak čím ten by byl bez zrnka šílenství? Vynalézavost je tudíž věcí důmyslných; správná volba věcí rozumných. Ale je i věcí milosti, a té nejvzácnější, protože správné volby docílili mnozí, kdežto správného objevu málokterí, a byli prvními ve výtečnosti a v čase. Novinka je lichotivá, a je-li zdařilá, dvojnásob krásnější to dobré. V záležitostech soudu je nebezpečná, protože může být paradoxem; v záležitostech důmyslu je chvályhodná; a jsou-li zdařilé obě, zaslouží potlesk.

284. Nebýt vtíravý

Takový bývá opovrhován. Je třeba si vážit sebe, chceme-li být vážení. Spíš si být lakomcem nežli marnotratným synem; přijdeme-li jako vytoužení, budeme i dobře přijati; nikdy se nedostavuj, leda jako přivolaný, a nikdy neodcházej, leda jako vyslaný. Ten, kdo sám se vnucuje, dopadne-li zle, uvalí na sebe všechen hněv, a dopadne-li dobře, nedočká se vděku. Vtíravý člověk je smetištěm opovržení, a právě proto, že se vtírá bez studu, s hanbou bývá vykázan.

285. Nezahynout na cizí neštěstí

Poznejme toho, kdo uvízl v blátě, a vezme, že nás zavolá, abychom si poskytli útěchu ve vzájemné nouzi. Takoví lidé hledají, kdo by jim pomohl nést neštěstí, a ti, kdo v blahobytu se k nám obraceli zády, nyní k nám vztahují ruku. Je zapotřebí veliké obezřetnosti s těmi, kteří se topí, abychom jim pomohli bez vlastní úhony.

286. Nenechat se vším a všemi zavázat

Znamenalo by to stát se otrokem, a to obecným. Jedni se narodili šťastnější než druzí: ti první, aby dobro konali, ti druzí, aby je přijímali. Cennější je však svoboda nežli dar, protože se ztrácí. Těšme se, když mnozí závisejí na nás, a ne my na jediném. Vláda neskýtá jiný zisk, než že můžeme konat víc dobra. Především není správné považovat za laskavost povinnosti, které na sebe bereme; cizí vychytralost se nejčastěji postará, abychom si to uvědomili.

287. Nikdy nejednat v rozvášnění

Všechno se pokazí. Necht' za sebe nejedná ten, kdo není při sobě, vždyť vášeň vždycky vyhostí rozum. Tehdy ať se dá zastoupit jiným, rozvážným, a bude jím člověk bez vášně: vždy víc vidí ti, kteří přihlížejí, nežli ti, kteří hrají, ježto tamti jsou klidnější. Jakmile zjistíme, že jsme rozrušeni, ať rozum zatroubí k ústupu, aby se nám nezpěnila krev, protože ta vyřídí vše krvavě; vmžiku bychom si na mnoho dnů zjednali vlastní hanbu a cizí odsouzení.

288. Žít podle okolnosti

Jak jednání, tak uvažování, všechno se má řídit okolností; chtějme, když můžeme, vždyť zralá chvíle a čas na nikoho nečekají. V žití se neřídíme všeobecnými zásadami, ledaže by to bylo ve prospěch ctnosti, ani neukládejme přesné zákony naší vůli, protože zítra se budeme muset napít z vody, kterou dnes opovrhujeme. Někteří lidé jsou tak nesmyslně troufalí, že usilují, aby všechny okolnosti úspěchu se přizpůsobily jejich vrtochu, a ne naopak. Moudrý muž však ví, že cílem jeho rozvážnosti je zachovat se v souladu s okolností.

289. Největší hanba muže

Skládat důkazy, že je muž. V den, kdy ho druzí zahlédnou jako obyčejného smrtelníka, přestanou jej mít za boha. Lehkomyšlnost je největším protivníkem dobré pověsti. Tak jako důstojný muž je považován za víc než muže, povrchní za méně. Žádná jiná nectnost neubírá tolik na vážnosti, neboť lehkovážnost se s vážností neshodne. Povrchní muž nemůže být člověkem hluboké mysli; a tím spíš ne, kdyby šlo o starce, neboť toho sám věk zavazuje

k moudrosti. A třebaže touto hanbou jsou stíženi mnozí, o nic méně není zavrženíhodná.

290. Je štěstím spojit ocenění s láskou

Kdo je příliš milován, stěží si uchová respekt. Láska je totiž smělejší nežli nenávisť; náklonnost a úcta se dobře nesnášejí. Člověk nemá být příliš obávaný ani příliš milovaný. Láska s sebou nese i důvěrnost, a jakmile ta se objeví, mizí úcta. Je proto lepší být milován z ocenění než z citu; taková láska je hodna zralé osobnosti.

291. Umět zkoumat

Pozornost soudného muže nechť přitom soutěží se zdrženlivostí opatrného. Je třeba veliké soudnosti, má-li se poměřit soudnost druhého. Důležitější je znát povahu a vlastnosti osob nežli rostlin a kamenů. Toto je jeden z nejcitlivějších úkonů v životě; podle zvuku se poznají kovy a podle mluvy osoby. Slova dokládají poctivost, mnohem více však skutky. Zde je zapotřebí výjimečného postřehu, hlubokého pozorování, citlivé kritiky a rozumného ocenění.

292. Nechť osobnost stojí výš nežli povinnosti úřadu

Ne naopak. Jakkoli vysoké má kdo postavení, nechť ukáže, že jeho osobnost je přesahuje. Muž hojných schopností se rozlévá do šíře a osvědčuje ve svém zaměstnání. Naproti tomu úzkoprsý mu nedostojí a nakonec se zpronevěří povinností i pověsti. Velký Augustus si zakládal na tom, že větší je jako muž nežli jako

vladař. Zde se uplatní vznešenost ducha a k užitku je i moudrá sebedůvěra.

293. O zralosti

Vyzařuje z vnějšku, více však z mravů. Hmotná váha dodává cenu zlatu, mravní váha osobě; je ozdobou vloh a vyvolává úctu. Zevnějšek muže je průčelím jeho duše. Nejde tu o nehybnou nevědomost, jaká je vlastní povrchnímu, ale o velmi poklidnou autoritu. Ta promlouvá v sentencích a jedná se zdarem. Předpokládá hotového muže, který je natolik osobností, nakolik je zralý; když přestane být dítětem, začne být důstojný a hodný důvěry.

294. Mírnit se v názorech

Každý uvažuje, jak se mu to hodí, a uvádí pro to bezpočet důvodů. U většiny lidí názor je ve vleku zaujetí. Stává se, že se setkají dva proti sobě, a každý se domnívá, že pravda je na jeho straně; ta však je věrná a nikdy nenastavovala dvojí tvář. V tak citlivém bodě moudrý muž nechť postupuje obezřetně a tím jeho opatrnost napraví hodnocení postupu cizího; ať se občas postaví i na druhou stranu, ať prozkoumá protivníkovy pohnutky; potom se nestane, že by ho tak snadno odsoudil a sebe tak skvěle ospravedlnil.

295. Nebýt vychloubačný, ale udatný

Velice zasloužilé ze sebe dělají ti, kteří k tomu mají nejméně důvodů. Všechno nejapně obestírají tajemstvím, chameleonsky přijímají potlesk, a všem jsou důkladně pro smích. Marnivost byla vždycky

protivná; a zde je i směšná: mravenci slávy si takto vyžebrávají své statečné činy. Avšak naše největší přednosti máme co nejméně stavět na odív; spokojme se s činy a slova přenechme druhým. Svě skutky rozdávajme, ale neprodávajme. Ani nenajímejme zlatá pera, aby vypisovala špínu, a moudrost tím byla zhnusena. Snažme se být hrdinští, a ne se tak pouze jevit.

296. Muž vzácných a vznešených vloh

Ty nejpřednější dělají nejpřednější muže; jedna jediná se vyrovná bezpočtu prostředních. Jeden muž si přál, aby všechny jeho věci byly velkolepé, dokonce i běžné svršky;²⁵ tím spíš každý vynikající muž musí usilovat, aby takové byly vlastnosti jeho ducha. U Boha je všechno nekonečné a bezměrné; tak i u hrdiny všechno má být velké a majestátní, aby všechny jeho projevy a dokonce důvody byly přioděny vzácným, velkolepým majestátem.

297. Jednat vždycky jakoby před zraky druhých

Prozíravý je ten, kdo hledí, zda druzí na něho hledí, anebo pohlednou. Takový člověk ví, že i zdi mají uši a že to, co je špatně vykonáno, se neutají. Byť by byl sám, jedná jakoby před zraky celého světa, protože ví, že všechno vejde ve známost; již nyní hledí jako na svědky na ty, kdo se jimi dík zprávám v budoucnu stanou. Vždyť tomu, kdo si přál, aby byl všem na očích, nevadilo, že ve svém domě může být pozorován z domů cizích.²⁶

25 Je míněn španělský král Filip II..

26 Autor má na mysli Marka Livia Drusa.

298. Tři věci činí z člověka div

A jsou darem Svrchované Štědrosti; plodné nadání, hluboký rozum a vzácně vybraný vkus. Správně chápat je velikou předností, větší však je správně uvažovat. A porozumět správnému. Důmysl nemá vězet v zádech, protože by byl víc upachtěný nežli bystrý; myslit správně je plodem rozumových schopností. Ve dvaceti letech kraluje vůle, ve třiceti nadání, ve čtyřiceti soudnost. Vyskytují se duševní schopnosti, které vyzařují světlo jako oči rysa a v největší temnotě se nejvíc uplatní; jiné jsou příležitostné a vždycky odhalí to nejvhodnější: v množství i jakosti. Jak přešťastná plodnost! Dobrý vkus však sladí celý život.

299. Ponechávat o hladu

Má zůstat na rtech dokonce po nektaru. Neboť touha je mírou ocenění. Vybraná chuť i tělesnou žízeň jen lstivě podněcuje, ale neuhasí: je-li dobrého pomálu, je to nadvakrát dobré. Co přichází podruhé, velice upadá. Přesycení vkusu je nebezpečné, protože vyvolá odpor i k nesmrtelné hodnotě. Existuje jediné pravidlo, jak uspokojit: zastihnout chuť roznícenou předchozím hladem. Má-li se podniknout, budiž to raději netrpělivostí touhy nežli rozmrzelostí požitku; ztrýzněné štěstí je dvojnásob sladké.

300. Jedním slovem, svatý; tím je řečeno vše a naráz

Tato ctnost je svazkem všech dokonalostí, střediskem všeho štěstí; ona dělá z člověka bytost rozvážnou, pozornou, chytrou, moudrou, znalou, statečnou, ukázněnou, přímou, šťastnou, chvályhodnou, opravdovou, hrdinu v každém směru. Je trojí předpoklad štěstí:

být svatý, zdravý a moudrý. Ctnost je sluncem našeho malého světa a jeho hemisférou je dobré svědomí; je tak krásná, že získává přízeň Boha i lidí. Není milejší věci, nežli je ctnost, a není nenávidnější, nežli je neřest. Ctnost je třeba vzít vážně, to ostatní žertem. Schopnosti a velikost musí být měřeny ctností, ne štěstěnou; ona sama si vystačí: žije-li člověk, činí jej hodným lásky; zemřel-li, činí jej hodným památky.

Graciánovo Příruční orákulum

V knižní podobě se Příruční orákulum zrodilo roku 1647 v tiskárně španělského provinčního města Huesca, kde tehdy jeho autor Baltasar Gracián (1601 – 1658) působil na jezuitské škole jako profesor biblických studií. Bylo však publikováno pod jménem autora bratra Lorenza, a tím se vyhnulo řádovému schválení, stejně jako tři předchozí spisy z oblasti politicko-filozofických pojednání, nazvané *Hrdina* (El héroe, 1637), *Politik don Fernando Katolický* (El político don Fernando el Católico, 1640) a *Vychovaný muž* (El discreto, 1646), v nichž byl ztvárněn barokní hrdinský typ.

Nedbat souhlasu svých představených si Gracián zřejmě troufal proto, že měl významného zastánce v Juanu de Lastanosovi, místním vzdělaném šlechtici, k jehož dvorní společnosti se řadil. Lastanosa podporoval zveřejňování Graciánových děl a byl rovněž editorem Příručního orákula. V případě Orákula ovšem poskytoval záštitu spisovateli, který již získal značný ohlas. Vždyť *Vychovaný muž* došel chvály samého krále Filipa IV., a dokonce svitla naděje, že jeho autor se stane preceptorem králova syna Baltasara Carlose; nebýt ovšem toho, že princ předčasně zemřel, zvěčněn pouze známými Velázquezovými plátny.

Lastanosův podpis nacházíme také pod úvodní dedikací knihy. Není podstatné, zda mecenáš tuto dedikaci skutečně sepsal, anebo zda byla fingována Graciánem, protože pozornost zaslouží především její adresát don Luis Méndez de Haro. S ním vstupujeme na jeviště doby, která v Příručním orákulu našla svou vzácnou etickou, estetickou a filozofickou abstrakci.

Luis Méndez de Haro, první ministr slabého panovníka Filipa IV., se ujal kormidla španělské politiky v roce 1643. Vystřídal hrabětevévodu z Olivaresu, s jehož dvacetiletou vládní érou jsou spojena

válečná tažení proti Nizozemí a Francii, povstání v Katalánii a ztráta Portugalska. Za Olivarese, pro něhož nejnebezpečnějším evropským protivráčcem byl nepochybně kardinál Richelieu, „všechno špelo od zlého k horšímu“, řečeno Graciánovými slovy. Avšak naděje vkládaná Graciánem do nového politika byla lichá. Haro neuspěl ani jako politik, ani jako voják a Španělsko se nadále snášelo na „kole času“ do stínu dějin. Rok potom, co Gracián zveřejnil svých tři sta aforismů vytyčujících nároky kladené na hrdinu té doby, byl podepsán Vestfálský mír a Evropa získala své nové hegemony.

Chceme-li chvíli, kdy se Příruční orákulum dostává do rukou španělských čtenářů, zahlédnout ze středoevropského zorného úhlu, připomeňme si, že v Čechách se právě vyjednává o sloučení vysokého učení Karlova a Ferdinandova, jejichž posluchači budou o rok později pod vedením J. Plachého a za účasti B. Balbína odrážet na Starém Městě útok švédských vojsk, zatímco ve vzdálené vlasti obléhatelů Prahy J. A. Komenský z pověření svého podpůrce L. van der Geera pracuje na reformě švédského školství.

Složitost poměrů v Čechách a na Moravě po porážce stavovského povstání je jednou z příčin, proč se Graciánovy spisy v zdejším prostředí výrazněji nerozšířily, natož aby byly přeloženy do českého jazyka. Ačkoli toto prostředí je již značnou měrou duchovně ovládáno řádem, k němuž Gracián náležel, a v Praze působí jeho pyrenejští rodáci, například Rodrigo de Arriaga a Juan Caramuel z Lobkovic, oba významní představitelé soudobé teologie a filozofie, Graciánovy knihy se tu objeví pouze v kolejních nebo šlechtických knihovnách. V době jejich zrodu se v Čechách ze španělštiny sice už překládá, avšak pouze literatura pastorační a hagiografická.

Odlišný byl osud Graciánových spisů v ostatních evropských zemích. Roku 1648 přeložil diplomat Amelot de la Houssaie Příruční orákulum do francouzštiny. Překladatel, jenž krátce předtím pořídil také francouzské znění Machiavelliho Vladaře, věnoval svou práci králi Ludvíku XIV. Na jedné straně překlad svědčí o autoritě,

jíž se španělská kultura těšila ve Francii, na druhé straně jeho pozměněný titul, *L'homme de Cour*, jeho úvod přeplněný holdovacími lichotkami a jeho stylová úprava nesou stopy nově se rodícího vkusu. Amelotova verze se rychle rozšířila (doputovala dokonce do knihovny Lobkoviců), a byť poplatná pozměněnému literárnímu vkusu, posloužila za základ dalším cizojazyčným vydáním. Například anglickým, vycházejícím v 17. a 18. století, a italským, jichž bylo do konce 18. století osmnáct. Opakovaně vyšlo Orákulum v 18. století maďarsky, z toho dvakrát v Posony, dnešní Bratislavě. Do ruštiny je roku 1739 přeložil tajemník petrohradské akademie věd Sergej Volčkov; jeho práce se po jednadvaceti letech dočkala reedice. Polské znění se datuje rokem 1802. A zatímco znění holandské, pocházející z 18. století, je vysvětlitelné tehdejší španělskou přítomností v Nizozemí, může překvapit zjištění, že jedna ze čtyř latinských podob Orákula vznikla a byla roku 1692 publikována ve Švédsku a jiná byla roku 1752 tištěna v Košicích (Cassovia) a roku 1769 v Trnavě (Tyrnavia).

Pozoruhodným způsobem se Graciánova kniha šířila v zemích německého jazyka, konfesijně rozdělených. K přílivu španělské literatury do tohoto prostředí dochází již za renesance a je umocněn skutečností, že na císařský trůn dosedají panovníci buď rodem, buď výchovou, buď sňatkem spjatí se Španělskem. Velké oblibě se tu těšily spisy Antonia de Guevary (zemřel r. 1545), považovaného za představitele dvorní literatury. Ideální dvořanský typ, který Guevara ve svých knihách doporučoval, byl přijímán hlavně v jižních, převážně katolických zemích, například v Bavorsku. Zájem o tento druh literatury přetrvává v období baroka. Zástupce španělské koruny při bavorském dvoře, významný diplomat Diego de Saavedra y Fajardo (1584-1648), jenž pobýval i ve Vídni a v Münsteru se zúčastnil přípravných jednání k Vestfálskému míru, dal vytisknout svůj španělský spis *Ideální obraz křesťanského knížete* (*Idea de un*

príncipe político cristiano, 1640) dokonce v Německu. Touto dvorní literaturou sem byla otevřena cesta také Graciánovi.

První dva německé překlady Příručního orákula vznikly, rovněž pod vlivem Amelotovy verze, v 17. století a byly neseny barokní vlnou šířící se převážně z jihu. Avšak devatero vydání, k nimž došlo později, v průběhu 18. století, nabývá již odlišnou orientaci, což souvisí s emancipací většinou protestantských knížecích dvorů, na nichž tato literatura barokní dvorní moudrosti nachází vděčný ohlas především ve svém politickém, laickém významu.

Novou orientaci v přijímání Graciána zahájil Christian Thomasius (1655-1728), právník a filozof, průkopník osvícenství, který ve svých přednáškách na lipské univerzitě použil v roce 1687 Příručního orákula jako látky, s jejíž pomocí se obracel proti napodobování francouzských kulturních vlivů.

Od Thomasia se zřejmě vine linka ke Goethovi, který 18. června 1810 poznamenal do svého deníku, že četl L'homme de Cour, to jest německý překlad Orákula podržující titul ražený Amelotem; snad šlo o překlad Sauterův (Lipsko 1687), jehož exemplář si v Čechách do své knihovny pořídil také Ignác Karel z Šternberka (zemřel r. 1700), snad o překlad Weisbachův (Augsburg 1711), doprovobený Thomasiovým posudkem. U Goetha, zdá se, zachytil graciánovský signál filozof Arthur Schopenhauer, který si španělského autora oblíbil natolik, že jeho filozoficko-alegorický román *Kritikon* (El criticón, 1657, č. 1984) považoval za jednu z nejlepších knih světa. Své zaujetí dosvědčil tím, že roku 1832 nově a přímo ze španělštiny přeložil Příruční orákulum, jež však knižně bylo vydáno teprve roku 1861 v Lipsku, u Brockhause. Schopenhauerovo věhlasné Hand-Orakel dosáhlo celkem čtyřiceti vydání a v středoevropských zemích oživilo zájem o autora, který byl za postklasicistního údobí, a zvláště za romantismu, postrádajícího v jeho spisech citovou složku, pomíjen.

Problematickým důsledkem Schopenhauerovy péče o Graciánův odkaz byl punc klasika evropského pesimismu, který od

té doby na Graciánovi ulpěl. Naproti tomu příznivým důsledkem bylo obnovené studium graciánovské tematiky, oproštující ji od dědictví francouzských klasicizujících exegezí, pocházejících ještě z Amelotových překladů a komentářů.

Karl Borinski v monografii z roku 1894 přejal sice tezi o Graciánově pesimismu, nově však poukázal na některé etické a estetické kategorie, které se podle jeho přesvědčení v Graciánových dílech vyskytují poprvé, například pojem dobrý vkus. Zvláště pak vymezil Graciánovu etiku vůči Kantovi a jako první upozornil na produktivní sílu antiteze, jež se u Graciána objevuje dlouho před Hegelem. Borinského soudy o dva roky později doplnil a na složitější vztahy v středoevropské a zvláště německé recepci Graciánových knih upozornil hispanista Arturo Farinelli.

Z předchozího, byť neúplného přehledu vyplývá, že nejintenzivnější ohlas se Graciánovým dílům dostává v 17. a 18. století, to znamená v pozdním baroku a nastupujícím osvícenství. V tradici španělské kultury bývá Gracián považován za finální zjev baroka, za jednu z postav uzavírajících takzvaný zlatý věk národního písemnictví. Povahou svých spisů bývá řazen mezi moralisty. Tímto umístěním na sklonku jedné kulturní periody se ovšem zastírají vstřícné funkce, jaké tento Španěl zastal ne tolik vůči kultuře domácí, jejíž vývoj v jedné své fázi skutečně vrcholil a uzavíral se, jako vůči kulturám přejímajícím štafetu španělské kulturní univerzality. Stačí zde znovu připomenout překladatelský čin Amelota de la Houssaie, jehož francouzské znění Příručního orákula se stalo předlohou pro další cizojazyčné verze vznikající v době, kdy literární baroko již odznívalo nebo odznělo. Spíše nežli úzce literárně je proto vhodnější obecně situovat Graciána do myšlenkového prostoru, který se za jeho života otvíral mezi dosavadním teologickým a nově formulovaným matematicko-mechanickým výkladem světa, s následnou antropologickou etizací lidského individua.

Etická problematika leží v samých základech Příručního orákula. Spis byl napsán jako politicko-mravní návod pro dobový intelektuální a mocenský typ jihoevropské společnosti, která prošla rozrušujícím vlivem renesance a v 16. a 17. století se pokoušela o novou mravní integritu. Autoři takových knih stáli před těžkým dilematem, jak sladit machiavelliovský, materiálním zájmem podníčený a rozumem zdůvodněný způsob vlády s požadavkem politiky podřízené transcendentnímu zákonu. Machiavelliho pojetí se již před Graciánem stalo předmětem ostrých výhrad katolicky orientovaných moralistů, a to nejen proto, že roku 1557 bylo odsouzeno papežskou autoritou, ale i proto, že odporovalo duchu potridentské ortodoxní obnovy. Teoretici státního uspořádání Machiavelliho povahy jsou terčem kritiky jak Italů, například Giovanniho Botera, tak Španělů, především Pedra de Rivadeneyry nebo Juana de Mariany. Gracián se k nim připojil a ve svých spisech výslovně káral a napadal florentského myslitele. Ovšem ve vlastních návodech mnohdy dospíval k řešení, která „redukujíce substanci na její způsoby“ sama výtkám machiavellismu neunikla. Příruční orákulum obsahuje řadu návodů obtížně slučitelných s křesťanskou doktrínou, například že „ze soucitu k nešťastníkovi nelze upadnout v nemilost obšťastněného“ nebo že „vítěz se nemusí nikomu ospravedlňovat“. Zde je patrné, že čerpal-li autor z biblických zdrojů, pak hlavně starozákonních, kdežto v ostatním myšlenkovém ohledu mu posloužili antičtí spisovatelé, především ze stoické školy. Nápadná je v Orákulu nepřítomnost přímé christologické inspirace a naopak tomu zde vyniká zdůrazněný požadavek sebetvořivého úsilí člověka, připomínající některé humanisty.

Machiavellismu se Gracián přiblížil svým pojetím zesvětštělého hrdiny, sázejícího na obezřelost a soustředujícího se na světský úspěch. Příruční orákulum vyzdvihuje pragmatický způsob chování, jež se řídí kritériem účinnosti a z něhož „mravnost jako obsah“ vyprchává. Rozvíjí se tu praktická psychologie „přenáše-

jící machiavellismus do psychologické roviny“, jak to formuloval José Luis L. Aranguren. Graciánovo etické myšlení leckdy předznamenává koncepci utilitaristů, redukujících podstatu morálky na užitečnost, v tom smyslu bývá autor Orákula označován za Hobbesova předchůdce. Již předtím Borinski hovořil o Graciánově imperativní etice, která není podložena dogmaticky, ale v souladu s nastupující vědou přihlíží k empirii. Výlučným východiskem pro ni přestává být nadějeplnost lidské existence s ručitelstvím boží milosti, jak ji vyzdvihovala ještě novoscholastika, a místo ní se opakuje tvrzení o špatnosti, šalebnosti a vratkosti světa. Zatímco středověká negace světa, například u Tomáše Kempenského, ale ještě i jeho barokní zproblematizování, například u J. A. Komenského, mířily k teologické odpovědi na otázku po smyslu lidského usilování, graciánovská deziluze má být člověku výzvou, aby se dopracoval k podobě vyspělé osoby, která tuto problematičnost popře svou čínorodostí a pozitivně se projeví v dějinách; osoby, která unikne pádu do „jeskyně nicoty“, vyjádřeno obrazem z románu Kritikon.

Příruční orákulum poskytuje rady, jak se má taková osoba kultivovat a jak má působit na své společenské okolí. Osou jejich úspěchů musí být bystré uplatnění dvou základních složek lidské bytosti: jednak vrozené vlohy, jednak tříbeného důmyslu. Oběma sice člověk zůstává zakotven v přírodě, avšak jejich rozvíjením, a především používáním svého důmyslu, ingenia, se v ní individualizuje a pozvedá jako nové vyšší vědomí; ve skutečnosti se takto stává jejím završením.

Ingenium se ovšem neprojevuje pouze v oblasti etické volby, plní rovněž funkci noeticko-filozofické kategorie, a to jako „poznávací a tvořivá schopnost směřující k uchopení pravdy“. Gracianista Hidalgo Serna osvětluje tuto funkci tak, že „na rozdíl od chladného aristotelovského ratia, soustředěného na abstrakci a na definici, a tudíž na postižení obecností, je ingenium schopno rozpoznávat u věcí jejich jednotlivosti a důmyslně vypovídat o jejich vztazích

a souvislostech, korespondencích, protože logika ingenia je otevřena především tomu, co je ojedinělé, relativní“. Předchozím tvrzením je stručně naznačeno, že Gracián se pokládá za jednoho z těch myslitelů 17. století, kteří přispěli ke kritice aristotelovsky fundované scholastiky.

Do třetice zastává graciánovské ingenium také funkci estetickou: je schopno „zbásnit pravdu bytí v obrazech“, protože je „soukolím lidské fantazie a tvořivosti“. Teoreticky pojednal Gracián o estetické roli ingenia v spise *Ostrovtip a umění důmyslu* (Agudeza y arte de ingenio, 1648), který je klíčem k myšlenkovým a uměleckým záměrům jeho tvorby. Jedním ze základních pojmů Graciánova slohu je takzvaný *concept* (concepto), výsledný produkt ingenia. Použijeme-li autorovy metafory, můžeme vztah mezi oběma pojmy ozřejmit tak, že „lidské ingenium je sluncem našeho zašifrovaného světa, které vyzařuje světlo ostrovtipu (agudeza), soustřeďující se v paprscích conceptů“. V jazykové realizaci jsou concepty spojením „pravdivého a krásného“. Plyne z toho, a text Příručního orákula to dokládá, že Graciánův sloh nedosahuje estetického účinku působením na cit, nýbrž důmyslně formulovaným poznáním a oslnivými jiskrami myšlenkových nápadů.

Úloha překladatele je tu nadmíru obtížná. Baltasar Gracián platí za největšího virtuosa v tvorbě conceptů a za nejlakoničtějšího španělského spisovatele. Proto všechny graciánovské překlady – a Příruční orákulum náleží k nejčastějším – je třeba považovat za pouhé pokusy. Ani kongeniální Schopenhauerův překlad Orákula neunikl nástrahám. Ačkoli na důkaz snahy o významovou přesnost podepsán pseudonymem Felix Treumund, musel v německém znění zmírnit úspornost originálu a vědomě jej přiklonit k větší sdílnosti. Jiní překladatelé postupovali především v souladu s typologií svých rodných jazyků; například současná ruská verze (E. M. Lysenková, 1981) vynahrazuje semknutost Graciánovy syntaxe neslovesnými větami. A jeden z posledních francouzských překladů (B. Pelegrín,

1978) přenáší barokní text do aktuálního prostředí a potvrzuje to pozměněným titulem Včerejší příručka pro dnešní politiky...

Pokus o první české znění Orákula byl veden snahou zachovat příznačné prvky Graciánova slohu. Nicméně s ohledem na povahu češtiny byl nucen otevřít skladbu původního sdělení alespoň natolik, aby jím prošly myšlenky, ve španělské předloze nezřídka sevřené až do tvaru slovesných hádanek. S rizikem bylo také spojeno řešení skrytých i zjevných hříček a nalézání vhodných protějšků k rozrůzněné, pod klasickou tradicí ukované graciánovské terminologii. Na cestě k českému čtenáři nelze proto než doprovodit Příruční orákulum obměnou latinského *sit venia verbo*: slova tohoto překladu necht' jsou přijata vlídně.

J. F.

Baltasar Gracián

Příruční orákulum a umění moudrosti

Edice Světová próza v českých překladech

Překlad Josef Forbelský

Ilustrace na obálce Valentín Carderera

Redakce Markéta Teuchnerová

Vydala Městská knihovna v Praze

Mariánské nám. 1, 115 72 Praha 1

V MKP 1. vydání

Verze 1.0 z 20. 2. 2019

ISBN 978-80-7602-575-2 (epub)

ISBN 978-80-7602-576-9 (pdf)

ISBN 978-80-7602-577-6 (prc)